

ત્રે મહાભક્તિ જ અન્યમાળા

હમીરજી ગોહેલ.

(એક અપૂર્ણ કાવ્ય.)

રચનાર

સુરસિંહજી તખ્તસિંહજી ગોહેલ

પ્રકાશક

મણિરાંકર રતનજી ભટ્ટ

પહેલી આવૃત્તિ ઇ. સ. ૧૯૧૩

(સર્વ હક્ક સ્વાધીન)

વરોદરા—કોઠીપોળ સામે બાહ કાળેની ગલીમાં લક્ષ્મીવિલાસ
પ્રેસ હં. લિ. માં પા. જોડાલાલ લોલભાઈએ છાપ્યું.

તારીખ ૧૫-૧-૧૩૦

કિંમત ૬૦૦ ૪=૦૦

‘कलापी.’

जन्म संवत् १८३०.

विदेह संवत् १८५६.

અર્પણપત્ર.

નામદાર મહારાજ સુર ભાવસિંહજી

ખડાદૂર, કે. સી. એસ. આઈ.

ભાવનગરના મહારાજ સ્થાલિય,

ભાવનગર.

મહારાજ,

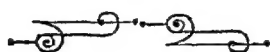
આપ ગોહિલ કુળના શિરોમણિ છો. હુમીરજી ગોહિલ આપના જ વંશમાં થઈ ગયા. અને તેની કીર્તિ જાનાર સુરસિંહજીને પણ આપ ચાહતા હતા. અકાશક તરફ પણ આપ કૃપા રાખો છો. એ બધાં કારણોથી આ કાવ્ય આપને જ સમર્પિત થાય છે. આશા છે કે આપ નામદારના વંશમાં વધારે અને વધારે પરાક્રમી હુમીરો હજી પાઠ્યા કરશે !

ભાવનગર,
૫-૧૦-૧૦.

}

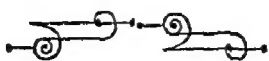
આપ નામદારનો સેવક,
મણિરાંકર રતનજી ભટ્ટ.

ઉપોદ્ધાત.

હુમીરજી ગોહલ ગોહલોની જે શાખાએ પાછળથી લા-
હીમાં રાજધાની કરી, તેમાં થઇ ગયો. સેજકપુર વસાવનાર
સેજકજીએ પોતાની દીકરી જાલમકુંવરબા જીનાગઢના રા-
જેંગારને પરણાવી હતી; અને એ સમ્બન્ધને લીધે તેના દી-
કરા સ્વારંગજી અને રાહજીને અર્થિલા ચોવીશી અને ખાંડવી
ચોવીશીનાં ગામનો ગરાસ મળ્યો હતો. સ્વારંગજીના દીકરા
જસોજી થયા, જસોજીના નોધણજી, અને નોધણજીના
ભીમજી. ભીમજીને ત્રણ દીકરા હતા:--(૧) દૂદોજી, જે
તેના પછી ગાદીએ આવેલો; (૨) અરજણજી; અને (૩)
હુમીરજી. ઉપરાંત ભીમજીને એક ઉમાદેવી નામે કન્યા હતી,
જે જીનાગઢના રા. મંડળીકને પરણાવી હતી. હુમીરજી એક
દિવસ પોતાના ભાઈ દૂદોજીની વડુ સાથે વાત કરતો હતો, અને
સોમનાથ ફરી લૂટવા માટે સુસલમાનોનો એક નવો હુમલો
આવવાનો સંભળાતો હતો તે માટે અફસોસ કરતો હતો. વાત
કરતાં કરતાં તેનાથી બોલાઈ જવાયું, કે “ક્ષત્રીનૂં ખરૂં બીજ
દેશમાંથી આછૂં થયું છે, નકર આમ કોઈ હી બને નહીં.”
બાબીએ મેલણૂં માર્યું, કે “ક્ષત્રીનૂં ખરૂં બીજ બીજે નહીં રહ્યું
હાય, પણ તમે તો ગોહલ છો અને વીર છો; તો તમે કેમ

ઉપોદ્ધાત.

હુમીરજી ગોહેલ ગોહેલોની જે શાખાએ પાછળથી દ્વા-
દીમાં રાજધાની કરી, તેમાં થઈ ગયો. સ્નેજકપુર વસાવનાર
સ્નેજકજીએ પોતાની દીકરી જાલમકુંવરબા જુનાગઢના રા-
ખેંગારને પરણાવી હતી; અને એ સમ્બન્ધને લીધે તેના દી-
કરા સારંગજી અને શાહજીને અર્થિલા ચોવીશી અને આંડવી
ચોવીશીનાં ગામનો ગરાસ મળ્યો હતો. સારંગજીના દીકરા
જસોજી થયા, જસોજીના નોંધણજી, અને નોંધણજીના
લીમજી. લીમજીને ત્રણ દીકરા હતા:—(૧) દૂદોજી, જે
તેના પછી ગાદીએ આવેલો; (૨) અરજણજી; અને (૩)
હુમીરજી. ઉપરાંત લીમજીને એક ઉમાદેવી નામે કન્યા હતી,
જે જુનાગઢના રા. મંડળીકને પરણાવી હતી. હુમીરજી એક
દિવસ પોતાના ભાઈ દૂદોજીની વહુ સાથે વાત કરતો હતો, અને
સોમનાથ દૂરી લૂટવા માટે મુસલમાનોનો એક નવો હુમલો
આવવાનો સંભળાતો હતો તે માટે અફસોસ કરતો હતો. વાત
કરતાં કરતાં તેનાથી બોલાઈ જવાયું, કે “ક્ષત્રીનૂં ખરૂં બીજ
દેશમાંથી આછૂં થયૂં છે, નકર આમ કોઈ દી અને નહીં. ”
ભાભીએ મહેજૂં માર્યું, કે “ક્ષત્રીનૂં ખરૂં બીજ બીજે નહીં રહ્યું
હોય, પણ તમે તો ગોહેલ છો અને વીર છો; તો તમે કેમ

હમીરજી ગોહિલનું કાવ્ય શરૂ કરતાં જ કેકારવના કરતાં છે જૂદી અસર થાય છે, “ અરે ઉલ્કત ! અયે ખેગમ ” એ પંક્તિઓની ગતિ સ્વાભાવિક છે, કારણકે એ પંક્તિઓ કવિતાની દેવીથી પ્રેરિત છે; પણ હમીરજી ગોહિલના મન્દાકાન્તા અતિશય “ મન્દ ” અને “ આક્રાન્ત ” છે. સ્કૅટની છાયા અથવા અનુકરણ છે તેમાં મોટો દોષ નથી; પણ કવિની પ્રેરણા થંડી છે, એ દોષ છે:—

“ કે યોધાના સુખ પર સિમ્તે લાવશે તું નહીં શું ? ”

“ કે કન્યાના દુઃખી હૃદયને અર્પશે અશ્રુ ના શું ! ”

સ્વાભાવિક કવિતાના યોધાની સાથે સરખાવતાં ઉપલી પંક્તિઓનો રવ “ કૃત્રિમ ” અને “ રચાયેલો ” દેખાય છે; “ સ્વાભાવિક ” અને “ પ્રેરાયેલો ” દેખાતો નથી.

પહેલા સર્ગમાં આપેલું મંગલાચરણ કવિના હૃદયની સ્થિતિને સ્પષ્ટ બતાવી આપે છે:—

“ શંભુ એક દિને અસુર હણવા કૈલાસ છોડી ગયા,

“ માર્ગે સુન્દરી ભાલડી નિરખતાં આનન્દપૂરે વહ્યા;

“ રે ! રે ! રે ! યુવતી ! હવે નયનથી ના ના થજે વેગળી !

“ આ મારા ઉરની વિભૂતિ સઘળી તુંમાં જ તુંમાં ઢળી ! ”

વાંચનાર જોઈ શકશે કે આ પંક્તિઓ શિવસ્વરૂપ કરના ઉજવણ મહિમાને બિલકુલ યાગ્યતી નથી.

ગુજરાતને ખબર છે કે કલાપીને હૂં ચાહૂં છૂં; અને તેથી જ કલાપીના સારા શબ્દોને સારા કહીને અને ખોટા શબ્દોને ખોટા કહીને બતાવવાનો હૂં મારો ધર્મ સમજૂં છૂં. એકન્દરે હુમીરજી ગોહિલ એ કલાપીની સફલ કૃતિ નથી. કલાપી પોતાના પૂર્વજ વીરને પણ પોતાના જેવો ખવાબનો જોનાર અને ખવાબથી સન્તોષ માનનાર બતાવે છે. પૃષ્ઠ ૧૭ મેથી જે શિખરિણી શરૂ થાય છે, તે કલાપીનું પોતાનું હૃદય સમજવાને ઘણા ઉપયોગી છે, પણ એક વીરના મ્હોડામાં તો કેવળ અસ્થાને છે. વિચારો:—

“ ન કાં ઢોળું તો હું મમ રુધિર એવા રજ મહીં ?
અહીં જેની વિશ્વે કદર કરવા કોઈ જ નહીં ? ”

*

*

*

“ મ્હલુએ કાં આવું મરણ સમયે અમૃત ધર્યું ?
ન જાણું તેણે આ વહન મુજ આવું કયમ કર્યું ? ”

*

*

*

“ હવું મૃત્યુ મીઠું ! રુદન વળી વહાલું કયમ થયું ?
હશે શું નિર્માયું રુદન કરવું બાલક સમું ? ”

“ હવે નિદ્રામાં એ હૃદય મુજ કેં અન્ય રટશે,
મૃદુ સૌ સ્વપ્નોની મુજ હૃદયને લહાણ મળશે ”

હમીરજી જોહલનું કાવ્ય શરૂ કરતાં જ કેકારવના કરતાં છે જૂદી અસર થાય છે, “ અરે ઉલ્કત ! અયે બેગમ ” એ પંક્તિઓની ગતિ સ્વાભાવિક છે, કારણકે એ પંક્તિઓ કવિતાની દેવીથી પ્રેરિત છે; પણ હમીરજી જોહલના મન્દાકાન્તા અતિશય “ મન્દ ” અને “ આક્રાન્ત ” છે. સ્કૉટની છાયા અથવા અનુકરણ છે તેમાં મોટો દોષ નથી; પણ કવિની પ્રેરણા થંડી છે, એ દોષ છે:—

“ કે યોધાના સુખ પર સ્મિતે લાવશે તું નહીં શું ? ”

“ કે કન્યાના દુઃખી હૃદયને અર્પશે અશ્રુ ના શું ! ”

સ્વાભાવિક કવિતાના ધોધની સાથે સરખાવતાં ઉપલી પંક્તિઓનો રવ “ કૃત્રિમ ” અને “ રચાયેલો ” દેખાય છે: “ સ્વાભાવિક ” અને “ પ્રેરાયેલો ” દેખાતો નથી.

પહેલા સર્ગમાં આપેલું મંગલાચરણ કવિના હૃદયની સ્થિતિને સ્પષ્ટ બતાવી આપે છે:—

“ શંભુ એક દિને અસુર હણવા કેલાસ છોડી ગયા,

“ માર્ગે સુન્દરી ભાલડી નિરખતાં આનન્દપૂરે વહ્યા;

“ રે ! રે ! રે ! યુવતી ! હવે નયનથી ના ના થજે વેગળી !

“ આ મારા ઉરની વિભૂતિ સઘળી તુંમાં જ તુંમાં ઢળી ! ”

વાંચનાર જોઈ શકશે કે આ પંક્તિઓ શિવસ્વરૂપ કરના ઉજવલ મહિમાને બિલકુલ છાજતી નથી.

ગુજરાતને ખબર છે કે કલાપીને હૂં ચાહૂં છૂં; અને તેથી જ કલાપીના સારા શબ્દોને સારા કહીને અને ખોટા શબ્દોને ખોટા કહીને ખતાવવાનો હૂં મારો ધર્મ સમજૂં છૂં. એકન્દરે હમીરજી ગોહિલ એ કલાપીની સફલ કૃતિ નથી. કલાપી પોતાના પૂર્વજ વીરને પણ પોતાના જેવો જવાબનો જોનાર અને જવાબથી સન્તોષ માનનાર બનાવે છે. પૃષ્ઠ ૧૭ મેથી જે શિખરિણી શરૂ થાય છે, તે કલાપીનું પોતાનું હૃદય સમજવાને ઘણા ઉપયોગી છે, પણ એક વીરના મ્હોડામાં તો કેવળ અસ્થાને છે. વિચારો:—

“ ન કાં ઢોળું તો હું મમ રુધિર એવા રજ મહીં ?
અહીં જેની વિશ્વે કદર કરવા કેાઈ જ નહીં ? ”

*

*

*

“ મ્મલુએ કાં આવું મરણ સમયે અમૃત ધર્યું ?
ન જાણું તેણે આ વહન મુજ આવું કયમ કર્યું ? ”

*

*

*

“ હતું મૃત્યુ મીઠું ! રુદન વળી બહાલું કયમ થયું ?
હશે શું નિર્માયું રુદન કરવું બાલક સમું ? ”

“ હવે નિદ્રામાં એ હૃદય મુજ કેં અન્ય રટશે,
મૃદુ સૌ સ્વપ્નોની મુજ હૃદયને લહાણ મળશે ”

પણ અલમતિ વિસ્તરેણ ! છેવટે, હુમીરજી ગોહિલમાં
 અગર જોડે કૈકારવની ખૂબી નથી, તોપણ એ કુલાપીની
 જ કૃતિ છે; અને વિવેકી વાંચનારને એમાંથી પણ ઘણી સરસ
 પંક્તિઓ અને ઘણાં અમૂલ્ય સત્યરત્નો મળી આવશે.

ભાવનગર,
 ૭-૧૦-૧૨.

}

મણિશંકર રતનજી ભટ્ટ.

શુદ્ધિપત્ર.

—૨૭૫૭૭૭૭૭—

(અગત્યની જૂલો જ સુધારેલી છે.)

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૬	૧૮	મત્રી	મંત્રી
૧૧	૭	દયાનાં	દેવાનાં
૧૨	૩	ભાગોળો	ભાગોળો
"	૧૮	જેનામ	મને ના
૧૫	૯	પિંગરની	પિંગરની
૨૪	૩	વંચું	વંચું
૨૫	૧૮	કું	કું
૨૬	૧૭	દુયે	દુયે
૩૨	૧	કું	કું
૩૩	૬	સદેજે	સદેજે
"	૧૦	"	કું
"	૧૨	શાય	શાય
૩૪	૩	"	કું
"	૧૬	દયું	દેયું
૩૯	૧૨	આલો !	આલો
૪૦	૧૧	શાય	શાય
"	૧૮	ખૂં	ખૂં
૪૧	૬	કું	કું
૪૧	૬	શાનત બસે	શાનત બાસે
૪૨	૬	" કયું	કું કયું

૫૪.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૪૨	૧૨	સ્વીક !	સ્વીકારતું ના
૪૩	૯	આતથિ	અતિથિ
૫૯	૫	ઠરવાનાં	ઠારવાનાં
૫૫	૫	પુજકે	પુલકે
,	૧૨	સા	સૌ
૫૭	૫	અમિ-ા	અમિત
૬૧	૪	હિડતો	હિડતો
"	૧૭	ખડગ	ખડ્ગ
૬૪	૧૦	ઝઝવા	ઝૂઝવા
,	૧૩	હયું	હૈયું
૬૫	૬	નહીં	તહીં
૬૬	૨	વીંઝવા	વીંઝવા
૬૬	૨	ખડગ	ખડ્ગ
૬૭	૬	ભર્યાં	ભર્યાં
૭૭	૭	સિધુ	સિન્ધુ
૭૯	૮	કદી	કરી
૮૯	૧૭	ભાનુ	ભાનુ
૯૦	૯	રવિ કિરણનો	રવિ કિરણનો
૯૨	૩	ધ્રુવે	ધ્રુવે
૯૫	૩	ટાણાંતું	ટાણાં તું
૯૭	૧	નાથ	નાથ
૧૦૦	૨	પ્રાઠ	પ્રાઠ
૧૧૩	૧૪	નતન	નૂતન
૧૧૭	૭	યુદ્ધે	યુદ્ધ

હમીરજી ગોહેલ.

મન્દાકાન્તા .

ઓ વીણા ! તું બહુ યુગ થયાં શાન્ત આંહીં દિસે છે,
ટંગાએલી દિવસરજની વૃક્ષ સાથે જુલે છે;
તારા તારો બસુર સઘળા ધ્રૂજતી આ લતાથી,
કમ્પી ઉઠી અણુઅણુ થતા વાયુની લહેર લહેરે.

તારી પાસે ઝરણુ ધ્રુવવી જાય છે મન્દ ચાલ્યું,
તેની સાથે તુજ સ્વર ભળે પૂર્વનું ભાન ભૂલી;
ક્યાં આ આવા કઠિન ધ્રુવવા ? ભવ્ય ક્યાં નાદ તારા ?
કોઈ છે ક્યાં વિધિકૃતિ તણી યોગ્યતા પૂછનારા ?

રે રે તારા મધુતર સ્વરો જાગશે ના હજી શું ?
તારા તારો અણુઅણુ થશે શુષ્ક પર્ણે હજી શું ?
કો યોદ્ધાના મુખ પર સ્મિતે લાવશે તું નહીં શું ?
કો કન્યાના હૃદયને અર્પશે અશ્રુ ના શું ?

ના ના કેા દી સમય સરખો જાય છે કોઇનો એ,
તાજ તારી મૃદુ રસભરી મોહની તું કરી લે;
હાવાં છો ને વરસી વરસી વાદળી જાય ચાલી,
ઝાલી વીણા ! સ્વર તુજ હવે કુંદ થાશે ન તેથી .

જે મીંડો સૌ પ્રણયી નયનો તેજથી પૂરતી'તી,
જે તાનોથી શૂરવીર તણી મૂછ ઉભી થતી'તી;
તે તે જૂના મધુર સ્વર સૌ આર્દ્ર ને ઉગ્ર તારા,
સાધી લેવા કંઈક ડરતો ભકત કેા યત્નવાન .

વીત્યા તેવા રસિક કર શો દક્ષ ના હસ્ત આ કેં,
તેને સ્પર્શે પણ ફરી ઉઠી ગીત ગા ગીત ગા તું;
ઝાલી ! જોવી ઘટિત નવ છે અજ્ઞતા ભકતની કેં,
જાડુ તારૂં ઝળહળ થતું ફેલવી ગીત ગા તું .

આ ગીતોનો બહુ બહુ હશે ધ્વંસ પાસે કદાપિ,
ને તેવાંએ સ્ફુટ નવ હશે તાન કે મીંડ કાંઈ;
તો એ તારાં પડ રજ તણાં ખેરવાં કાં ન મારે ?
તારા તારો અસુર સઘળા મેળણું હું ન શાને ?

આ ગીતોથી હૃદય દ્રવવા કમ્પશે કોઈ એકે,
તો હું ના ના મુજ કર તણા સ્પર્શને વ્યર્થ માનું;
તો એા વીણા ! તુજ સ્વર તણું જાડુ દે તું પ્રસારી,
રે ! રે ! વીણા મધુર સુરિલાં ગીત ગા ગીત ગા તું .

સર્ગ ૧.

તારામૈત્રક.

શાર્દૂલવિકીરિત.

શંભુ એક દિને અસુર હણવા કૈલાસ છોડી ગયા ,
માર્ગે સુન્દરી ભીલડી નિરખતાં આનન્દપૂરે વહ્યા ;
“ રે ! રે ! રે ! યુવતિ ! હવે નયનથી ના ના થજે વેગળી !
“ આ મારા કિરની વિભૂતિ સ્મરણી તુંમાં જ તુંમાં ઢાળી ! ”
જે પ્રીતિ હરને મુખે મધુર આ આધીનતા ગોલતી ,
જે પ્રીતિ મુખ એ સ્મરાવી હરને યુદ્ધેય ઝૂઝાવતા ;
તે પ્રીતિ મુજ ણીનમાં રસભરી લહેરો વહાવો સદા ,
તે પ્રીતિ મુજ ઊર્મિ ઊર્મિ ઉપરે સિંચો સુધા સર્વદા .

અનુક્રુપ .

સુગન્ધી વાયુની લહેરી થંડી મન્દ વડી જતી ;
આપાસે માનવીનો કે આવે ના શ્રવણે ધ્વનિ .

શિખરિણી .

તટ્ટાં પૂર્વે ગોળા કિતિજ ઉપરે લાલ લટકે ,
દિશાઓ પ્રાણી સૌ, ખડક, તરુ ત્યાંથી રસ ગ્રહિ;

નભે ધારેલું કે મનહરપાણું નૂતન દિસે,
હવા આછી પીળી ગરક દિસતી ચમ્પકરજે.

દિસે તાબું કંઈ પ્રતિ ગતિ મહીં ને સ્વર મહીં,
નથી ક્યાં શાન્તિ ? આ ઘટ વન મહીં ના સુખ કહીં ?
આહીં આ કાસારે પગ પાણુ ધરું છું ડરી ડરી,
રખે આ શાન્તિમાં રજ પાણુ થતો ધ્વંસ મુજથી !

તટે ચોપાસે છે મધુર કળી ખીલી કુસુમની,
તહીં પાંખે પાંખે લથળથ કરે છે શુક કંઈ ;
અરીસો ધૂજન્તાં કુદરત ધુજાવે નિજ ઉરે,
અને તે ગોળો એ ખળભળ થતો ત્યાં ગતિ કરે.

હવે ધીમે ધીમે જનપદ ફરે છે તટ પરે,
હવે ધીમે ધીમે રવિ પાણુ તરુને બથ ભરે;
હવે આ ગિન્દુડાં રજનીજલનાં ઘાસ ઉપરે,
પ્રતાપી ભાનુને નિજ હૃદયનું અર્પણ કરે.

તહીં સામે તીરે દિનકર તણી પાંખે સરખી,
ભરી લેવા વારિ યુવતી કંઈ આવે સ્મિતમુખી;
અહો ! કેવું મીઠું સુરૂપ સુરૂપે ઐક્ય ધરતું !
બધાવી શી લેતી કુદરત દિસે કામિની સહુ !

ધીમે ધીમે કોઈ સરસીહુદયે હંસ તરતો,
હશે શું ગંગાનો ખરફ કટકો કો સરકતો!
ગતિ માપેલીથી જરી જરી ધરે નાજીક પગો,
ખરે એ શાન્તિમાં રજ પણ થતાં લંગ ડરતો.

અહો! કેલું મીઠું કુદરત તાણું આ રમકડું!
હિસે એ આનન્દી પ્રણયમય ચૈતન્યમય શું!
પ્રદેશો આ સૌનો મગફર પતિ આમ ફરતો,
સરેથી, સૂર્યેથી, કુદરતથી મીઠો રસ પીતો.

વસન્તતિલકા .

આ હંસની ઉપર નેત્ર રસાલ કોઈ,
ચોટી રહ્યાં પ્રણયથી બહુ કાળથી છે;
જ્યાં હંસ જાય તહીં પાછળ આલતાં તે,
કો શાન્તિની લહુરીએ ગરકાવ થાતાં.

છે શાન્ત તોય નયનો અતિ ઉચ્ચ ભાસે,
શોભે વિશાલ ભ્રમરે કરકાઈ દેવી;
ઉત્સાહમૂર્તિ રમણીય પ્રભાત કેરી,
તેવો જ રમ્ય દૃઢ આર્દ્ર યુવાન હિસે.

ઝૂલે નીચે ખડગ કેસરી શી કટિથી,
છે વામ હસ્ત દૃઢ મૂઠ પરે ઠરેલો;

નભે ધારેલું કે મનહરપણું નૂતન દિસે,
હવા આછી પીળી ગરક દિસતી ચમ્પકરજે.

દિસે તાબું કાંઈ પ્રતિ ગતિ મહીં ને સ્વર મહીં,
નથી ક્યાં શાન્તિ ? આ ઘટ વન મહીં ના સુખ કહીં ?
અહીં આ કાસારે પગ પાણુ ધરું છું ડરી ડરી,
રખે આ શાન્તિમાં રજ પાણુ થતો ધ્વંસ મુજથી !

તટે ચોપાસે છે મધુર કળી ખીલી કુસુમની,
તહીં પાંખે પાંખો લથળથ કરે છે શુક કંઈ;
અરીસો ધ્રુજન્તાં કુદરત ધ્રુજાવે નિજ ઉરે,
અને તે ગોળો એ ખળભળ થતો ત્યાં ગતિ કરે.

હવે ધીમે ધીમે જનપદ ફરે છે તટ પરે,
હવે ધીમે ધીમે રવિ પાણુ તરુને બથ ભરે;
હવે આ ગિન્દુડાં રજનીજલતાં ઘાસ ઉપરે,
પ્રતાપી ભાનુને નિજ હૃદયનું અર્પણ કરે.

તહીં સામે તીરે દિનકર તણી પાંખે સરખી,
ભરી લેવા વારિ યુવતી કંઈ આવે સ્મિતમુખી;
અહો ! કેવું મીઠું સુરૂપ સુરૂપે ઐક્ય ધરતું !
બધાવી શી લેતી કુદરત દિસે કામિની સહુ !

ધીમે ધીમે કેાઈ સરસીહૃદયે હંસ તરતો,
હશે શું ગંગાનો ખરફ કટકો કેા સરકતો !
ગતિ માપેલીથી જરી જરી ધરે નાજુક પગો,
ખરે એ શાન્તિમાં રજ પાણુ થતાં ભંગ ડરતો .

અહો ! કેલું મીઠું કુઢરત તાણું આ રમકડું !
દિસે એ આનન્દી પ્રણયમય ચૈતન્યમય શું !
પ્રદેશો આ મૌનો મગર પતિ આમ ફરતો,
સરેથી, મરેથી, કુઢરતથો મીઠો રસ પીતો .

વસન્તતિલકા .

આ હંસની ઉપર નેત્ર રસાલ કેાઈ,
ચોટી રહ્યાં પ્રાણુયથી બહુ કાળથી છે ;
જ્યાં હંસ જાય તહીં પાછળ ચાલતાં તે,
કેા શાન્તિની લહરીએ ગરકાવ થાતાં .

છે શાન્ત તોય નયનો અતિ ઉચ્ચ ભાસે,
શોભે વિશાલ ભ્રમરે કરકાઈ દેવી ;
ઉત્સાહમૂર્તિ રમણીય પ્રભાત કેરી,
તેવો જ રમ્ય દૃઢ આર્દ્ર સુવાન દિસે .

ઝૂલે નીચે બડગ કેસરી શી કટિથી,
છે વામ હસ્ત દૃઢ મૂઠ્ઠ પરે ઠરેલો ;

એ ખડ્ગ એ જ કરને નહીં યોગ્ય ભાસે,
ક્યાં મેઘમાળ વિણ વીજળી અન્ય સ્થાને ?

જે ખાણુ રામ કદિએ કરતા ન દૂરે,
તે ખાણુ દક્ષિણ કરે ચમકી રહ્યું છે ;
છાતી વિશાલ દૃઢ છે કવચે કસેલી,
જેની દરેક કડી સૂર્યથી ખેલ ખેલે.

કેા છેક મસ્ત વનમાં ફરનાર ગેંડો,
જેનો શિકાર શત તીર વતી થયેલો ;
ઉચ્ચંડ તેની લટકી રહી ઢાલ પીઠે,
જ્યાં પંચ તારક સમાં ઝળકે ફળાં છે.

ભાલે ત્રિપુડૂ વિભૂતિ તાણું છે કરેલું,
છે ઓછનો ઉપર નૂતન ગાઢ મૂછો ;
ખીજે જ કોઈ રાશી રમ્ય કલંકવાળો,
વા અન્ય કામ નહીં વહ્નલ રુદ્રનોઆ !

આ સિંહ કેા ગરોળડાં મૃગ પાળનારો,
આ ખડ્ગ માત્ર યવનોશિર છેદનારું ;
આ વીરનાં લૂણુ તે મુખ વિશ્વ સાથે,
મૈત્રી ઘરી સુરસ ચિત્ર જમાવી દેતાં.

ના ચાલતી આંખ હવે અગાડી,
જરા ચડી ત્યાં જ ઠરી ગઈ તે!

અનુષ્ટુપ.

માથે બેડું લઈ ઉભી સામે કેા નવચૌવના,
મુખે છે હૃત એ નહાનો ઝરી સ્વેદની લૂછવા.

વસન્તતિલકા.

એનું જ બિમ્બ જલમાં પડીને ઉડયું 'તું',
એથી જ વ્યર્થ ડરી હંસ ગયેલ ઉડી;
એ વીરનાં નયન એ જ ચડાવનારૂં,
લૂટી જનાર દ્રવતું ઉર એ જ, એ, એ.

અનુષ્ટુપ.

હંસ એ દૂર હૈયેથી હાવાં છેક થયો હતો;
ઉરે આ વીરને એ તો વસ્યો તે 'ન વસ્યો' બન્યો.

વસન્તતિલકા.

જેને નિહાળી નયનો ઠરતાં હતાં ત્યાં,
તેનો જ હંસ બનવા દિલ હાલ ધર્યો;
તેના જ પાદ મહોં પાંખ પડી ગઈ સૌ,
તેને જ કાજ ઉર તણત થયું જ ખાલી.

શાહૂ લવિકીડિત.

પાંખાળા પ્રિય હંસ ! કેમ ઉડી તું આકાશ ચાલ્યો ગયો ?
તારાથી ઉપકાર જે થઈ શકે તે કેમ ભૂલી ગયો ?
દેવી'તી તુજ પાંખ આ પ્રણયીને ઉડી તહીં બેસવા ,
એ નહાની કરની લતા પર અને એ મ્હેં જરી ઝાંખવા !

વસન્તતિલકા .

સ્થમ્ભી જરી વદન એ નવ કોણુ જ્ઞેશે ?
ચાલ્યાં જશે નયન એ નિરખ્યા વિના કો ?
એવી ન કાર્ય તણી કાંઈ જ તીવ્રતા છે,
કર્તા તણો અહીં ન જે ઉપકાર ગાશે .

ઐશ્વર્ય આવું ધરતી ઉપરે નિહાળી ,
હર્ષે કયું હૃદય ના મગરૂર થાશે ?
તો છો યુવાન પણ આ નિજ આંખ ઢાળે ,
છો પાંખને નવીન આ લહરી ઉડાડે .

શિખરિણી.

હજી એ કન્યા છે નવીન મૃદુ કો પુષ્પ ખીલતું ,
કહીં પાંખો ખીલી, કહીં હજી ખિડાઈ, કહીં ખીલે ;
સુગન્ધીની વેળા મધુતર હશે કોઈ જ નહીં ,
સુરંગોની લક્ષ્મી વધુ વળી હશે સુંદર કહીં ?

શાર્દૂલવિકીરિત.

જે કીડા ; મૃદુ ઉગ્રતા , સભરતા , લાવણ્યબદ્ધભર્યો-
રૂપે યૌવનની સ્વતંત્ર રસિલી મૂકી દશા જે શકે ;
તે કો તાન મહીં ઊંડા હૃદયના એકાગ્રતાં ધારતાં ,
જેનારાં નયનો અને ઉર નહીં એકાગ્ર કેનાં કરે ?

માલિની .

વિનિમય મધુ એવો યોધ સાધી રહ્યો છે,
પૂર મહીં ઉર બહેવા છૂટ છે પૂર્ણ પામ્યું ;
ખડક જગત કેરું આજ પાણી થઇને ,
વિપુલ રસ તણા કો ધોધમાં જાય આદ્યું .

* * * *

અનુબંધ .

ભરે છે દૂર ત્યાં વારિ કન્યાની સખી તો હજી ,
ફરે છે તીરની કુંજે લોળી એ મૃદુ આંખડો .

વસન્તતિલકા .

થોભી ઉભી જરીક એ સખી કાજ બાલા ,
પહાની રહી પગ તણી જરી એક ઊંચે ;
તેને અડી ફરફરે અનિલે નિમાળા ,
ખેડા પદે અલક એક વિંટાઇ ઉડે .

સામે જ ગૌર મુખ છે સ્થિરતા ધરીને,
 ને નેત્ર કાંઠ તિરછાં બનતાં ફરે છે;
 ખેડાંચી હતી નજર એ તહીં યોધ પાસે,
 જ્યારે હતાં નયન હંસ પરે ઠરેલાં.

અનુબંધ .

પાદ ને આંખડી એ તો હતાં ત્યાં સ્થિર થઈ રહ્યાં;
 હયાનાં આંસુડાં મીઠાં સામેની છબીએ ઢળ્યાં.

હરિણી .

મનહુર છબી ભાળી નેત્રે અને હૃદયે ઢળી,
 પરવશ થતાં લહેરી મીઠી નસેનસમાં ચડી;
 હૃદય કુમળું એ યોદ્ધામાં જડાઈ ગયું, અને
 સહુ અરપવા—અર્પી દીધું છતાં—અધીરું બને.

શપથ હૃદયે લેવા કાંઈ ન કાલ રહ્યો જરા,
 ઉર ધડકતે વિચારોથી ન ધ્વંસ સહ્યો જરા;
 નયન બનતાં અંગે અંગો સુમુગ્ધબની રહે,
 જલકણ્ઠરી આવી આવી કપોલ થંડી ખરે.

અનુષ્ટુપ .

આંખડી આંખડી સાથે હાવાં વાત કરી રહી;
હૈયાના દ્વારની સર્વે ભાગોળો ઉખડી પડી.

મન્દાકાન્તા .

ચોદ્ધાનો તો નજર હજી છે ત્યાં જ ચોંટી રહેલી,
તોએ તાબુ તનમન થતું સૂચવે આંખ કાંઈ;
'હું એવું એ' ઉર સમજી એ કાંઈ આનન્દ માને,
સંસારીને પ્રણયસુખની એ જ સીમા અહીં છે.

હરિણી .

ક્ષણ થઈ અને ખાલાનાં એ ઢળો નયનો જતાં,
પણ ભુરકી કે ગુલાબો શી છવાઈ કપોલમાં;
ધડ ધડ થતું હૈયું લોહી વહાવી રહ્યું બધે,
થર થર થતાં ગાત્રો સર્વે ધ્રુજે બની મુગ્ધ છે.

ઉપજાતિ .

જાદુભર્યાં નેત્ર વહાવી જાદુ
કે અન્યના જાદુ મહોં ફસાતાં;
તે જાદુતું ઝેર ઉતારવાનું
કેની કને ઔષધ કૈંજેનામ.

શિરેય બેડું સખીએ ચડાવ્યું,
તળાવના તીર પરેય ખેંચી;
પ્રેમાળ એ મેંડાંય સમીપ આવ્યું,
એ કન્યકાનીય સમક્ષ ઉભી.

ઉભી સખીની હતી રાહ જોતી,
નિમિત્ત હૈયેથી સર્ચું હતું એ;
જાદુઈ એ પૂતળી જાદુ માંડી,
પડી હતી ભાન બધું ભૂલીને.

અનુક્રુપ .

ધુણાવે છે હવે તેને ગ્રહીને કરની લતા ;
અને એ જાત્રાતિ દેતાં સખી હાસ્ય કરે જરા .

હરિણી .

અરર ! રસમાં, ભોળી ! આવો ન ભંગ કર્યો ઘટે,
મૃદુ વદનના આવા ભાવો કહીં ફરી આંખશે ?
પરવશ થયું તેને તું ના હજી સમજી શકે,
પ્રણયરસનું આવું લહાણું તને ન મળ્યું હશે . .

પણ તુજ સ્મિતે ઊંડુંઊંડું કંઈક ભર્યું દિસે,
હૃદય સમજે તે શા માટે ઉતાવળ આ કરે ?
અરર ! ઠપકો એ ખેંચીને રળે કદી આપતી,
પરવશ થતાં ના નારાજી પ્રભુય તણી કરી . . .

અનુષ્ટુપ .

આંખડી આંખડી સાથે હાવાં વાત કરી રહી ;
હૈયાના દ્વારની સર્વે ભાગોળો ઉખડી પડી .

મન્દાકાન્તા .

ચોદ્ધાનો તો નજર હજી છે ત્યાં જ ચોંટી રહેલી ,
તોએ તાબુ તનમન થતું સૂચવે આંખ કાંઈ ;
' હું એવું એ ' ઉર સમજી એ કાંઈ આનન્દ માને ,
સંસારીને પ્રણયસુખની એ જ સીમા અહીં છે .

હરિણી .

ક્ષણ થઈ અને ખાલાનાં એ ઢળો નયનો જતાં ,
પણ ભુરકી કે ગુલાબો શી છવાઈ કપોલમાં ;
ધડ ધડ થતું હૈયું લોહી વહાવી રહ્યું બધે ,
થર થર થતાં ગાત્રો સર્વે કુળે બની મુગ્ધ છે .

ઉપજાતિ .

જાદુભર્યાં નેત્ર વહાવી જાદુ ,
કે અન્યના જાદુ મહીં ફસાતાં ;
તે જાદુનું ઝેર ઉતારવાનું
કેની કને ઔષધ કૈળેનામ .

શિરેય ખેડું સખીએ ચડાવ્યું,
તળાવના તીર પરેય ખેડાંચી;
પ્રેમાળ એ મેડાંય સમીપ આંવ્યું,
એ કન્યકાનીય સમક્ષ ઉભી.

ઉભી સખીની હતી રાહ જોતી,
નિમિત્ત હૈયેથી સર્ચું હતું એ;
જાદુઈ એ પૂતળી જાદુ માંડી,
પડી હતી લાન બધું ભૂલીને.

અનુક્રુપ .

ધુણાવે છે હવે તેને ગ્રહીને કરની લતા ;
અને એ જાગ્રતિ દેતાં સખી હાસ્ય કરે જરા .

હરિણી .

અરર ! રસમાં, ભોળી ! આવો ન લાંગ કર્યો ઘટે,
મૃદુ વદનના આવા ભાવો કહીં ફરી ઝાંખશે ?
પરવશ થયું તેને તું ના હજી સમજી શકે,
પ્રણયરસનું આવું લહાણું તને ન મળ્યું હશે .
પણ તુજ સ્મિતે ઊંડુંઊંડું કંઈક લયું દિસે,
હૃદય સમજે તે શા માટે ઉતાવળ આ કરે ?
અરર ! ઠપકો એ ખેડીને રખે કદી આપતી,
પરવશ થતાં ના નારાજી પ્રભુય તણી કરી .

જાદુઈ પ્રેમભલકે લડવા વળાન્તાં,
ઝૂલી રહ્યું હૃદય નૂતન દહેરોએ કેં.

ઉપજાતિ.

તે ઉરના ભાવ સદા પીનારો
આવે કને મિત્ર પડાવમાંથી ;
છવાયલું છે મુખ આર્દ્રતાથી
હૃમીરને દૂરથી જોઈને એ.

અનુબંધ .

ઝૂલનું ખડ્ગ ધીમેથી ખેંચી મિત્ર તાણું લઈ,
હસીને તે વહે છે કેં મિત્રને જાગ્રતિ દઈ.

શાદ્દૃશવિકીરિત .

ઠહાલા ! કાં તરવાર વીર પુરુષે દીધી ત્યજી આજ છે ?
આજે અન્ય જ હસ્ત કોઈ પણ તે ખેંચી લઈ કાં શકે ?
તારૂં આ સમશેર આમ ગ્રહવા જે હામ ધારી શકે,
હા ! તેને નવ સર્વ આ જગતમાં શું રાજ્ય દેવાં ઘટે !

અનુબંધ .

નિદ્રાથી જાગતો તેવો કરે તે મ્યાન ખડ્ગને,
વહે છે મેઘ શી વાણી મિત્રનો કર આંખીને:

શિખરિણી .

“ સખે ! ભાઈથી તો ખહુ સમય રીસે વહી ગયો ,
 “ વસીને મેવાડે સુખથી પરદેશી પણ થયો ;
 “ ઘણાં વર્ષો જેને મુજ હૃદય ‘ભાઈ’ કહી શકયું ,
 “ હવે શું તેથીએ નિરમિત હશે રૂસાણું થવું ?

મજેદારી કાંઈ જગત પર મારે નવ રહી ,
 રહી ના કે ધન્યા જીવિત ધરવાની પણ, સખે !
 અહો તું આ માફ સમજ હૃદય સમજ કેમ શકશે ?
 ગ્રહી આ ભાવોને તુજ હૃદય સાથી કયમ થશે ?

હવે તારો મારો નહિ નહિ સખે ! રાહ સરખો !
 થયો આજે જૂદો મુજ હૃદયમાં કાંઈ થડકો !
 વહે આજે માફ ધગધગ થતું રક્ત સળગી ,
 પરંતુ એ જૂદો તુજ જિગરથી જ્ઞેશ સઘળો .

સખે ! તારી તો છે નજર હજી આ ખડ્ગ ઉપરે ,
 ગમે ઊંડા રકતે તુજ હૃદયને સ્નાન કરવું ;
 સખે ! તુંને પેલી શૂરવીર તણી હાક ગમતી ,
 હજી એ સૌ ખેલો તુજ જિગરને છે રચી રહ્યા .

કહું શું, ભાઈ ! હું મુજ હૃદયનો રાહ તુજને ?
 સખે ! આંહી કે એ અનુભવ વિના કોણ સમજયું ?

દિલાસો દેશે તું હૃદય કદિ તારું પિગળશે ,
નહીં છાપો કિન્તુ મુજ ઉરની ઉઠે તુજ ઉરે .

મળ કહેવાની તો ગત થઈ ગઈ આજથી , સખે !
હવે આ હૈયાને જગત પર આલમ્બન ન મળે !
હવામાં ફેંકાતી નજર મમ કાંઈ નવ ગ્રહે !
વિના ટેકો ક્યાંથી જીવિત કદિ પ્રાણી ધરી શકે ?

સખે ! મેંવાડે તો મુજ હૃદય આ ના ઠરી શક્યું ,
મનાઈ ત્યાંથી મેં ગૃહ ભણી જવાનું નકી કર્યું ;
નિમિત્તો એ સવે, મુજ ગૃહ કશું ના જગતમાં ,
પ્રભુ પાસે જાવા મુજ હૃદયનું વાંચ્છિત હતું .

ચડે છે શંભુની ઉપર ચવનો એ ગિઝનવી ,
હજી ક્ષત્રી સામે મહામુદ દિસે હામ ભીડતો ;
દી ક્ષત્રીબચ્ચો સહન કરતો ના સુધ રહી ,
નકી એ મ્લેચ્છો સૌ અણસમજી છે બાલક હજી .

સ્વદેશી ખડ્ગો જે સુલટકરની છે મગરૂરી ,
 સખે ત્યાં તેનો છે પ્રલયઉદ્ધિ કેા ઉછળવો ;
 મહાભાગી કેા એ ઉદ્ધિ તાણું મોજું થઇ શકે ,
 ગડેડાટોમાં એ વિરલ વિરલા બાહુ મળશે .

હજારો સ્વપ્નોથી મુજ હૃદય ત્યાં છે ઉછળિયું ,
 મહા એ દાવામાં ચિનગી બનવા ઉત્સુક થયું ;
 સુણ્યું એ ત્યાંથી આ રુધિર નવ થાંડું થઇ શક્યું ,
 પ્રતિ રાત્રે ચિત્રો સ્વપન મહીંએ એ જ નિરખું .

પ્રભુ નિદ્રામાંએ મુજ જીવિતનું સાર્થક કહે ,
 જહીં નિર્માયું ત્યાં મુજ રુધિર બહેવા ગતિ કરે ;
 પિતાએ બક્ષેલું ખડગ મુજ આ એ જ સૂચવે ,
 વિચારો એ આંચે બખતર સુધાંએ કસકસે .

ન કાં ઢોળું તો હું મમ રુધિર એવી રજ મહીં ?
 અહીં જેની વિશ્વે કદર કરવા કેાઇ જ નહીં !
 ન કેા માફ તેમાં નકી કંઈ હશે હેતુ હરિનો ,
 અને તેમાં ઊંડે હૃદય મમ સાક્ષી પણ પૂરે .

હતું જેનું તેને મુજ રુધિર આ સૌ અરપવા ,
 અનૂની સ્ત્રોત્તોને રજપૂતપણું કેં શિખવવા ;

મહા એ હોળીનો શૂરવીર સહે ખેલ કરવા ,
ખપી ત્યાં જાવાને દઢ મુજ ઉરે નિશ્ચય હતો .

લગિની માતાનું ચવન કરથો રક્ષણ થવા ,
કટાતાં ખડ્ગો ને શિથિલ કરને સજ્જ કરવા ,
હૃરિ હાથે આપે અતિ મધુર વેળા સુભટને ,
ખપી ત્યાં જાવાનો દઢ મુજ ઉરે નિશ્ચય હતો .

અહીં અત્યારે આ કુદરત તણું પાન કરતાં ,
પ્રભુની લીલામાં હૃદય વહવી મત્ત ખનતાં ,
વિચારો ધોળાનું મુજ મગજ એ એક જ હતું ,
હતું કે આનન્દે મુજ ઉર સમાધિમય થતું .

હતો હું વૃક્ષોમાં શૂરવીર તણે નાદ સુણતો ,
હતો હું મૃત્યુનું રમણીયપણું કેં નિરખતો ;
હતો હું જોતો આ રવિકિરણમાં ખડ્ગ ઉડતાં ,
અને દેવી જુસ્સો ધડધડ થતો 'તો જિગરમાં .

અશાન્તિ, પીડા, કે કશીય પરવા કિન્તુ ન હતી ,
પ્રભુ દોરે ત્યાં આ હૃદય વળવા તત્પર હતું ;
પ્રભુ જાણે ક્યાં આ હૃદય દ્રવતું 'તું' કંદરતે ,
પ્રભુ જાણે શાથી સજલ મમ નેત્રો પણ હતાં .

તહીં પંખી ઉડયું ! કંઈક નજરે અમૃત ચડયું !
 પ્રભુ જાણે શાથી મુજ જિગરખ્યાલું તહીં ઢળ્યું !
 જહાંને જ્ઞવાની મુજ ઉરની દૃષ્ટિ પલટી !
 પ્રવાસીને નૌકા નવીન વળી કોઈ મળી ગઈ !

હશે શા માટે એ મુજ હૃદય આલમ્બ મળવો ?
 નવું જોઈ કંઈ નવીન ધબકારો ઉપડવો ?
 પ્રભુએ કાં આવું મરણસમયે અમૃત ધર્યું ?
 ન જાણું તેણે આ વહન મુજ આવું કયમ કર્યું ?

હતું મૃત્યુ મીઠું ! રુદન વળી ંહાલું કયમ થયું ?
 હશે શું નિર્માયું રુદન કરવું બાલક સમું ?
 સખે ! ભાઈ ! ક્ષત્રીનયન રડતાં તું નિરખશે !
 અરે ભોળા ! તેથી તુજ હૃદય શું લજ્જિત થશે ?

હવે હું જાણું છું , રુદન કરવું પાતક નહીં ,
 પ્રભુની વચ્ચે કાં જન્મહૃદયની ટેક ધરવી ?
 પ્રભુ ખોલે ત્યારે નયન શીદને બન્ધ કરવાં ?
 અરે ! એ દેલાં જે પ્રણય નિરખી લજ્જિત થયાં .

હજી મૃત્યુ ંહાલું, પણ મરણમાં ના રસ હવે ,
 ભરેલાં રડતે સૌ સ્વપન મુજ હોવાં દૂર થશે ;

દિસે બચ્યાના આ ઘડમથલના ખેલ સઘળા ,
રમે મૃત્યુમાં એ સમજણુ વિનાનાં રમકડાં .

હવે નિદ્રામાંએ હૃદય મુજ કૈં અન્ય રટશે ,
મૃદુ સૌ સ્વપ્નોની મુજ હૃદયને દહાણુ મળશે ;
નકી નિદ્રાનું એ પ્રણયી દિલડું રાજ્ય કરતું ,
અને એવું મીઠું તખત સહજે મેળવીશ હું .

અહો ! ઔદાર્યોની ઉપકૃતિ તણા ભાવ મધુરા ,
ન જ્ઞેનારી એવી જગત પર કૈં આલમ વસે ;
વસે છે , જીવે છે ; ગતિ પણ કરે ને મરી જતી ,
ન જાણે શું જીવ્યું ? રસિક ગતિ શું ? ને મરણુ શું ?

અહીં કિન્તુ ખીણું જગત મધુરું છે રસભર્યું ,
સદા નિઃસ્વાર્થે જે હૃદય અરખીને સુખી થતું ;
સખે ! જેની દૃષ્ટિ લશકર હજારો વશ કરે ,
સખે ! જેથી યોદ્ધા ખડગ નિજ છોડી પદ પડે .

અકેકા સૌન્દર્યે નજર કરતાં જે પિગળતું ,
અકેકી દૃષ્ટિથી જગત સઘળું આર્દ્ર કરતું ,
પ્રતિ હૈયું પ્રેમે અમર બનતું અમૃત બની ,
પ્રતિ વ્યકિત પ્રેમે હૃદય દ્રવતાં જ્યાં પ્રભુ થતી

પહેલી સહિનો અનુભવ મને છે હજી સુધી,
 સખે ! ખોયું આયુ હજી સુધી ઉરે ખાલક રહી;
 સખે ! બાલ્યાવસ્થા ગત થઈ અને મૃત્યુ જ મળે,
 તહીં એ શું મીઠું, મુજ હૃદય તે ખૂબ સમજે.

નથી કે પસ્તાવો ગત વય તણો આ જિગરને,
 સખે ! આ હૈયાને નવ અણગમું વા મરણ છે;
 સખે ! આ હૈયાની લહરી સુખી સંતુષ્ટ સઘળી,
 બધી છે તૈયારી મરણવશ થાવા ક્ષણ મહીં.

નવું જોવું છે તે મુજ નયન ના જોઈ શકશે,
 જતાં મૃત્યુ પાસે અનુભવ નકી એ રહી જશે;
 સખે ! એ કાંટોએ મુજ જિગરમાં કેં ખટકશે,
 છતાં એ કાંટાની પ્રતિ ખટક માધુર્ય ધરશે.

ન જે કેં જાણે છે ઉપકૃતિ તણા ભાવ મધુરા,
 ન છે જેની પાસે કઢર કરવા સાધન જરા,
 સખે ! તેને માટે રુધિર નિજ અર્પી સળગવું,
 મળત શી છે તેમાં ? મરણ મહીં એવા રસિક શું ?

વહાવી ંહેળાંને રુધિરમય આ વિશ્વ કરવું,
 બતાવી બાહુને શૂરવીરપણાને ભજવવું,

અરે ! વા કંટાળી કટુ જગતથી દૂર પળવું,
સખે ! શું તેનાથી મધુતર નહીં અર્પણ થવું ?

સખે ! શસ્ત્રો ત્યાગી , જીવન વધું આશામય કરી ,
સખે ! મૃત્યુને એ મધુર ઝળકે રંગીન કરી ;
સખે ! નિઃસ્વાર્થે જે હૃદય અરપે , કેં જ અરપે ,
ધશારે તેને ના કયમ હૃદય આધીન કરવું ?

મળ એ મીઠી તો મુજ હૃદયને સ્વપ્ન સરખી ,
છતાં એ સ્વપ્નું તો મુજ જીવિતની સૌ સફલતા ;
નવું મીઠું કાંઈ મુજ નયન પીતાં પ્રતિ પળે ,
ઘડી , બે દહાડા , કે જીવિત મુજ આ , વા યુગ રહે .

પ્રભુએ અર્પેલી મધુર ચિનગી વ્યર્થ ન હશે ,
કદી કેાઈથીએ કુદરત રમે ના મશકરી ;
પ્રભુની દૃષ્ટિ ના નિશાફળ પડી કે ન પડશે ,
પછી મારે માટે કમ ફરી જશે કાં કુદરતી ?

નવો કાંઈ યુદ્ધે મુજ હૃદય આલમ્બ ધરશે ,
નવો હેતુ કાંઈ હૃદયખલનો પ્રેરક થશે ;
નવી મીઠી મૂર્તિ મુજ હૃદય કેં પૂજી મરશે ,
સખે ! ઈશો ઇચ્છ્યું નવીન કંઈ તો તે બની જશે .

શંભુ પરે છે હજી એજ શ્રદ્ધા ,
ન કોઈ શ્રદ્ધા દુખાણી કદી , સખે !

સદા સહ્યું તે સુખથી સહે છે ,
આવું સહેવું પ્રભુ સર્વદા દે ;
સૌન્દર્યના સ્નેહ તણું દુખી તે !
સુખી , બીજાંથી વધુ કેં સુખી , સખે !

સહ સ્થળો એક જ હર્ષ આપે ,
સૌ કાલનાં પ્રેમ પડાય કાપે ;
અહીં તહીંનો નવ ભેદ પ્રેમે ,
જવું અહીંથી પણ આજ ના , સખે !

પ્રભુ તણું દર્શન જ્યાં થયાં છે ,
જ્યાંથી ગ્રહાયાં મૃદુ આંસુડાં છે ,
જ્યાં અન્ધતાના પડદા તૂટ્યા છે ,
તે કાલસ્થાનો પ્રિય પ્રેમીને , સખે !

આ કૂચ મોકુફ કરીશ આજે ,
આ સ્થાનમાં કાંઈ ઠરીશ આજે ;
હયે મૃદુ કાંઈ ઘડીશ આજે ,
પ્રયાણ કાલે કરશું સુખે , સખે !

અનુષ્ટુપ.

ખસો એ મિત્રનો ટેકી ઉભો શાન્ત હ્રીમીરજી ,
 સખાની અશ્રુથી ભીની ઢળે છે કંઈ આંખડી .
 સુગન્ધી વાયુની લહેરી થંડી મન્દ વહી જતી ,
 ચોપાસે માનવીનો ડો આવે ના શ્રવણે ધ્વનિ .

સર્ગી ખીન્ને .

નિમન્ત્રણ .

શાદ્દલવિકીડિત .

જે વૃત્તિચિનગી સદા પ્રણયમાં દાવા ખની મ્હાલતી ,
જેની જ્યોતિ અનેક રંગ પલટી લાલો પ્રસારી રહી ,
જેની ઉજવલતા યથાર્થ સઘળે સમ્બન્ધ જોડો વહે ,
તે વૃત્તિ ચિનગી તણી મધુરતા આ ખીન ગાતું રહે .

અનુબંધ .

ચાલતા સૈન્યને આજે ત્યાંનું ત્યાં ફરી રોકવા ,
દુઃખી કે' મિત્ર યોદ્ધાનો ગયેલો છે પડાવમાં .

ઉપજાતિ .

અંકારણે જે ઉરને ગમેલો ,
હૈયા તણા તખ્ત પરે રહેલો ,
તે મૂર્તિમાં મગ્ન હુમોર થાતો ,
ગને ફરી સુન્દરનો ચિતારો .

તે નેત્ર ન તે મુખની સુરેખા ,
ભાવો સહુ જે હૃદયે ઘડેલા ,
પ્રત્યેક તે છાપ ઉઠી રહી ઉરે ,
પ્રત્યેકમાં સાધી રહ્યો સમાધિ .

વૃક્ષો , લતા , પુષ્પ , સમીર , વારિ ,
વિશાલ ભૂરૂં નભ જે જીમી રહ્યું ,
આ વિશ્વ આખું બનતું પ્રવાહી ,
સ્વોકારવા છાપ ઉદાર સર્વ તે .

વસન્તતિલકા .

પ્રહ્લાંડ પ્રેમી નિરખે પ્રિય વસ્તુ માંહી ,
પ્રહ્લાંડહર્મ્ય તણી એક જ પ્રેમ ચાવી ;
તાણું ઊંડા ઉરનું એક જ ખોલતામાં
ભાગોળ વિશ્વ તણી સર્વ તૂટી પડે છે .

શાર્દૂલવિક્રીડિત .

પૂરો વિશ્વ તણો મહાન રસ કે જે નેત્ર પામી શક્યાં ,
તેને નેત્ર તણા સહુય રસમાં છૂટી સદા મહાલવા ;
જે હૃદયે સઘળુંય વીરરસમાં રેડ્યું હતું રકતને ,
તેને આ કરુણા તણા જલધિને બાવું તળે સહેલ છે .

સર્ગી બીજો .

નિમન્ત્રણ .

શાદ્દલવિકીડિત .

જે વૃત્તિચિનગી સદા પ્રણયમાં દાવા બની મ્હાલતી ,
જેની જ્યોતિ અનેક રંગ પલટી લાલો પ્રસારી રહી ,
જેની ઉજવલતા યથાર્થ સઘળે સમ્બન્ધ જોડો વહે ,
તે વૃત્તિ ચિનગી તણી મધુરતા આ બીજ ગાતું રહે .

અનુષ્ટુપ .

ચાલતા સૈન્યને આજે ત્યાંનું ત્યાં ફરી રોકવા ,
દુઃખી કેં મિત્ર યોદ્ધાનો ગયેલો છે પડાવમાં .

ઉપજાતિ .

અંકારણે જે ઉરને ગમેલો ,
હૈયા તણા તખ્ત પરે રહેલો ,
તે મૂર્તિમાં મગ્ન હુમોર થાતો ,
બને ફરી સુન્દરનો ચિતારો .

તે નેત્ર ને તે મુખની સુરેખા ,
ભાવો સહુ જે હૃદયે ઘડેલા ,
પ્રત્યેક તે છાપ ઉઠી રહી ઉરે ,
પ્રત્યેકમાં સાધી રહ્યો સમાધિ .

વૃક્ષો , લતા , પુષ્પ , સમીર , વારિ ,
વિશાલ ભૂરૂં નલ જે જીમી રહ્યું ,
આ વિશ્વ આખું જનતું પ્રવાહી ,
સ્વોકારવા છાપ ઉદાર સર્વ તે .

વસન્તતિલકા .

પ્રહ્લાંડ પ્રેમી નિરખે પ્રિય વસ્તુ માંહી ,
પ્રહ્લાંડહર્મ્ય તણી એક જ પ્રેમ ચાવી ;
તાણું ઊંડા ઉરનું એક જ ખોલતામાં
ભાગોળ વિશ્વ તણી સર્વ તૂટી પડે છે .

શાર્દૂલવિદીડિત .

પૂરો વિશ્વ તણો મહાન રસ ડો જે નેત્ર પામી શક્યાં ,
તેને નેત્ર તણા સહુય રસમાં જૂટી સદા મહાલવા ;
જે હૃદયે સઘળુંય વીરરસમાં રેડ્યું હતું રકતને ,
તેને આ કરુણા તણા જલધિને જાણું તળે રહેલ છે .

સર્ગી બીજો .

નિમન્ત્રણ .

શાદ્દલવિકીકૃત .

જે વૃત્તિચિનગી સદા પ્રણયમાં દાવા બની મહાલતી ,
જેની જ્યોતિ અનેક રંગ પલટી લાલો પ્રસારી રહી ,
જેની ઉજવલતા યથાર્થ સઘળે સમ્બન્ધ જોડો વહે ,
તે વૃત્તિ ચિનગી તણી મધુરતા આ બીન ગાતું રહે .

અનુબંધ .

ચાલતા સૈન્યને આજે ત્યાંનું ત્યાં ફરી રોકવા ,
દુઃખી કેં મિત્ર ચોદ્ધાનો ગયેલો છે પડાવમાં .

ઉપજાતિ .

અંકારણે જે ઉરને ગમેલો ,
હૈયા તણા તખ્ત પરે રહેલો ,
તે મૂર્તિમાં મગ્ન હુમાર થાતો ,
બને પ્રરી મન્દરનો ચિતારો .

હરિણી .

સફલ ઘડોઓ આવી કિન્તુ અનેક ન સાંપડે ,
 અમર બનવા આવું પૂરું સુધા ન મળી શકે ;
 તરુણ પ્રણયી ! તારે માટે હજી જરી દીર્ઘતા ,
 તુજ હૃદયમાં આવી લહેરી ધરો સ્થિરતા જરા .

અનુક્રુપ .

પરન્તુ કેણુ છે ઊભું સામે ટેકરી ઉપરે ?
 આકૃતિ દૂરની એ કે જૂદા ભાવ ઉરે ધરે .

ઉપજાતિ .

પાષાણની કોઈ શિલા પડી ત્યાં ,
 પાસે પડ્યા કંટક ચોરના છે ;
 અહીં તહીં પિંજર હાડકાનાં ,
 પડી રહ્યાં કેંકે પશુ તણાં છે .

વૃક્ષો પરે લાલ ત્રિશૂળ ભાસે ,
 સિન્દૂરના સર્પ દિસે વળી કે ;
 નીચે સૂકાં ખેતરના પથારા ,
 કને જ મોટો પટ દ્વાર ભૂમિનો .

તેનાં આજીવિકા મહીં જ નયનો પૂરાં શકે છે ઠરી ;
તે ઉચ્છિષ્ટ પદાર્થને જ પ્રથમે તે આંખ નિહાળતી .

ભાવો અન્ય મહીં કદી નયન એ ના ના ઉડે આંધળાં ,
એવા પામર જીવડા જગત આ જોઈ કદી ના શક્યા ;
નીતિમાર્ગ ત્યજી રહે હૃદય એ આજીવિકા પામવા ,
તેની પ્રાપ્તિ પછી સદાય સહેજે નીતિય તે પાળતા .

તેને જીવિત રક્ષવાથી અધિકી ના ના અપેક્ષા કરી ,
તેથી ઠાર્ય પરાર્થનાં ચલવવા પામ્યા બલે કે' નથી ;
નિન્દા વા સ્તુતિથીય તે હૃદયના તારો નહીં કમ્પતા ,
એ હો ! આ અસુરો હજુ જડ થકી થોડા જ કે' છેવડ્યા .

જ્યારે આ જડનાં કઠિન પશુઓ ઘેરાઈ જતાં કદી ,
જ્યારે ગ્રાસ્ય તણા મહાન કરમાં આવી જતાં કોઈ દી ;
ત્યારે તે શકતાં સમાન બલને નાગ્રી જતાં દાખવી ,
ત્રી પામે નિજ એ પરાક્રમ તણી 'લાઘા કરે છેવળી .

તેઓના દૃઢ શ્યામ સૌ અવયવે એ સ્થૂલ લોહી વહે,
તેનાં બાલક કેક દીર્ઘ યુગથી એ રકત પામ્યાં કરે ;
તેની દેવીય માંસ ને રુધિરમાં તૃપ્તિ સદા માનતી ,
જેને એ તલવાર બાલક તણું લોહી કુણું હોમતી .

ઝળહળ ઝળકંતાં તીરનાં કે' ફળાંઓ ,
સરતટ પર ચારે બાજુથી દોડી આવે .

ઉપજાતિ .

શું વાદળીના કટકા થઈને ,
ઉપાડતા વિદ્યુત દોડી આવે !
પાષાણુ વા આ ગિરિશૃંગના સૌ ,
વર્ષાવતા હિમનું આપટું શું ?

અનુષ્ટુપ .

દોડતા આવતા ભીલો વીંટી લેધ હુમીરને ,
ખેલતા ખૂમ પાડીને, “ મૂકી દે હથિયારને . ”

શાદ્દૂલવિકીરિત .

જે લોકો પશુઓ શરીરખળને પ્રાધાન્ય આપી જીવે ,
જેઓ આજીવિકા મહીં જ સઘળું આ ઝિંદગીનું ગણે ,
પોતાનું સ્થૂલ પોષતાં હૃદય જે પોષ્યું ગણે વિશ્વને ,
ઠાંકી સ્વાર્થ વડે સદા નયનને જે આયુ પૂરું કરે .

તેઓ રાક્ષસ અન્યનું જ ઝુંટવી ખાતાં સદા રીઝતા ,
પોતાના વ્યવહારની સફલતા તેમાં જ તે માનતા ;

એ વૃત્તિને ધારી રહેલ અંગો ,
એ ભાવને દાખવતાં દિસે છે ;
એ ધૈર્ય એનું સ્મિત એ હસે કે .
વીરત્વમાં વીર દિસે તરંતો .

આ સિંહ જે જાતિથી ઉતરેલો ,
જે ભવ્યતામાં જ સદા વસેલો ;
તેમાંય જૂદો જ કંઈ વડીલો ,
પિછાન તે આકૃતિ સર્વ આપે .

તે અંગનાં ભૂષણ શસ્ત્ર સર્વે ,
તે કન્યકાના ઉરમાં વસ્યાં છે ;
આ ભીલની લાલચ કેં બન્યાં છે ,
આશ્ચર્ય કે કેં જ નવું નહીં એ .

સૌ સિદ્ધ વૃત્તિ-સહુ સિદ્ધ દૃષ્ટિ ,
ભિંચા નીચા કેક અનેક હેતુ ;
પ્રદ્ધાંડના ચક્રની સિન્નતાને ,
સૌન્દર્યનો મોહ સમાન કંઈ .

ઉપમાતિ

ક્ષત્રી ઉભો આ રણવીર આંહીં ,
 નેત્રો ઠરી ત્યાં મુજ જાય છે ^{૨૦} ;
 ન તાર તૂટયો હજી પ્રેમનો છે ,
 હજીય ખડ્ગો ઠર એ ઠર્યો છે .

ક્ષત્રીત્વને જીવન માનનારું ,
 પરાર્થમાં ખડ્ગ ઉપાડનારું ;
 પ્રહ્લાંડનું વિક્રમ ધારનારું ,
 નસેનસે રકત વહી રહ્યું છે .

જે વિષ્ણુના ખાહુ થકી વહેલું ,
 ઉદાત્તવૃત્તિ ગૃહી ઉતરેલું ;
 જેને સુધા ચંદ્ર થકી મળેલું ,
 તે રકતનું ભૂપણ આ દિસે હો .

હો ધૈર્યના ઉચ્ચ મહાન સિન્ધુ ,
 શાન્તિ તણા હો દૃઢ ખડાડ મેરૂ ;
 વા હર્ષના હો સ્થિર કેન્દ્ર જેવું ,
 હજી દિસે કે યુગથી વહેલું .

અનુબંધ.

ક્ષણમાં રકત એ ઊતું હૈયામાં ધગતું હતું ,
ક્ષણમાં શાન્ત જૂદું કે એ હૈયે દ્રવતું બન્યું .

શિખરિણી.

અહો ! એ કે જેણે નિજ હૃદયનું અર્પણ કર્યું ,
હૃદય મીઠી લૂટે નિજ હૃદય જેણે પલકમાં ?
છબી એ જાગે છે ફરી નયનને આર્દ્ર કરતી ,
વહે પાછી લહેરી સદય અનિલે એ શઠ ભરી.

વસન્તલિલકા.

નિઃસ્વાર્થ ક્યાં હૃદયઅર્પણ એ રચીલું ?
ક્યાં મોહનિ સભર એ દરિયાવ જેવી ?
બાલાની એ રસિક ક્યાં ઉપકારવૃત્તિ ?
ક્યાં ઉચ્ચ એ જિગરતખતની બાદશાહી ?
આ ક્યાં શરીરપરનું લૂટી જનારા ,
વિશ્વે સદા અધમ આમ જ ધૂમનારા ;

અનુક્રમ.

સાંભળી જોલ એ તીજો ‘ મૂકી દે હથિયારને , ’
ફરી કેં જાય છે જૂઠું લોહી એ મુખ ઉપરે .

વચનતિલકા.

એ જાય હસ્ત ઉપડી નિજ ખડ્ગમૂઠે ,
એ વીજળી ધગધગી કુફવાટ દે છે ;
એ ખડ્ગખિંબ ધૂજતા જલમાં છવાતાં ,
અંગારથી ધખધખ્યું સર એ દિસે છે .

શું આજ ક્ષત્રી પર પામર આમ આવ્યા ?
શું એક સિંહ પર વાનર લાખ ફાવ્યા ?
એ યોધનું વદન એ જ વિચાર જોલે ,
એ યોધનાં નયન એ જ હસી રહ્યાં છે .

વીરત્વથી પુલકતાં સહુ અંગ અંગો ,
એ ખેલવા રમત તત્પર હર્ષ સાથે ;
જ્યાં જ્યાં પરાક્રમ તણે પ્રિય સાદ થાતો ,
ત્યાં સજ્જ છે હૃદય વીર તાણું સદાએ .

તેનો જ બાલપણનો ત્યજ મિત્ર તેને ,
આજે કૃપા અવર યાચતી આ કરે છે !

જે આ પ્રવાસ તણી અર્પણની ઘડીમાં ,
સંસારસંપદની પુણ્ય કૃતાર્થતા છે ;
તેથી વિમુખ હતભાગી ઉરે નિહાળી ,
હૈયું મહાન હસતાં અનુકમ્પતું કૈં .

એ યોધનું હૃદય કૈં વહને પડ્યું છે ,
એ મૂછ કાંઈ ફરકી હસવા ચડે છે ;
ભીલો ભણી નયન શાન્ત રસાલ ચોટે ,
ઉચ્ચાર કાંઈ કરતું મુખ એ દિસે છે .

શાદ્દલવિકીરિત .

! કેા સદ્ભાગ્ય આજ તમને લાવ્યું ઉપાડી અહીં !
! મુજ ભાઈઓ ! હરખને સૌ આજ ફાવી જઈ !
શુણવા કદીય તમને ના ના પ્રસંગો યા !
સમશેરને નિરખવા ના કાળ આ ! !

ધતિહાસનો દિવસ આ તમે
ધિયાર આમ ફૂં ના

અન્ધાર આ જગતનો હૃદયે પીનારા ?
આવો વિરોધ નિરખી નયનો હુસે એ .

ખુલ્લી થઈ ચમકતી અસિ હાસ્ય આપે ,
ને મ્યાન ખડ્ગ કરવા કર એ વળે છે ;
છોડી દઈ કમરબન્ધ અને અસિને ,
બહાલું દરેક હથિયાર નીચે ધરે છે .

જેનો સ્વભાવ નવ પીઠ ખતાવવાનો ,
જેનો સ્વભાવ નવ શીષ તમાવવાનો ;
તે પ્રેમથી હૃદય મીણુ થઈ જઈને ,
હા ! નોતરે સહુય આયુધ લેઈ જાવા !

ખાલાની મુગ્ધ રતિને ધરનાર હૈયે ,
જાદુઈ એ રસભરી છબીની સ્મૃતિમાં ;
જે દૃષ્ટિ છે સખલ સર્વ ખચાવવાને ,
તે નોતરે સહુય આયુધ લેઈ જાવા !
જે ખડ્ગનો અસુર ત્રાસ ધરી ધૂળે છે ,
જે ખડ્ગનો સુર સહુ ઉપકાર ગાતા ;

તેનો જ બાલપણનો ત્યજ મિત્ર તેને ,
આજે કૃપા અવર યાચતી આ કરે છે !

જે આ પ્રવાસ તણી અર્પણની ઘડીમાં ,
સંસારસંપદની પુણ્ય કૃતાર્થતા છે ;
તેથી વિમુખ હૃતભાગી ઉરો નિહાળી ,
હૈયું મહાન હસતાં અનુકમ્પતું કે .

એ યોધનું હૃદય કે વહને પડ્યું છે ,
એ મૂછ કાંઈ ફરકી હસવા ચડે છે ;
ભીલો ભણી નયન શાન્ત રસાલ ચોટે ,
ઉચ્ચાર કાંઈ કરતું મુખ એ દિસે છે .

શાદૂલવિકીડિત .

“ આહો ! કેા સદ્ભાગ્ય આજ તમને લાવ્યું ઉપાડી અહીં !
એા ભોળા મુજ ભાઈએા ! હરખન્ને સૌ આજ ફાવી જઈ !
ગોહિલો શુણવા કદીય તમને ના ના પ્રસંગો મળ્યા !
ક્ષત્રીના સમશેરને નિરખવા ના કાળ આ યોગ્ય વા !
આજે કેા ધતિહાસનો દિવસ આ મહોટો તમે માનન્ને ,
ક્ષત્રીનાં હથિયાર આમ મળતાં ફૂલાઈ ના ના જન્ને

આવાં સાહસથી હવે જીવિતને દૂરે સદા રાખજે ,
ભોળાં ! લૂટ મહીં હવે અનુભવી કાંઈ વધારે થજે .

અત્યારે તલવારથી રુધિરને ઇચ્છા નહીં ઢાળવા ,
કે પ્રાણી પર આજ કૈં ઉપડવા નારાજ છે હસ્ત આ ,
મારા ખડ્ગવતી જીવાડી શકું તો ઇચ્છા જ જીવાડવા ,
આ લોહી સઘળું ત્યાં હૃદય આ તૈયાર છે અર્પવા .

આ હોમાઈ જતી જહાં પ્રતિપણે મૃત્યુ તણા મ્હોં મહીં ,
તેને પોષણ આપવા અમર કે મીઠી વહે વીરડી ;
તેનું પાન કરી અહીં હૃદય આ આજે હતું મહાલતું ,
કેઈનેય ખચાવવા મગજ આ વિચાર છે ઘોળતું .

આ મારી તલવાર, આ હૃદયનું વીરત્વ ને શોર્ય આ ,
ને ક્ષત્રીવટના પરાક્રમ તણી ચાત્રી જતી નીક આ ;
તે સાથી ઉર માત્રથી જગતને જે કે ખચાવી શકે ,
તેમાં પૂર્ણ વિશેષ કાંઈ પ્રભુતા દૈવત્વ કાંઈ દિસે .

ભાઈ ! આ સમશેરથી નવીન કૈં શીખાય તો શીખજે ,
હા ! તેના ઉપયોગમાં તમ ઉરો કાંઈ વિશાળાં થજે ;
ક્ષત્રીની પ્રિય ભેગણી ગૃહ મહીં રાખી સદા પૂજજે ,
ને આ ખૂગ ઉપાડવા હૃદયથી કૈં કેળવાતા થજે .”

અનુબંધ ૫.

વેગડો ભીલનો રાજા આવે પાસ હમીરની ,
 વૃદ્ધ એ આકૃતિ ભાસે જૂની કેં સહુ બીજથો

ઉપજ્ઞાનિ.

મૂછો અને શીષ સહુ રૂપેરી
 કેં પ્રાઠ , કેં ગંભીર, શાન્ત ભસે ;
 તોફાન કેના મુખમાં લિસોટા
 વાતો કહે છે ગત કૂરતાની

છે કાળથી પાઠ કંઈક લીધો
 છે મૃત્યુમાં આંખ હવે ઠરેલી ;
 છે કૂર ખ્યાલો બહુએ પીધેલો ,
 પીવા હવે તે થઈ કેં અરુચિ .

તોફાનમાં સર્વ વીતેલ આયુ
 વીતી ગયું સ્થૂલ જ પોષવામાં ;
 કાળે કયો છે પણ કેં ઘસારો
 હૈયા પરે કોમળતા તણા એ .

કે કાલથી આલિમતા બળવી,
 નીકે કઈ રક્ત તણી વહાવી,
 જે કયુ તે સહુ પૂર્ણ કીધું,
 તૃપ્તિ તણું રાજ્ય દિસે લીધેલું.

સૌ ભિન્ન વૃત્તિ, સહુ ભિન્ન દૃષ્ટિ
 ભાંચી નીચી કેક ગતિ જનોની ;
 સંસારના ચક્રની ઉચ્ચતાઓ,
 તૃપ્તિ પછી શાન્ત ઉદાર આતી .

ટોળી તણું રાજ્ય ચલાવવાને
 ધીમે ધીમે નાયક એ થયો 'તો ;
 કેં ઉચ્ચતાહીન સ્વભાવ કેઈ
 સત્તા તણું તખ્ત સ્વીકારતું ના

લૂટે જ છે ઉત્કટ અંગ કીધાં,
 લૂટે જ અંગો દઢ છે રહેલાં ;
 ના કેં હજુ રક્ત વિના રુચે છે,
 લૂટે હજુ તત્પર હસ્ત એ છે .

કિન્તુ બલે જે કંઈ પ્રાપ્ત થાતું ,
તેમાં હતો એ સ્થિર ભાવ કીધો ;
વિના પ્રયાસે મળતું હતું જે ,
કેં ભાવ કે લોભ થતો ન તેમાં .

હતો વળી આશ્રમધારી કાંઈ ,
બહાલાં હતાં એ ઉરને થયાં કે ;
જે કેં મળે આશ્રમને નિવાસે ,
આનન્દ તેને મળતો હતો તે .

ધ્યાસે હતો તે ઉરને આતથિ ,
તેને સદા આદર આપતો તે ;
એ વજ્ર હૈયું તહીં આર્દ્ર થાતું ,
ને આર્દ્રતા એ રચતી હતી કેં .

જે કોઈ તેના બલને સપાટે
સામે થઈ ટક્કર ઝીલતું 'તું' ;
વા કોઈ તેને સપડાવતું 'તું' ,
તેના ભણી માનની દૃષ્ટિ થાતી .

શોભાવતું જે હુથિયાર તેને
ખાહેશથી તે કરતો અતિથિ ;
સમાન લાવો જરી સ્પર્શતામાં ,
પ્રીતિ તણી જાત્રત જ્યોતિ થાતી .

વસન્તતિલકા.

જે શાન્તિથી દૃઢ તહીં રજપૂત ઉભો ,
વીરત્વનો મુખ પરે સ્થિર વાસ જે છે ;
જે ઉચ્ચ શક્તિ રુધિરે વહતી દિસે છે ,
તે વેગડો સહુય જોઈ શક્યો હતો કેં .

પોતા સમા અપટના કરનાર સામે ,
જે એતમાઈ મુખ દાખવતું હતું એ ;
જે શૌર્ય ધૈર્ય હૃદયે અળાડી ઉઠ્યાં 'તાં ,
તે નેત્ર એ સહુય જોઈ શક્યાં હતાં કેં .

જે મિષ્ટ બોલ સ્મિતથી જ યુવાન બોલ્યો ,
ઉત્કૃષ્ટતા હૃદયની સમજ્યો તહીં કેં ;
જે લાવથી ખડગ ભૂમિ પરે ધર્યું ' તું ,
તેમાં શક્યો નિરખી એ ઉરનો પ્રભાવ .

જેવો અમ નગરમાં ઉત્સવ થશે ,
 સીલોને રજપૂત તણાં દર્શન થશે ;
 આંહીં જરૂર કાંઈ થાકે ઉતરશે ,
 તારે એ કયમ ન મુજ ઘેરે અટકશે ?

અનુદુષ .

માજ મધ્યાહ્નને ધોમ આ તડકો ધખ્યો ,
 “ હર આંહીંથી જવાનું નવ નામ દ્યો.”

ઉપજાતિ .

સાનન્દ આશ્ચર્ય હુમીર ઉભો ,
 એ ભીલના ભાવ નિહાળતો કેં ;
 એ લૂટનારા પર આર્દ્ર હૈયું ,
 સ્નેહે ભર્યું કાંઈ વહી રહ્યું છે.

તે ભીલને કાંઈ વિશેષ જોવા ,
 ઐત્સુક્ય છે નેત્ર મહીં તરનું ;
 તે સ્થાનને કાંઈ વિશેષ જોવા ,
 મોબ્તુ વહે છે હૃદયે કુદન

ભીલો તણો લૂટ મહીં સરદાર થાતાં ,
 ભાસ્યો થતો અતિથિને પણ લૂટનારો ;
 જે ઉચ્ચસ્થાન ઉરથી વિહરી શકાયું ,
 ત્યાંથી ગમે ન પડવું કદિ કોઇને એ .

અનુદુષ .

વળી જે આંખની મીઠે ના ના ભીલ સહી શકે ,
 હસ્ત એ અંગની સામે શી રીતે ઉપડી શકે ?

શાદૂલવિકીરિત .

કાંઈ આર્દ્ર થતો હવે હૃદયથી એ ભીલ નીચે નમે ,
 લેઈ ભૂષણ અસ્ત્ર શસ્ત્ર સઘળાં દેતો ફરી યોધને ;
 જેને લેઈ જવા નિમન્ત્રણ હતું આભૂષણો સર્વ એ ,
 તે આમન્ત્રણ આપતો હુમીરને થાવા અતિથિ ગૃહે .

શિખરિણી .

“ નહીં આજે મારું પતિત ઘર શું પાવન થશે ?
 પ્રવાસી આવાનું પૂજન કરી કાં ભીલ ન શકે ?
 અહો શૂરા ! આજે ઘટિત નવ આ સ્થાન તજવું ,
 અમો આવાને એ ઘટિત નવ ઠેલી વહી જવું .

દિવાળીના જેવો અમ નગરમાં ઉત્સવ થશે ,
અમારા ભીલોને રજપૂત તણાં દર્શન થશે ;
પ્રવાસીનો આંહી જરૂર કાંઈ થાકે ઉતરશે ,
વિસામા માટે એ ક્યમ ન મુજ ઘેરે અટકશે ?

અનુક્રુપ .

હવે તો આજ મધ્યાહ્ને ધોમ આ તડકો ધખ્યો ,
આજ તો દૂર આંહીથી જવાનું નવ નામ દ્યો.”

ઉપજાતિ .

સાનન્દ આશ્ચર્ય હુમીર ઉભો ,
એ ભીલના ભાવ નિહાળતો કે ;
એ લૂટનારા પર આર્દ્ર હૈયું ,
સ્નેહે ભર્યું કાંઈ વહી રહ્યું છે.

તે ભીલને કાંઈ વિશેષ જાણ ,
ઐત્સુક્ય છે નેત્ર મહીં તરન્તું ;
તે સ્થાનને કાંઈ વિશેષ જાણ ,
મોજી વહે છે હૃદયે કુદન્તું .

ભીલો તણો લૂટ મહીં સરદાર થાતાં ,
 ભાસ્યો થતો અતિથિને પણ લૂટનારો ;
 જે ઉચ્ચસ્થાન ઉરથી વિહરી શકાયું ,
 ત્યાંથી ગમે ન પડવું કદિ કોઈને એ .

અનુક્રમ .

વળી જે આંખની મીઠે ના ના ભીલ સહી શકે ,
 હસ્ત એ અંગની સામે શી રીતે ઉપડી શકે ?

શાદૂલવિકીરિત .

કાંઈ આર્દ્ર થતો હવે હૃદયથી એ ભીલ નીચે નમે ,
 લેઈ ભૂષણ અસ્ત્ર શસ્ત્ર સઘળાં દેતો ફરી યોધને ;
 જેને લેઈ જવા નિમન્ત્રણ હતું આભૂષણો સર્વ એ ,
 તે આમન્ત્રણ આપતો હુમીરને થાવા અતિથિ ગૃહે .

શિખરિણી .

“ નહીં આજે માફ પતિત ઘર શું પાવન થશે ?
 પ્રવાસી આવતું પૂજન કરી કાં ભીલ ન શકે ?
 અહો શૂરા ! આજે ઘટિત નવ આ સ્થાન તજવું ,
 અમો આવાને એ ઘટિત નવ ઠેલી વહી જવું .

દિવાળીના જેવો અમ નગરમાં ઉત્સવ થશે ,
 અમારા ભીલોને રજપૂત તણાં દર્શન થશે ;
 પ્રવાસીનો આંહી જરૂર કંઈ થાકે ઉતરશે ,
 વિસામા માટે એ કયમ ન મુજ ઘેરે અટકશે ?

અનુક્રુપ .

હવે તો આજ મધ્યાહ્ને ધોમ આ તડકો ધખ્યો ,
 આજ તો દૂર આંહીથી જવાનું નવ નામ લ્યો.”

ઉપજાતિ .

સાનન્દ આશ્ચર્ય હમીર ઉભો ,
 એ ભીલના ભાવ નિહાળતો કે ;
 એ લૂટનારા પર આર્દ્ર હૈયું ,
 સ્નેહે ભર્યું કાંઈ વહી રહ્યું છે.

તે ભીલને કાંઈ વિશેષ જોવા ,
 ઐત્સુક્ય છે નેત્ર મહીં તરન્તું ;
 તે સ્થાનને કાંઈ વિશેષ જોવા ,
 મોળું વહે છે હૃદયે કુદન્તું .

સર્ગ ૩.

મિજમાની.

શાદ્દસવિકીરિત .

જે જે ઉત્સવની મહાન ઘડીઓ દેવો કરે દૈત્યને-
જ્યાં જ્યાં સંકુલતા ત્યજી જગ ગ્રહે એકાગ્ર આચારને-
જેથી સંગતિ-સંપ-પ્રેમ તરફે જાતું વળી માનવી-
તે તે ઉત્સવની મહાન ઘડીઓ આ બીન ગાળે સ્મરી.

અનુબંધ .

સ્વીકારી નોતરું જાતો પડાવે ફરી ચોધ એ,
થાપડી અશ્વને હોતે તંબુ બહાર જરા ઉભે.

ઉપજાતિ .

હુઝા તણી ત્યાં વરદી અપાતી,
હજી કસુબો ગળણી મહી છે ;

શાદ્દલવિકીડિત .

“ હું તો મૃત્યુ તણો મુસાફર બની દોરાઈ જાનાર છું ,
 એ મીઠો દિન આજથી જ નજરે પ્રેમે જ જોનાર છું ;
 ત્યાં વા જ્યાં લઈ જાય ભાવિ મુજને ત્યાં ના અરુચિ મને ,
 કોઈ એક દિશા પરે નયન આ ના ઠારવાનાં મને .
 આ મારા સમશેરનો સમય તો છે દૂર કાંઈ હજી ,
 આવું આસ્થળ છોડવા હૃદયને ના કેં ત્વરા છે હજી ;
 ભાઈ ! હું મુખથી કરીશ સ્થિરતા આજે તમારી સહિ ,
 જોતાં ભીલ તણી વિચિત્ર નગરી આનન્દ થાશે મને .

અનુષ્ટુપ .

ઠેલશે મૃત્યુમાં એ ના સ્નેહી આદર સ્નેહનો ,
 નિર્ગુણી હું સમાને તો કાળનો હોય લોભ શો ?

પર

અનુબંધ .

વેગડો જાય છે પાછો પોતાના ગઠમાં અને
કિલ્લા ને ગામ માંડેથી બોલાવે સહુ બીલને.

ઉપજાતિ .

તે રાત્રીએ ભોજન સાથ લેવા
સૌ બીલને સ્નેહથી નોતરે તે ;
આજ્ઞા કરે છે શણુગારવાને
કિલ્લો અને ગામ ઉતાવળેથી .

દોડી ગયા બીલ અહીં તહીં સૌ
ને ગામમાં વાત હજાર ફેલી ;
શોભાવવાને નિજ હાટડાં ગૂંહો
લાગી ગયાં છે સહુ કાર્ય માંડીં.

હુકડો લઈ હાથ માંડીં રૂપેરી
હુર્પે ફરે નાયક બીલનો ત્યાં ;
સંધ્યા તણી રાહ નિહાળતો કેં
ઐત્સુક્યથી સૂર્યભણી જુવે છે.

મહાકાન્તા .

ધીમે ધીમે કિરણ રવિનાં કાંધ ખીળાશ ધારે ,
થંડી થાતી અનિલ લહરી બાગમાં શાન્ત ચાલે ;
લાંબી પાંખો કરી કરી શુકો ખાય છે કે' બગાસાં ,
છાયા છોડી ગગન ફરવા થાય છે શાદ મીઠા.

નિદ્રામાંથી ઉઠી ઉઠી હવે જોડીઓ લાખ ઉડે
ને બચ્ચાંને ચળ કરી હજી ચંચુથી કે સુવારે ;
કુન્જમાં તો ખુલખુલ તણાં ગીત ફેલાઈ જતાં
ને નહાનાં એ ઉઢર પણ સૌ કાંઈ માગે ફરીથી.

ઉપેન્દ્રવજ્ર .

જે અર્પતો સૂર્ય ઉઠી સહુ ને,
તેનું જ તે અર્પી સુવા ઢળે છે ;
ઉત્સાહ જે જન્મ થતાં જ દે તો
ઉત્સાહ તે મૃત્યુ થતાંય દે છે .

મહાકાન્તા .

ધીમે ધીમે ગગન પડદે લાલ ભૂકી છવાતી ,
ડૂબ્યો ગોળો બળહુળ થતો પંખીડાંને ગવારી ;

સૂતો ભાનુ પણ હજી તરૂં ગીત ગાતાં સહુ છે ,
વિહંગોને હજી રવિ તણું તાન લાગી રહ્યું છે .

અર્પે હાવાં નવીન મધુરું અષ્ટમીનો શશિ આ ,
છેલ્લાં ફૂણાં રવિકિરણને ઝાંખવા અભ્ર આવી ;
મીઠી થંડી શિશિર ઋતુની વાયુની લહેર ઝહેતી ,
પુષ્પો સૂતાં, તરુ સુધ જતાં, પક્ષીઓ શાન્ત થાતાં .

અનુક્રુપ.

રૂપેરી કે મશાલો ત્યાં ચોગાને સળગી ઉઠે ,
દીવાની હાર લાંબી કે વાતો તારકથી કરે .

ઉપજાતિ.

હમીરજીને લઈ આવવાને
આલ્યું હવે મંડલ આ બજારે ;
કે ઢોલ ત્રાંસાં શરણાઈ વાગે ,
અશ્વો કુદે ભીલ તણા અગાડી .

વચ્ચે જ સૌરાષ્ટ્ર તણા કુદંતા
દોરાઈ બે કુંતલ અશ્વ ચાલે ;

ઠાઠાં સુનેરી ચળકે મશાલે
ને ઘાંસીએ વૂધરીએ। ઝણેણે .

અનુક્રુપ.

ટાઠી કે ઘોડલી માથે ધીમેથી ગઢવી ચડે ,
સામેયાના મુખીની તે આકૃતિ પુળકે સ્મિતે .

વૃદ્ધ છે પુષ્ટ છે અંગો-તીખી આંખ છતાં હજી
સંસારી લેખડો સામે સજ્જ છે લડવા નકી .

ઉપજાતિ.

ક્ષત્રી મહીં જન્મ થકી વસેલો-

ક્ષત્રીં તણા અમ્મથી ઉછરેલો-

ક્ષત્રી તણાં યુદ્ધ મહીં રમેલો-

સા રીતિએ। ક્ષત્રીની જાણતો આ.

શાદ્દલવિકીડિત.

દોરી નાયકને ગૂઢે નિજ કરે એ દોરનારો હતો ,
લૂટારા ગૃહને અમીર ગૃહશુ એ રાખનારો હતો ;
પોતાના સરદારની સ્થિતિ ખઘે સંભાળનારો હતો ,
સાચા ચારણજેમ અચળ અને ઉત્સાહી ડાહ્યો હતો .

ઉપજાતિ

તંબુ કને તે ઉતરી પડે છે ,
તંબુ મહીં તે પગલું ભરે છે ,
ગાદી પરે જોઈ હુમીરજીને
વખાણુ તેનાં લલકારતો તે:-*

સોરઠા.

“ જો જાણુત તુજ હાથ સાચાં મોતી વાવશે
વવરાવત દી રાત તો તુંને ! દેખાળદે ! +

* રિવાજને અનુસરી ગઢવી મળતી વખતે હુમીરજીની નહીં પણ તેના વડીલોની કીર્તિ નીચે પ્રમાણે ગાય છે.

+ એવી કથા છે કે દેખાળદે ગોહુલ એક દિવસ પોતાના દેશમાં ફરતાં કાંઈ આરણુને એક જ બળદથી વાવણી કરતો જુએ છે. પ્રથમ થાય છે—“ એક જ બળદ પર આટલો બુદ્ધિ શા માટે ? ” કડક ઉત્તર મળે છે—“ બહુ દયાળુ તું હોય તો ખીજો બળદ તું જ થઈ જા.” કાંઈ પણ બોલ્યા વિના દેખાળદે પોતાને ખજો ધુસરી મૂકે છે અને બળદ સાથે કામ કરવા લાગે છે. ખીજો બળદ મગાવી લે છે, તે આવી પહોંચતાં આરણુને આપી ગોહુલ પોતાના નગરમાં જાય છે.

કાપણીનો સમય આવે છે ત્યારે જોટલા ચાસ દેખાળદેએ વવરાવ્યા હતા તેમાં અનાજ પાકવાને બદલે સાચાં મોતી નીકળી આવે છે. એવું આશ્ચર્ય બનતાં ઉપલા સોરઠાની મતલબનું આરણુ પોતાના રાગન પાસે જઈ કહે છે.

અનુષ્ટુપ.

ગઢવીને બથે ભેટી મળે ચોધ ઉભો થઇ,
બારોટે હસ્ત જોડીને ચાલવા વિનતી કરી .

ઉપજાતિ.

બારોટજીને નિજ દેઇ હુકકો
તેથી જરા સ્વસ્થ થવા કહીને ;
હુમીરજી સજ્જ થવા ત્વરાએ
ગયો કનેની લઘુ રાવટીમાં .

અનુષ્ટુપ

નોકરો ચાકરો સર્વે ઉભા સજ્જ થઇ જઇ,
મિત્રની સાથ આવે છે ખેડરી વસ્ત્ર હુમીરજી .

વસન્તતિલકા.

છે શ્વેત વસ્ત્ર સહુ અંગ પરે ધરેલાં,
આછી ઝીણી ટિબકી પાઘ પરે સુનેરી;

ઘઉં બધા આપી દે છે. રેતીથી ગાડું ભરી લે છે અને રેતી વાવે છે.
તેમાંથી તુંબડીના વેલા ઉગે છે. તુંબડાં પાકતાં તેને ખજામાં એકઠાં કરે
છે અને તુંબડાં ફેડતાં પુષ્કળ ઘઉં નીકળી પડે છે.

કેડે ઝુલે ઠમરખંધ નીચે પછેડી
ને ખડ્ડી હસ્ત મહીં નાળુક સર્પ જેવું.

જેને ઉરે રસિક છે લલના રમંતી,
જે પ્રેમથી હૃદય ત્યાં દ્રવતું સદાએ ;
તે નેત્રમાં પ્રણયહેલી રહે વહંતી,
દેદિખ્યમાન રસ લાલ પરે ઝગે છે.

ગંભીર એ વદન પૂર્ણ પ્રસન્ન ભાસે
ને ધૈર્ય નેત્ર તણું ધ્રુવ સમું દિસે છે ;
તે ચાલ, તે વદન, તે સ્મિત, બોલ તેના
જોઈ રહે ગઢવી કાંઈ ઉમંગથી સૌ .

એ મિત્ર બેય ઉભી કુંતલ અશ્વ પાસે
-એ યાળ ઉડતી પરે ઠર ફેરવે છે ;
આરૂઠ થાય-ગઈ વિદ્યુત જેમ ચોંકી
ને અશ્વ પાંચ દશ ત્રીસ ફલંગ દેતા .

જે શસ્ત્ર શત્રુ કરનાં વિજયે મળેલાં-
જે પામતાં રુધિરનીક કંઈ વહેલી-

જેને ત્યજી હજી અરિ શરમિંદ થાતા—
તે ક્ષત્રી કોઈ લઈ યોધ પછાડી ચાલે.

સૂઘ ગયેલ રજપૂતી જગાવવાને,
સૌ વીરને ચમક ક્ષત્રીની આપવાને;
ઉત્સાહ સ્થાન પ્રતિ ઉપર પ્રેરવાને
નિશાની યુદ્ધ તણી યોધ સહે ફરે આ.

શાર્દૂલવિકીરિત.

ડંકાની ત્રણ ગર્જના નગરમાં લોકો સહુ સુણતાં
ને સૌ ઉત્સુક સ્ત્રી સસંભ્રમ હવે દ્વારે ધસી આવતી;
જેના વીર્ય તણી અનેક રસીલી વાતો સુણાઈ હતી
તેને હર્ષથી આંખવા જન સહુ હાટે બળરે ઉભાં.

અનુષ્ટુપ.

દરવાજા કને ખેંચે સ્વારી યોધ તણી હવે,
જોવાને આવતાં લોકો દોડતાં પડતાં ધસે.

ઉપજતિ.

છે રોશની હાટ મહીં કરેલી,
છંટાયેલી શ્વેત બળર ભાસે;

જહીં જહીં રસ જોતો આંખ ત્યાં એ દળે છે,
હૃદય ગળી વહે છે દેખતાં આર્દ્રતા કેં.

અનુક્રુપ.

જેનારી-ખેલનારી સૌ ઉભી આંહીં થઈ રહી,
સ્વારી આ દ્વારની પાસે આવતાં અટકી ઉભી.

ઉપજાતિ.

ઉભો અહીં મંડળીસાથ વેગડો,
હુમીરને હસ્ત દઈ ઉતારતો;
મેમાનનો હસ્ત યહી સ્વહસ્તે,
એ ભીલનો નાયક સાથ ચાલે.
જરા અને યૌવન હાથ ઝાલી
આલ્યાં જતાં સાથ સદા વહંતાં—
તેવુંજ આ યુગ્મ નિહાળતાં આ
દ્વારે ઉભાં સ્થંભી હુન્નર લોકો.

અનુક્રુપ.

મ્હોટા ખીલા વજ તણા દિસે—
મ્હોરાથી જે ના દ્વાર કદી ખસે.

“ ઓહો ! અશ્વ કુદી રહ્યો પણ જરી આન્સ્વાર ના ના ડગે ! ”

“ આહા ! એ મુખતેજથી શશિ અને અંખી મશાલો બને ? ”

“ ચંદામેન તણો જ આ કર ગૃહે ! કેવું બને તો-સખિ ? ”

“ કોઇ વેગડભાઇને કહી શકે એ ગોળ ખાવા અહીં ? ”

“ રે ! એ ભીલ ઠંઠા અને રજપૂતી ટેકી દિસે વીર આ ! ”

“ ચંદાને પણ ભીલડી ગણીશ ના ” “ એ કોઇ દેવી મહા ! ”

“ કિંતુ આ રજપૂત યુદ્ધ કરવા જતો-શુણ્ય મેં નકી ! ”

“ શું આ ઉછરતું જ પુષ્પ મરવા જશે ? અરેરે ! સખિ ! ”

“ તો એ આ વ્યવિશાલનું કહીશ હું ચંદાની માતાકને ! ”

“ છે તો કે જ થવું નહીં ! ” “ નિરખી આ છોને જરા તોય લે ! ”

“ કોઇ કાયર સાથ લાખ વરષો સ્વર્ગેય જીવ્યા થકી મહોટું ભાગ્ય સુવીરની કરલતા પૂરી ક્ષણે સ્પર્શવી ! ”

“ ચંદા પાસ રહી શીખેલ દિસ તું વાતો વડી બોલવી ! ”

“ બાઈ ! સૌ હરિએ લખેલ બનશે ! આ જોઈ લે તો જરી ! ”

માલિની.

કુતૂહલભર ચહેરો યોધનો છે પ્રકુલ્લ,

પ્રણયમય નિહાળી શહેર થાતો પ્રસન્ન ;

જહીં જહીં રસ જોતો આંખ ત્યાં એ હજે છે ,
હૃદય ગળી વહે છે દેખતાં આર્દ્રતા ઈં .

અનુક્રુપ.

જોનારી-ખોલનારી સૌ ઉભી આંહીં થઈ રહી ,
સ્વારી આ દ્વારની પાસે આવતાં અટકી ઉભી .

ઉપજનતિ.

ઉભો અહીં મંડળીસાથ વેગડો ,
હુમીરને હસ્ત દઈ ઉતારતો ;
મેમાનનો હસ્ત ગ્રહી સ્વહસ્તે ,
એ બીલનો નાયક સાથ ચાલે .
જરા અને યૌવન હાથ ઝાલી
ચાલ્યાં જતાં સાથ સદા વહંતાં-
તેવુંજ આ યુગ્મ નિહાળતાં આ
દ્વારે ઉભાં સ્થંભી હજાર લોકો .

અનુક્રુપ.

જડેલા દ્વારમાં મોટા ખીલા વજ તણા દિસે-
હુસ્તિના લાખ મોરારથી જે ના દ્વાર ઠદી ખસે.

ચોપાસે શ્યામ આ મ્હોટી દિવાલો દઢ છે ઉભી ;
કોઠા ને મારકાઓમાં આજે દીપ રહ્યા ઝળી .

રકતશા લાલ સિંદૂરે તોપો આ ગરકાવ છે ;
ખડારના શત્રુ સામે એ મ્હો ખુદ્દાં વિકરાળ છે .

શત્રુથી દૂર થાવાને શત્રુના જ્યને સમે .
ભોંયરાં આ દિસે ઊંડાં ઉભા જ્યાં ભીલ સજ્જ છે .

શાદ્દૂલવિકીર્તિ.

“ શું આ સાધન શૌર્યનાં મદદમાં છે લૂટ માંહીં ઉભાં ?
રે રે ! ખડાડસમી દિવાલ ! નવ તું પામી પ્રભુની દયા ?
ઓ વીરો ! તમ આ ભૂમિ અસુરથી છે શકત જે ઝઝવા
તેને આ તમ લૂંટમાં ક્યમ કરી શાન્તિ હશે આપતા ? ”

અનુષ્ટુપ.

વિચારો ઘોળતું આવા હયું યોધ તણું હતું ,
કહેવું કિંતુ કાંઈએ તે ના સાર્થક ભાસતું .

વસન્તતિલકા

આ દ્વાર અન્ય મહીંથી ઉપરે ચડે છે ,
ચોરા પરે હુમીરનાં નયનો ઠરે છે ;

ટાંગ્યાં અનેક અહીં છે હથિયાર જૂનાં
ને કેક પાખર અને કવચો ઝુલતાં .

ઉપજાતિ.

લાલાં અહીં, ખર્જા અનેક ત્યાં છે ,
ત્યાં ઢાલ ને ચક્ર તીરાતણાં છે ;
જંગલ ને નાળ નહીં ટાંગાતી ,
ત્યાં તાંસળી શીર્ષતણી જડેલી .

ત્યાં વાઘના નોર હજુ ધ્રુજે છે ,
છે સ્તબ્ધ ત્યાં કે રણશૃંગ મહોટાં ;
કે વાવટા રક્તમહીં ઢળ્યા તે
તેવા જ આંહીં ફરકો રહ્યા છે .

છે સજ્જ શસ્ત્રો હજુ રક્ત પીવા
જે વેગડાના વડિલો ઉપાડતા ;
કે યુદ્ધનો સર્વ નિશાનીઓ આ
ગાંધ રહી વાત અનેક જૂની .

હમીરજીના મુખમાં નવું કે
આ શસ્ત્ર અસ્ત્રો નિરખી રમે છે ;
ખેડાણું અને દીર્ઘ પડેલ ખર્જા તે ,
જેવા ઉઘાડી કરમાં ગ્રહ છે .

અનુષ્ટુપ .

વીંજવા ખડગ સોટીશું જે બાહુ બળવાન છે—
આશ્ચર્ય જ્ઞેધને તેને રાજા ભીલ તણો કહે:—

શાહૂલવિકીડિત .

“ આવી આ તરવાર યુદ્ધ સમયે મહારા પિતા બાંધતા ,
તેને અન્ય ઉપાડનાર મળશે એ ના અમે માનતા ;
કિંતુ વીર તણી ભુજ કલિયુગે લૂટી ન લીધી હજી ,
ક્ષત્રીની પ્રિય ભૂમિથી યવન સૌ છે દૂર પૂરા હજી . ”

ગોલી આ મનમાં વિચાર કરતો કાંઈ હતો વેગડો ,
ને તેની કાંઈ કાંચ એ મુખપરે આછી હતી ભાસતી ;
આવો આ રજપૂત તે ગઢમહીં ખેલો પરોણો હતો ,
તે સાથે નિજ વાત વર્તન તણી ચિંતા ઉરે એ હતી .

ઉપેંદ્રવજ્ર .

ચોરામહીં સૌ ફરતા હતા ત્યાં ,
ક્યાં ઉલવું પાસ હમીરજીની ;
ઘોળાઈ એ એ ઉરમાં રહ્યું 'તું' ,
ને આંખ બારોટ લાણી જતીતી .

અનુષ્ટુપ .

ચોક છે એક મહોટો ત્યાં ડાયરો સહુ જાય છે ;
મેમાનો કાજ તૈયારી આંહીં સર્વ કરેલ છે .

શાદ્દલવિકીડિત .

રંગોળીવતી રંગ કૈક પુરીને ચોકેા આંહીં છે ક્યાં,
ખીળાં લાલ સુવર્ણ રંગી કુલડાં વેલોમહીં છે ભર્યાં ;
આંહીં રંગીન મોર નૃત્ય કરતો, ત્યાં છે સુતેલાં શુકો ,
રૂપેરી લઘુ કેવડો ચળકતો પ્રત્યેક ખૂણે રહ્યો .

ગુચ્છા પુષ્પતણા સુગંધી વચમાં ખીલી રહ્યા ચંદ્રથી ,
મીઠું અર્પણ પુષ્પ ને શશીતાણું આંહીં વહે હર્ષથી ;
પ્રેમીનો નજરે સહુય પ્રણયે આ રંગ ભાસે ભળ્યા ,
ને આમોદ ભર્યાં સુરંગ કુલને આધીન વાયુ ણન્યા . +

ત્યાં પાસે દશ બાર રંગત રૂડા ઢાળ્યા નવા ઢોલિયા ,
તેની ઉપર સ્વચ્છ ને ભરતનાં મહોટાં બિછાનાં રહ્યાં ;

+ બીલગૃહની આવી રચના ન જ હોય, પણ ગઢવીને લીધે એ
બીલગૃહ શું " હતું .

અનુષ્ટુપ .

વીંજવા ખડગ સોટીશું જે બાહુ બળવાન છે—
આશ્ચર્ય જ્ઞેધને તેને રાજા લીલ તણા કહે:—

શાદૂલચિકીડિત .

“ આવી આ તરવાર યુદ્ધ સમયે મહારા પિતા બાંધતા ,
તેને અન્ય ઉપાડનાર મળશે એ ના અમો માનતા ;
કિંતુ વીર તણી ભુજ કલિયુગે લૂટી ન લીધી હજી ,
ક્ષત્રીની પ્રિય ભૂમિથી યવન સૌ છે દૂર પૂરા હજી . ”

ખોલી આ મનમાં વિચાર કરતો કાંઈ હતો વેગડો ,
ને તેની કાંઈ ઝાંચ એ મુખપરે આછી હતી ભાસતી ;
આવો આ રજપૂત તે ગઢમહીં ખેડેલો પરોણો હતો ,
તે સાથે નિજ વાત વર્તન તણી ચિંતા ઉરે એ હતી .

ઉપેંદ્રવજ્ર .

ચોરામહીં સૌ ફરતા હતા ત્યાં ,
ક્યાં ઉભવું પાસ હમીરજીની ;
ઘોળાઈ એ એ ઉરમાં રહ્યું 'તું ,
ને આંખ બારોટ ભણી જતી 'તી .

શાદ્દલવિકીરિત .

“ આનુ’ ‘ ગેમલ ’ નામ જે તીરવતી પાડે શુકે ઉડતાં ,
 આ ‘ લેલો ’ મુજ લાઈ જે હરણુને ખેંચી જતો દોડતાં ;
 આનુ’ નામ ‘ વડિંગ ’ દેવીપ્રિય તે પામ્યો ભુજ વજની—
 જે પાડો અરણાય એક ઝટકે જૂદો ઠરે શ્રીપથી .
 આ ‘ ભીલો ’ મુજ મલલ—એક ખડરો જેનો મદા’ હાર છે —
 તે ખલ્લે ત્રણ આદમી ઉચ્છીને કે કોશ દોડી શકે ;
 આ કાકા મુજ—જેમણે વરષની છે પાંચ વીશો ગણી —
 ભાલો એ કરનો છતાંય હુનુએ કેા ઢાલ ઝીલે નહીં . ”

ઉપજાતિ.

સામે નિહાળી મલકી સ્મિતે કે’
 પિછાન દે છે ગઢવી તણી એ ;
 પ્રણામ ખારોટ નમી ઠરે ને
 મજકમાં વાત અગાડી ચાલે.

અનુબંધ .

આજથી વીશ વર્ષોએ મહોટી લૂટ કરેલ કેા
 પછી તે ભીલનો રાજા મધ્યાહ્ને વનમાં હ.

વચ્ચે ગોહિલરાજને કર ગ્રહી બેસારતો વેગડો ,
સૌએ સ્થાન લીધા પછી હુમીરને હુકકો દઈ બેસતો .

સામે સન્મુખ રામનામ લઈને બારોટજી બેસતા ,
માળા જે કરમાં રહી તુલસીની તે ડોકમાં ટાંગતા ;
હુકકાની ત્રણ ચાર કૂંડ લઈને લાંબી પછેડીવતી ,
વાળીને પગની પલોંઠી સરખી કે' સ્વસ્થ બેઠા થઈ .

છે પાંચેક જડિત્ર ત્યાં અહીં તહીં હુકકા હજીએ પડ્યા ,
પીળી લાલ દરેક એ ચલમમાં અંગાર છે ખેરના ;
ઝીણી ગૂંથણીના રૂપેરી શરપા રાતા બન્યા છે ધગી ,
ઉભા ભીલ ત્રણેક એ હરઘડી તાન્ને કરે દેવતા .

“ભાઈ ! આ શ્રમ આવડો ઘટિત ના હું કાજ લેવો હતો ,
બે દીનો મિજમાન હોત નિરખી આભારી પૂરો હતો ; ”
જોઈ આ રચના હુમીર વદતો આનંદ આભારથી ,
ને માધુર્યભર્યા મુખે પડી રહે ઝીણી ગુલાબી ઝરી .

અનુષ્ટુપ .

વેગડો સર્વ પોતાના સંબંધી વીર ભીલને
આંગળીથી બતાવીને ઓળખાવે હુમીરને .

શાદ્દલવિકીરિત .

“ આનું ‘ ગેમલ ’ નામ જે તીરવતી પાડે શુકો ઉડતાં ,
આ ‘ દેલો ’ મુજ લાઈ જે હરણુને ખેંચી જતો દોડતાં ;
આનું નામ ‘ વડિંગ ’ દેવીપ્રિય તે પામ્યો ભુજ વજની—
જે પાડો અરણ્ય એક અટકે જૂદો કરે શીખથી .

આ ‘ ભીલો ’ મુજ મડલ—એક ણકરો જેનો સદા હાર છે —
તે અલ્પે ત્રણ આદમી ઉચ્છીને કે કોશ દોડી શકે ;
આ કાકા મુજ—જેમણે વરપની છે પાંચ વીશો ગણી —
લાલો એ કરનો છતાંય હજુએ કે ઠાલ ઝીલે નહીં . ”

ઉપજાતિ.

સામે નિહાળી મલકી સ્મિતે કેં
પિછાન દે છે ગઢવી તણી એ ;
પ્રણામ બારેટ નમી કરે ને
મજ્જકમાં વાત અગાડી આવે.

અનુષ્ટુપ .

ગાજથી વીશ વર્ષોએ મોટી લૂટ કરેલ કે ,
પછી તે ભીલનો રાજ મધ્યાહ્ને વનમાં હતો .

વસન્તતિલકા.

ત્રહાયે શિકાર હંપ્રુ શોધતી એક ટોળી ,
કેા ઘેરી માર્ગ પકડી ચુપ છે રહેલી ;
ખારીક આંખ શકરા સરખી ફરે, ને
એ ચાર કેશની બિના નજરે પડે છે .

એ આંખનો વિષય આ ગઢવી બને છે ,
એ શ્વેત વસ્ત્ર દૂરથી નયને ચડે છે ;
હુકકેા રૂપેરી રવિનાં કિરણે પ્રકાશે ,
ને પાઘડી ઉપરની ઝળકે સુનેરી .

અનુદુષ .

પીરાણી ઘોડલી રોઝી આવે રેવાલ દોડતી ,
સ્વારના પેટનું પાણી ધૂળે ના જરી ચાલથી .

ઉપજાતિ .

કેા રાજ્યમાં લગ્નતણે પ્રસંગે
સારો હતા એ શિરપાવ પામ્યા ;
એ વસ્ત્ર, એ ઘોડલી, ચારખમો
ને ભૂષણે લેધ ગૃહે જતા 'તા.

ધાર્યાં હતાં ભૂષણુ વસ્ત્ર અંગે ,
લીધા હતા એવડિયા કસુંબા ;
ના કોઇની ખીક હતી જરાએ ,
ધીમે દુહા કે લલકારતા 'તા .

અનુષ્ટુપ .

ચારણા-દેવીના ભકતો-ચુદ્ધની કવિતા હતા ,
હતા તે જંગલે ક્યાંએ મીઠી છાયમહીં સદા .

રાજ્ય ને ધર્મનીતિથી—ક્ષત્રીના અતિ પ્રેમથી—
ઉગામી આંગળી તેની સામે કોઇ શકે નહીં .

ઉપજાતિ .

પોશાકને અંગપરે જ રાખી
દેનારની કીર્તિ પ્રસારતા તે ;
દેતાં વળી ચારણુને ઉમંગે
છે કીર્તિ આ-સૂચન એય થાતું .

અનુષ્ટુપ .

વાળાં આ નૃપતિનાં તે શું ભીલો સમજી શકે ?
કોઇએ એક નીતિથી ના ના છાપ બધે પડે .

ઉપજાતિ .

વીંટાઈ ચોપાસ જતાં લૂટારા
ખારોટજી એ હિંમતાઈ ઉભા ;
ગયા પડી મ્હોંપર શેરડા ને
હુડા ગયા ક્યાંઈ છુપાઈ સર્વે .

શાફૂલવિકીડિત .

કિંતુ હિંમતને કંઈ કરગરી લાગ્યા ઉરે ધ્રૂજતે ,
ખોંખારો બલવાન એક દધને તાન્ને ક્યોં કંઠને ;
વાચ્યા આવી ફરી અને મગજ જે ચુકિતલરેલું સદા—
તેણે આજ નવીન યત્ન કરીને જોડ્યા નવા સોરઠા:—

સોરઠા .

“ દેવી . સહુશે કેમ દેવીપુત્ર થતો હુખી ?
ધન્ધો જો તમ ક્ષેમ લેજો ચારણની હુવા !
છંછેડીને સાપ કાઢ્યો માલ ન કોઈએ !
ચારણ દેશે શાપ આંતરડી ઉકળી જતાં ! ”

અનુષ્ટુપ .

પરંતુ ડાંગ ઊંચી ત્યાં સામે ભીલતણી થતી ,
ઔદાર્યે સર્વ દેવાનું ગઢવીજી કરે નકી .

ઉપજાતિ .

ઉતારીને ભૂષણ સર્વ દીધાં ,
મૂક્યાં નીચે મંદિલ વસ્ત્ર સર્વે ;
થોડી હતી જીવથકી વધારે—
સોંપી દીધી તેય લગામ અંતે .

અનુષ્ટુપ .

ખડીઆમાં હતા ગોટા માળવાના અફીણના
અને તેમાં હતું ભાતું-યાચે તે નવ લૂટવા .
ગઢવીની શુણી વાણી દયા લૂટમહીં કરી
કહે છે ભીલ કે તેને વેગડા પાસ ચાલવા .

ઉપજાતિ .

રાજતણું નામ શુણી ફરીથી
હૈયામહીં હિંમત કાંધ લાવી ,

બારોટજી બીલસહે ગયા ને
નવો હતો ઘાટ ઘડ્યો ઉરે કેં .

અનુષ્ટુપ.

વિચારો ઘોળતા ખેંચ્યા ગઢવી નૃપની કને ,
આંદર્યો જાતિનો ધંધો જોઈ વેગડરાજને .

મન્દાકાન્તા .

લૂટારાને વીર પુરુષનાં આપવાં માન મહોટાં—
લૂટારાને રસિક કવિતે દેવની તુલ્ય ગાવા—
બહાલો ધંધો ગઢવીઉરને બાપદાદા તણો એ,
ને શલાઘાની નરમ મધુરી વાણીનો ધોધ ચાલે:—

/ સોરઠા .

“ અર્જુન ! થોથાં ફેંક ! તારા તીર ઉડી ગયા !
આ તો ભડ છે એક કિરાત બીજા—વેગડો !

અર્જુન ! દૈવત આજ તારું ના અજમાવજે !
આ તો શંભુનાથ કિરાત બીજા—વેગડો !

અર્જુન જોડી હાથ થાકી પદ જેને પડે ,
તે હરનો તું હાથ જમણો—સાવજ વેગડો !

હરની ત્રીજી આંખ અનંગથી છે ઉઘડે !
 પણ ચારણનો વાંક શું છે ? વીરાં વેગડા !
 શૂરાનાં હથિયાર ચારણ ને તલવાર આ ,
 તેની સામે ધાડ તારી હોય ન—વેગડા !
 કેનાં ગાશું ગીત ? ગીત કેણુ ગવરાવશે ?
 જ્ઞે હંસાની રીત હંસા મૂકે ! વેગડા !
 ચારણ હરની જીભ ! તું તો હરની આંખડી !
 જૂઠાં અંગ શરીર ના ના કર તું—વેગડા !
 તુંમાં ઝાઝો માલ—ઝંઝેડી જગ લે લલે !
 પણ હું ના મરનાર તારો માર્યો ! વેગડા !”

મન્દાકાન્તા.

લૂટારાની ઉપર પણ એ ધારતો રાજદંડ ,
 ને રાજનાં પ્રિય બહુ હતાં માન સૌ વેગડાને ;
 બહાલું થાતું—મન ગમી જતું માન એ આપનાર ,
 બહાલું થાતું રજપૂત સહિ ભીલને મૂકનાર .

ઉપજાતિ .

વખાણુમાં છેક ગળી ગયો એ ,
 લીધેલ પાછું સહુ દેધ દીધું ;
 ખારોટજીને નિજ સાથ રાખવા
 જીવાઈ આપી નકી ત્યાંજ કીધું .
 ધંધો હતો લૂટતણો જ તેનો ;
 તેને નવો રંગ ચડાવનારો—
 સારો કહી તેં સમજાવનારો—
 ખારોટ આ કેં ઉપયોગી ભાસ્યો .

જે લૂટમાં પાછળ ચાલતા 'તા—
 જે લૂટમાં વીર્ય ભજાવતા 'તા—
 ઉત્સાહ તેને પણ આપનારો—
 વખાણુનારો મળતાં—મળ્યો આ .

હમીરજીને રજપૂત રીતે
 સ્વીકારવાનો નિજ ઘેર આજે ;
 ખારોટજીનો ઉપયોગ હાવાં
 લેતો હતો નાયક ભીલનો આ .

ઉપજાતિ .

વખાણુમાં છેક ગળી ગયો એ ,
 દીધેલ પાછું સહુ દેઈ દીધું ;
 ખારોટજીને નિજ સાથ રાખવા
 જીવાઈ આપી નહી ત્યાંજ કીધું .

ધંધો હતો લૂટતણો જ તેનો ;
 તેને નવો રંગ ચડાવનારો—
 સારો કહી તે સમજાવનારો—
 ખારોટ આ કેં ઉપયોગી ભાસ્યો .

જે લૂટમાં પાછળ ચાલતા 'તા—
 જે લૂટમાં વીર્ય ભજાવતા 'તા—
 ઉત્સાહ તેને પણ આપનારો—
 વખાણુનારો મળતાં—મળ્યો આ .

હમીરજીને રજપૂત રીતે
 સ્વીકારવાનો નિજ ઘેર આજે ;
 ખારોટજીનો ઉપયોગ હાવાં
 લેતો હતો નાયક ભીલનો આ .

હુમીરજી રંજન થાય એટલો
હેતુ હતો નાયકને મને તો ;
કિંતુ કંઈ અન્ય જ હેતુ ઊંડો
બારોટજીના મુખમાં હસે છે .

સ્વીકારીને નાયકની જીવાઈ
કૃપાલ ધાયામહીં વાસ કીધો ;
આભાર મ્હોટા બહુએ થએલા
પોતા પરે તે ગઢવી ગણે છે .

આભાર વાળી ઋણમુક્ત થાવું—
ધન્ય હતી એ ગઢવી તણી કે' ;
શોધ્યો હતો કેાઈ પ્રકાર તેવો ,
તે કાજ આ એક પ્રસંગ ભાસ્યો .

શાદ્દલવિકીડિત .

કન્યા રૂપવતી હતી ભીલતણી તેના ગૃહસ્થાશ્રમે ,
તેને બાલપણા મહીં જ ત્યજીને માતા મરેલી હતી ;
તોએ સત્તર વર્ષની ઉછરીને હાવાં થએલી હતી ,
વીતેલી સહુ ઝિંદગી ગઢવીની સાથે ગએલી હતી .

તેને કુશલ સૌ રીતે ગઢવીએ કીધી હતી કેળવી ,
માતાની જ હતી ઉરે ગઢવીને વાત્સલ્યની લાગણી ;
તેને બહાલથી સર્વદા કુંવરીએ 'દાદા' કહી બોલતી ,
ને એ બોલ મહીં જ કોઈ કવિતા દેવી હતી ભાસતી .

જેવી સુંદર ને હતી કુશલ તે તેવો પતિ શોધવા—
તેવા થોડા પતિસહ સુખ મહીં તેને સદા દેખવાં—
ધારી હોંશ હતો ખરી ગઢવીએ વીતેલ કે કાળથી ,
ને એ ખાંત પૂરી કદી ઋણ થકી મુક્તિય લેવી હતી .

વસન્તતિલકા.

સંસાર આ સમયના સમજેલ પૂરા
રાજ્યો મહીં ફરી ફરી ગઢવી હતા સૌ ;
વાકેફ આ પણ હતો ગઢવી સહુથી
ને મામલા પણ કંઈ નિરખી ગયો 'તો .

ગોહિલ કોણ ? વળી કોણ હમીરજી છે ?
ગંગાવણા કુલની કેવી મહાનતા છે ?
એ સૌ હકીકતથી કેંજ ગળણ નહોતો ,
એ સૌ રમી ગઢવીના ઉરમાં રહ્યું 'તું' .

હુમીરજી રંજન થાય એટલો
હેતુ હતો નાયકને મને તો ;
કિંતુ કંઈ અન્ય જ હેતુ ઊંડો
ખારોટજીના મુખમાં હસે છે .

સ્વીકારીને નાયકની જીવાઈ
કૃપાલ ધાયામહીં વાસ કીધો ;
આભાર મહેટા બહુએ થએલા
પોતા પરે તે ગઢવી ગણે છે .

આભાર વાળી ઋણમુક્ત થાવું—
ધન્ય હતી એ ગઢવી તણી કે' ;
શોધ્યો હતો કેઈ પ્રકાર તેવો ,
તે કાજ આ એક પ્રસંગ ભાસ્યો .

શાહૂલવિકીડિત .

કન્યા રૂપવતી હતી ભીલતણી તેના ગૃહસ્થાશ્રમે ,
તેને બાલપણ મહીં જ ત્યજીને માતા મરેલી હતી ;
તોએ સત્તર વર્ષની ઉછરીને હાવાં થએલી હતી ,
વીતેલી સહુ ઝિંદગી ગઢવીની સાથે ગએલી હતી .

એનું લાન હજી સુધી નવ કશું અર્જુનના પુત્રને ,
તેને એકજ લાલસા રણતંણી-છે એજ બહાલું ઉરે ;
રોમે રોમ ભરેલ આશ જ્યની આત્મપ્રભાવે હતી ,
ને સંગ્રામ મહીંજ એ જીવિતની માનેલ તૃપ્તિ હતી .

અનુક્રુપ .

હુકકાઓ બોલવાનું એ ભૂલી જાય બધા હવે ,
અગાડી ચાલતી વાર્તા મીઠા કેા રસમાં વહે .

શાદ્દલવિકીડિત .

“આજે અર્જુનવીણ પાંડવ તણાં સૌ શસ્ત્ર સૂનાં ગણી ,
હથીં કૌરવ યુદ્ધ ચક્રવ્યૂહનું દેવા કરે માગણી ;
ખેડાંચી અર્જુન તો નહીં જ શકશે, ના કૂહાણ ઠેલાય વા ,
ખામી ગાંડિવની રણે પૂરી શકે તે બાણ દેખાય ના .
હારી આજ શું ધર્મ ધર્મ સરખો જાશે અનીતિવડે ?
‘ જ્યાંજ્યાં ધર્મ તહીંતહીં જ જય’ એ શું વ્યર્થ વાણી થશે ?
એવા લાખ વિચારમાં રૂખી ગઈ છે પાંડવોની સલા ,
ચિંતાકાંત મુખો સહુ ઢળી જઈ છે તેજહીણાં બન્યાં .

શાદ્દલવિકોડિત .

તેથી કેવી ધરાપરે રમણીઓ વીરાંગના હોય છે—
તેની આંખી કરાવવા હુમીરને ચૂંટી જ કાઢી કથા ;
ચકાવે અભિમન્યુના ગમનની આખ્યાયિકા આદરી,
ને સૌ ભાવ હુમીરના નિરખવા ત્યાં આંખ ચોટી રહી .

કેવી કોમલ સૃષ્ટિ રૂપ ગુણમાં પ્રહ્લાતણી છે બની ?
કેવી ભૂષણરૂપ વીરનરને સ્ત્રી છે સદાયે થઈ ?
તેની આંખી કરાવીને હુમીરને ઉતારવા તે ઉરે—
હિતુ એ પકડી સહુય બલથી એ યત્ન એ આદરે .

ભૂલી ભાન ડુખી ગયો હુમીર છે આખ્યાનમાંહી ઊંડે ,
પોતાના ઇતિહાસનું જ સઘળું એ ચિત્ર ભાસી રહે ;
બંધાયો અભિમન્યુ લગ્નવતી છે—ફેરા ફર્યો ચાર છે ,
જેવાનેય છતાં હજી વદન એ ભાગી થએલો ન છે .

શી છે કોમલ સૃષ્ટિના હૃદયના ભાવોની મીઠી મજા ?
શાં વિશ્રાંતિભર્યાં સુરંગ કુલડાં એ નેત્રમાં છે વસ્યાં ?
એ સંગીત સ્વરે અકેક ધ્વનિમાં શા છે દિલાસા રહ્યા ?
કાં સંસારતણી સુખી સફલતા એમાં સહુ માનતા

એનું ભાન હજી સુધી નવ કશું અર્જુનના પુત્રને ,
 તેને એકજ લાલસા રણતણી-છે એજ ંહાલું ઉરે ;
 રોમે રોમ ભરેલ આશ જ્યની આત્મપ્રભાવે હતી ,
 ને સંગ્રામ મહીંજ એ જીવિતની માનેલ તૃપ્તિ હતી .

અનુક્રુપ .

હુકકાઓ ખોલવાનું એ ભૂલી જાય બધા હવે ,
 અગાડી ચાલતી વાર્તા મીઠા કેા રસમાં વહે .

શાર્દૂલવિકીરિત .

“આજે અર્જુનવીણ પાંડવ તણાં સૌ શસ્ત્ર સૂનાં ગણી ,
 હૃષીં કૌરવ યુદ્ધ ચક્રવ્યૂહનું દેવા કરે માગણી ;
 ખેડાંચી અર્જુન તો નહીં જ શકશે, ના ફૂટેણુ ઠેલાય વા ,
 ખામી ગાંડિવની રણે પૂરી શકે તે ખાણુ દેખાય ના .
 હારી આજ શું ધર્મ ધર્મ સરખો જાશે અનીતિવડે ?
 ‘ જ્યાંજ્યાં ધર્મ તહીંતહીં જ જાય’ એ શું વ્યર્થ વાણી થશે ?
 એવા લાખ વિચારમાં ફૂખી ગઈ છે પાંડવોની સભા ,
 ચિંતાકાંત મુખો સહુ ઢળી જઈ છે તેજહીણાં બન્યાં .

શાદ્દલવિકોડિત .

તેથી કેવી ધરાપરે રમણીઓ વીરાંગના હોય છે—
તેની આંખી કરાવવા હુમીરને ચૂંટી જ કાઢી કથા ;
ચકાવે અભિમન્યુના ગમનની આખ્યાયિકા આદરી,
ને સૌ ભાવ હુમીરના નિરખવા ત્યાં આંખ ચોટી રહી .

કેવી કોમલ સૃષ્ટિ રૂપ ગુણમાં ધ્રુવાતણી છે બની ?
કેવી ભૂષણરૂપ વીરનરને સ્ત્રી છે સદાયે થઈ ?
તેની આંખી કરાવીને હુમીરને ઉતારવા તે ઉરે—
હિતુ એ પકડી સહુય બલથી એ યત્ન એ આદરે .

ભૂલી ભાન ડુખી ગયો હુમીર છે આખ્યાનમાંહી ઊંડે ,
પોતાના ઇતિહાસનું જ સઘળું એ ચિત્ર ભાસી રહે ;
બંધાયો અભિમન્યુ લગ્નવતી છે—ફેરા ફર્યો ચાર છે ,
જીવાનેય છતાં હંબુ વદન એ ભાગી થએલો ન છે .

શી છે કોમલ સૃષ્ટિના હૃદયના ભાવોની મીઠી મજા ?
શાં વિશ્રાંતિભર્યાં સુરંગ કુલડાં એ નેત્રમાં છે વસ્યાં ?
એ સંગીત સ્વરે અકેક ધ્વનિમાં શા છે દિલાસા રહ્યા ?
કાં સંસારતણી સુખી સફલતા એમાં સહુ માનતા

શાર્ફલવિકીડિત .

‘ ખામી અર્જુનની રણે પૂરી શકે તે વીર શું કોઈ ના ?
 ચક્રાવે ચડનાર અર્જુન વિના શું અન્ય કો હોય ના ?
 ક્ષત્રીનો કર કોઈ શું નવ શકે આ થાળને ઝીલવા ?
 આ બીડું ધરવા ફરી ધરણીએ આપે ન કાં કો રજા ? ’

અનુક્રુપ .

ગાળ્હો આ કર્ણ ખેંચે છે આવતા અભિમન્યુના ,
 તપે છે રક્ત એ રાતું જોઈ નિસ્તેજ એ સભા .

ઉપજાતિ .

ના થાળ ભૂમિ ઉપરે અડ્યો એ
 ત્યાં વીર તેને ઝડપી લીએ છે ;
 બીડું ઉપાડી મુકુટે ધરે ને
 ઉપાડતો કંકણ ખેંચવાને .

માલિની .

ખળભળી અતિ હર્ષે ઉઠતી એ સભાને
 ‘ જય જય અભિમન્યુ ’ નાદ એવો ઉઠે છે ;

ઉપજાતિ .

હીરાજડયું કંકણ એક કાઠી ,
 સો પાનનું એક ઝનાવી બીડું ,
 સુવર્ણના થાળ મહીં ધરીને ,
 સભા મહીં ફેરવવા ઠરે છે .

શાહૂલવિક્રીડિત .

ખામી ગાંડિવની રણે પૂરી શકે તે બાણ કેા હોય ને—
 ખામી અર્જુનની રણે પૂરી શકે તે વીર કેા હોય ને—
 ચક્રાવે ચડવા મહાન બલને જે કેાઈ હો ધારતો—
 તે આ કંકણ સાથ તાંબુલ તણું બીડું સુખે ઝીલજે .

ઉપજાતિ .

જે વખત આવેા ધ્વનિ ત્યાં ઉઠયો ને
 સભામહીં તાંબુલ એ ફેરે છે ;
 વીરો સુખેા વીર તણાં જુવે ને
 ભૂમિભણી નેત્ર સહુ ઢળે છે .

શાર્દૂલવિકીરિત .

‘ ખામી અર્જુનની રણે પૂરી શકે તે વીર શું કોઈ ના ?
ચક્રાવે ચડનાર અર્જુન વિના શું અન્ય કો હોય ના ?
ક્ષત્રીનો ઠર કોઈ શું નવ શકે આ થાળને ઝીલવા ?
આ બીડું ધરવા ફરી ધરણીએ આર્ષે ન કાં કો રજા ? ’

અનુષ્ટુપ .

શબ્દો આ કર્ણ ખેંચે છે આવતા અભિમન્યુના ,
તપે છે રક્ત એ રાતું જોઈ નિસ્તેજ એ સભા .

ઉપજ્ઞતિ .

ના થાળ ભૂમિ ઉપરે અડ્યો એ
ત્યાં વીર તેને ઝડપી લીએ છે ;
બીડું ઉપાડી મુકુટે ધરે ને
ઉપાડતો કંકણ ખેરવાને .

માલિની .

ખળભળી અતિ હર્ષે ઉઠતી એ સભાને
‘ જય જય અભિમન્યુ ’ નાદ એવો ઉઠે છે ;

ઉપજાતિ .

હીરાજડયું કંકણ એક કાઢી ,
 સો પાનનું એક બનાવી બીડું ,
 સુવર્ણના થાળ મહીં ધરીને ,
 સભા મહીં ફેરવવા ઠરે છે .

શાદ્દલવિકીર્તિ .

ખામી ગાંડિવની રણે પૂરી શકે તે બાણ કેા હોય ને—
 ખામી અર્જુનની રણે પૂરી શકે તે વીર કેા હોય ને—
 ચક્રાવે ચડવા મહાન બલને જે કેાઈ હો ધારતો—
 તે આ કંકણ સાથ તાંબુલ તણું બીડું સુખે ઝીલજે

ઉપજાતિ .

જે વખત આવો ધ્વનિ ત્યાં ઉઠ્યો ને
 સભામહીં તાંબુલ એ ફેરે છે ;
 વીરો મુખેા વીર તણાં બુવે ને
 ભૂમિભણી નેત્ર સહુ ઢળે છે .

શાર્ફલવિકીડિત .

‘ ખામી અર્જુનની રણે પૂરી શકે તે વીર શું કોઈ ના ?
 ચક્રાવે ચડનાર અર્જુન વિના શું અન્ય કો હોય ના ?
 ક્ષત્રીનો કર કોઈ શું નવ શકે આ થાળને ઝીલવા ?
 આ બીડું ધરવા ફરી ધરણીએ આપે ન કાં કો રજા ? ’

અનુષ્ટુપ .

શબ્દો આ કર્ણુ ખેંચે છે આવતા અભિમન્યુના ,
 તપે છે રકત એ રાતું જોઈ નિસ્તેજ એ સભા .

ઉપજાતિ .

ના થાળ ભૂમિ ઉપરે ચડ્યો એ
 ત્યાં વીર તેને ઝડપી લીએ છે ;
 બીડું ઉપાડી મુકુટે ધરે ને
 ઉપાડતો ઠંઠણ ખેરવાને .

માલિની .

ખળભળી અતિ હુર્મે ઉઠતી એ સભાને
 ‘ જય જય અભિમન્યુ ’ નાદ એવો ઉઠે છે ;

ઉપજાતિ .

હીરાજડયું કંકણ એક કાઠી ,
 સો પાનનું એક બનાવી બીડું ,
 સુવર્ણના થાળ મહીં ધરીને ,
 સભા મહીં ફેરવવા ઠરે છે .

શાદ્દલવિકીર્તિ .

‘ ખામી ગાંડિવની રણે પૂરી શકે તે બાણ કેા હોય ને—
 ખામી અર્જુનની રણે પૂરી શકે તે વીર કેા હોય ને—
 ચક્રાવે ચડવા મહાન બલને જે કેાઈ હો ધારતો—
 તે આ કંકણ સાથ તાંબુલ તણું બીડું સુખે ઝીલજે .

ઉપજાતિ .

જે વખત આવો ધ્વનિ ત્યાં ઉઠ્યો ને
 સભામહીં તાંબુલ એ ફેરે છે ;
 વીરો મુખેા વીર તણાં જીવે ને
 ભૂમિભણી નેત્ર સહુ ઢળે છે .

શાહૂલચિકીડિત .

ખામી અર્જુનની રણે પૂરી શકે તે વીર શું કોઈ ના ?
ચક્રાવે અડનાર અર્જુન વિના શું અન્ય કો હોય ના ?
દ્વંત્રીનો કર કોઈ શું નવ શકે આ થાળને ઝીલવા ?
આ બીડું ધરવા ફરી ધરણીએ આપે ન કાં કો રજા ?

અનુક્રુષ .

રાખ્દો આ કાર્ણ ખેંચે છે આવતા અભિમન્યુના ,
તપે છે રક્ત એ રાતું જોઈ નિસ્તેજ એ સભા .

ઉપજાતિ .

ના થાળ ભૂમિ ઉપરે અડ્યો એ
ત્યાં વીર તેને ઝડપી ઢીએ છે ;
બીડું ઉપાડી મુકુટે ધરે ને
ઉપાડતો કંકણ ખેડવાને .

માલિની .

આળાળગી અતિ હર્ષે ઉઠતી એ સભાને
' જય જય અભિમન્યુ ' નાદ એવો ઉઠે છે ;

ઉપજાતિ .

હીરાજડયું કંકણ એક કાઠી ,
 સો પાનનું એક બનાવી બીડું ,
 સુવર્ણના થાળ મહીં ધરીને ,
 સભા મહીં ફેરવવા ઠરે છે .

શાદ્દલવિકીર્તિ .

‘ ખામી ગાંડિવની રણે પૂરી શકે તે બાણ કેા હોય ને—
 ખામી અર્જુનની રણે પૂરી શકે તે વીર કેા હોય ને—
 ચક્રાવે ચડવા મહાન બલને જે કેાઈ હો ધારતો—
 તે આ કંકણ સાથ તાંબુલ તણું બીડું સુખે ઝીલજે .

ઉપજાતિ .

જે વખત આવો ધ્વનિ ત્યાં ઉઠ્યો ને
 સભામહીં તાંબુલ એ ફેરે છે ;
 વીરો મુખો વીર તણાં જીવે ને
 ભૂમિભણી નેત્ર સહુ ઢળે છે .

ઉપજાતિ .

હીરાજડયું કંકણ એક કાઠી ,
 સો પાનનું એક બનાવી બીડું ,
 સુવર્ણના થાળ મહીં ધરીને ,
 સભા મહીં ફેરવવા ઠરે છે .

શાદ્દલવિકીર્તિ .

‘ ખામી ગાંડિવની રણે પૂરી શકે તે બાણ કેા હોય ને—
 ખામી અર્જુનની રણે પૂરી શકે તે વીર કેા હોય ને—
 ચક્રાવે ચડવા મહાન બલને જે કોઇ હો ધારતો—
 તે આ કંકણ સાથ તાંબુલ તણું બીડું સુખે બીલજે .

ઉપજાતિ .

જે વખત આવેા ધ્વનિ ત્યાં ઉઠ્યો ને
 સભામહીં તાંબુલ એ ફેરે છે ;
 વીરો મુખેા વીર તણાં બુવે ને
 ભૂમિલણી નેત્ર સહુ ઢળે છે .

ક્ષત્રી શું નવ ચક્રયૂહ અથવા કેા અન્ય યુદ્ધે ચડે ?
પાણી આમ જતું અરે ! રુધિર આ શે-માત ! સાંખી શકે ?'

અનુષ્ટુપ.

‘ નહીં બાપુ ! નહીં બેટા ! ’ અશ્રુધાર ઢળી પડે ,
આલ એ વીરને મ્હોંએ હસ્ત માતા તણો ફરે .

વસન્તતિલકા .

‘ તું બાલ ને તુજ પિતા નહિ આજ પાસે ,
એ કૈરવો કુશલ પ્રૌઢ મહાબલી છે ;
આ નેત્ર માત્ર તુજ ઉપર ઠારવાનાં ,
મા વિનવે જઘ્નશ ના ! નહિ બાપ ! ના ના !

અનુષ્ટુપ .

ખીલતું ઉત્તરાનું મ્હોં આ નેત્રે તરતું દિસે ,
છેડો એ વારવા તુંને તારા પાદપરે પડે .

વસન્તતિલકા .

તેં હસ્ત એ ગ્રહી હજી નવ મ્હોંય દીકું !
એ દેવી ઉપર દયા નવ લાવશે શું ?

નવીન રણુ તણો એ અગ્રણી ત્યાં જ સ્થાપી
 ‘જય જય અભિમન્યુ’ ગર્જના થાય પાછી.”

‘જય જય અભિમન્યુ’ એ જ શબ્દો ઉમંગે
 હમીરહૃદયમાંથી ઉઠતા મ્હોં ખતાવે ;
 મધુર ધ્વનિ વહે છે ‘રંગ ખારોટજી છે,’
 ગઢવી શિર નમે ને વાત ચાલે અગાડી.

અનુક્રુપ .

“ધ્વનિ આ હર્ષનો આવો સુભદ્રા શ્રવણે પડે,
 ફડકી દોડતી ઉઠી નીચે મ્હેલથી ઉતરે.

વસન્તતિલકા.

ત્યાં વીર પુત્ર જનની નિકંટે જઈને
 હર્ષેભર્યું મુખ પદે નમવી ઉભે છે ;
 ખીડું ગ્રહ્યું સહજ વીરની વૃત્તિએ જે
 સાક્ષાત તેજ પુલકી વદતી દિસે છે.

શાર્દૂલવિકીરિત.

‘માતા ! પાંડવની સભા મહીં ફર્યું ખીડું શું ભૂમિ પડે
 શું ના ગાંડિવ પૂજ્ય વીણુ ધરતી કે ખાણુ ખીજું ધરે’

ક્ષત્રી શું નવ ચક્રયૂદ્ધ અથવા કેા અન્ય યુદ્ધે ચડે ?
પાણી ચામ જતું અરે ! રુધિર આ શે-માત ! સાંખી શકે ?'

અનુબંધ .

‘ નહીં બાપુ ! નહીં બેટા ! ’ અશ્રુધાર ઢળી પડે ,
બાલ એ વીરને મ્હોંએ હસ્ત માતા તણો ફરે .

વસન્તતિલકા .

‘ તું બાલ ને તુજ પિતા નહિ આજ પાસે ,
એ કૈારવો કુશલ પ્રૌઢ મહાબલી છે ;
આ નેત્ર માત્ર તુજ ઉપર ઠારવાનાં ,
મા વિનવે જઈશ ના ! નહિ બાપ ! ના ના !

અનુબંધ .

બીલતું ઉત્તરાનું મ્હોં આ નેત્રે તરતું દિસે ,
છેડો એ વારવા તુંને તારા પાદપરે પડે .

વસન્તતિલકા .

તેં હસ્ત એ ગ્રહી હંજુ નવ મ્હોંય દીઠું !
એ દેવી ઉપર દયા નવ લાવશે શું ?

નવીન રણ તણો એ અગ્રણી ત્યાં જ સ્થાપી
‘જય જય અભિમન્યુ’ ગર્જના થાય પાછી.”

‘જય જય અભિમન્યુ’ એ જ શબ્દો ઉમંગે
હુમીરહૃદયમાંથી ઉઠતા મ્હોં ખતાવે ;
મધુર ધ્વનિ વહે છે ‘રંગ ખારોટજી છે,’
ગઢવી શિર નમે ને વાત ચાલે અગાડી.

અનુક્રુપ .

“ધ્વનિ આ હર્ષનો આવો સુભદ્રા શ્રવણે પડે,
ફૂંકી દોડતી ઉઠી નીચે મ્હેલથી ઉતરે.

વસન્તતિલકા.

ત્યાં વીર પુત્ર જનની નિકટે જઈને
હર્ષેભર્યું મુખ પદે નમવી ઉભે છે ;
ખીડું ગ્રહ્યું સહજ વીરની વૃત્તિએ જે
સાક્ષાત તેજ પુલકી વદતી દિસે છે .

શાર્દૂલવિકીરિત.

‘માતા ! પાંડવની સભા મહીં ફર્યું’ ખીડું શું ભૂમિ પડે
શું ના ગાંડિવ પૂજ્ય વીણુ ધરતી કેા ખાણુ ખીજું ધરે

ક્ષત્રી શું નવ ચક્રયૂહ અથવા કેા અન્ય યુદ્ધે ચડે ?
પાણી આમ જતું અરે ! રુધિર આ શે-માત ! સાંખી શકે ?'

અનુષ્ટુપ.

‘ નહીં બાપુ ! નહીં બેટા ! ’ અશ્રુધાર ઢળી પડે ,
બાલ એ વીરને મ્હોંએ હસ્ત માતા તણો ફરે .

વસન્તતિલકા .

‘ તું બાલ ને તુજ પિતા નહિ આજ પાસે ,
એ કૈારવો કુશલ પ્રાઠ મહાબલી છે ;
આ નેત્ર માત્ર તુજ ઉપર ઠારવાનાં ,
મા વિનવે જયશ ના ! નહિ બાપ ! ના ના !

અનુષ્ટુપ .

ખીલતું ઉત્તરાનું મ્હોં આ નેત્રે તરતું દિસે ,
છેડો એ વારવા તુંને તારા પાદપરે પડે .

વસન્તતિલકા .

તેં હસ્ત એ ગ્રહી હજુ નવ મ્હોંય દીકું !
એ દેવી ઉપર દયા નવ લાવશે શું ?

નવીન રણુ તણો એ અગ્રણી ત્યાં જ સ્થાપી
 ‘જય જય અભિમન્યુ’ ગર્જના થાય પાછી.”

‘જય જય અભિમન્યુ’ એ જ શબ્દો ઉમંગે
 હમીરહૃદયમાંથી ઉઠતા મ્હોં ખતાવે ;
 મધુર ધ્વનિ વહે છે ‘રંગ ખારોટજી છે,’
 ગઢવી શિર નમે ને વાત ચાલે અગાડી.

અનુદ્રુપ .

“ધ્વનિ આ હર્ષનો આવો સુલદ્રા શ્રવણે પડે,
 ફડકી દોડતી ઉઠી નીચે મ્હોલથી ઉતરે.

વસન્તતિલકા.

ત્યાં વીર પુત્ર જનની નિકટે જઈને
 હર્ષેભર્યું મુખ પદે નમવી ઉભે છે ;
 ખીડું ગ્રહ્યું સહજ વીરની વૃત્તિએ જે
 સાક્ષાત તેજ પુલકી વદતી દિસે છે .

શાર્દૂલવિકીરિત.

‘માતા ! પાંડવની સલા મઝીં કર્યું ખીડું શું ભૂમિ પડે ?
 શું ના ગાંડિવ પૂજ્ય વીણુ ધરતી કેા ખાણુ ખીજું ધરે ?

ક્ષત્રી શું નવ ચક્રયૂહ અથવા કેા અન્ય યુદ્ધે ચડે ?
પાણી આમ જતું અરે ! રુધિર આ શે-માત ! સાંખી શકે ?'

અનુષ્ટુપ.

‘ નહીં બાપુ ! નહીં બેટા ! ’ અશ્રુધાર ઢળી પડે ,
બાલ એ વીરને મ્હોંએ હસ્ત માતા તણો ફરે .

વસન્તલિલકા .

‘ તું બાલ ને તુજ પિતા નહિ આજ પાસે ,
એ કૈારવો કુશલ પ્રૌઢ મહાબલી છે ;
આ નેત્ર માત્ર તુજ ઉપર ઠારવાનાં ,
મા વિનવે જઘશ ના ! નહિ બાપ ! ના ના !

અનુષ્ટુપ .

ખીલતું ઉત્તરાનું મ્હોં આ નેત્રે તરતું દિસે ,
છેડો એ વારવા તુંને તારા પાદપરે પડે .

વસન્તલિલકા .

તેં હસ્ત એ ગ્રહી હજી નવ મ્હોંય દીઠું !
એ દેવી ઉપર દયા નવ લાવશે શું ?

સંસારમાં નિરખવા સરખી વિભૂતિ
જેવા નહીં નયન શું તુજ જાય ઠેરી ?

શાદ્દલવિકીડિત .

વાદીલો પણ જન્મનીય પ્રથમે તું છે બન્યો-આપલા !
માતા આજ તું લોળીએ વળી તને કીધો બહુ આગલો !
શું હું વ્યર્થ જ આ કહું સહુ તને ? ના વાદ શું છોડશે ?
રે રે ભાઈ ! દયાય કોઈ ઉરની ના શું જરી લાવશે ?

‘ માતા ! આ તુજ બોલ શું ઘટિત છે કે વીરમાતા મુખે ?
માતા ! ખડ્ગવિના-વિના રણભૂમિ શું પુત્રનો અર્થ છે ?
મ્હારા તાત ન શું દુઃખે સળગશે આ બોલ તારા શુભી ?
દે આશીષ, ફરી હવે રણ જવા વારીશ હુંને નહીં .

અતુટુપ .

આંસુડાં આ ઉપાલંભે માતાનાં અટકે નહીં ,
હસ્ત એ પુત્રને મ્હોંએ ફરતાં કંપ મટે નહીં .

માલિની .

અસુખં જરીય થાતાં પુત્રને સ્વપ્નમાં એ-
જરી પણ બનતાં કેં પુત્રનો વાળ વાંકો-

ફડફડી ઉઠતું જે માતનું આર્દ્ર હૈયું
નહિ હજી અભિમન્યુ જાણતો તે દિસે છે .

અનુબંધ .

વીરનું બાલ હૈયું એ ના ના પ્રાઠ હજી સુધી ,
ખડ્ગનો બાલસ્નેહી આ-તેને જાણ ન સ્નેહની .

સોરઠા .

પણ માતાનો પ્રેમ જાણે એકજ માવડી ,
બીજાં ભીનાં નેણ દુનિયાની માયા ખરી .

અચલાંવી'છણ ખાય-વી'છણ ડંખ ન આપતી ,
માનો મર જીવ જાય ઊંની આંચ દીએ નહીં .

મા ! ચડતો સંગ્રામ અમર બાલ તુજ આ હજી ,
એનો રક્ષણહાર ચૌદ લોકનો નાથ હો .

વસન્તતિલકા .

સૂર્યોદયે રમત જે કરવી મહાન-
તેના જ તાન મહીં રાત્રિ જતી વહંતી ;

સંસારમાં નિરખવા સરખી વિભૂતિ
જેવા નહીં નયન શું તુજ જાય ઠેરી ?

શાદ્દલવિકીડિત .

વાદીલો પણ જન્મનીય પ્રથમે તું છે બન્યો-આપલા !
માતા આજ તું ભોળીએ વળી તને કીધો બહુ આગલો !
શું હું વ્યર્થ જ આ કહું સહુ તને ? ના વાદ શું છોડશે ?
રે રે ભાઈ ! દયાય કોઈ ઉરની ના શું જરી લાવશે ?

‘ માતા ! આ તુજ બોલ શું ઘટિત છે કે વીરમાતા સુખે ?
માતા ! ખડ્ગવિના-વિના રણભૂમિ શું પુત્રનો અર્થ છે ?
મહારા તાત ન શું દુઃખે સળગશે આ બોલ તારા શુભી ?
હે આશીષ, ફરી હવે રણ જવા વારીશ હુંને નહીં .

અતુડપ .

આંસુડાં આ ઉપાલંભે માતાનાં અટકે નહીં ,
હસ્ત એ પુત્રને મ્હોંએ ફરતાં કંપ મટે નહીં .

માલિની .

અસુખં જરીય થાતાં પુત્રને સ્વપ્નમાં એ-
જરી પણ બનતાં કેં પુત્રનો વાળ વાંકો-

ફડફડી ઉઠતું જે માતનું આર્દ્ર હૈયું
નહિ હજી અભિમન્યુ જાણતો તે દિસે છે .

અનુષ્ટુપ .

વીરનું ખાલ હૈયું એ ના ના પ્રાઢ હજી સુધી ,
ખર્જૂનો ખાલસ્નેહી આ-તેને જાણુ ન સ્નેહની .

સૌરઠા .

પણ માતાનો પ્રેમ જાણે એકજ માવડી ,
બીજાં બીનાં નેણુ દુનિયાની માયા ખરી .

અચલાંવીંછણુ ખાય-વીંછણુ ડંખ ન આપતી ,
માનો મર જીવ જાય ઊંની આંચ દીએ નહીં .

મા ! ચડતો સંગ્રામ અમર ખાલ તુજ આ હજી ,
એનો રક્ષણહાર ચૈદ્ર લોકનો નાથ હો .

વસન્તતિલકા .

સૂર્યોદયે રમત જે કરવી મહાન-
તેના જ તાન મહીં રાત્રિ જતી વહંતી ;

ઉત્સાહ હર્ષભર ચોધ ધૂમી રહ્યો છે ,
આજ્ઞા તણા ધ્વનિશુણાય મહેલમાંથી .

માતાતણાં નયન મેઘ બની ઢળે છે ,
આશિષમાં હૃદય એ ટપકી પડે છે ;
પ્રત્યેક બિંદુમહીં નિર્મળ આર્દ્રતા છે ,
ઓહો ! વિધિય તણું તખ્ત દ્રવી ગળે છે .”

અનુષ્ટુપ .

માતાનાં અશ્રુની સાથે ઢળે અશ્રુ હૃમીરનાં ,
વિચારો આર્દ્ર એ હૈયે જાગતા કંઈ ભૂતના .

શિખરિણી .

‘ અરે ! મહારે એ છે પ્રિયજન કંઈ આ રુધિરનાં !
ત્યજ તેને આવો ભટકી અપરાધી કયમ બનુ
પ્રભો ! શું મહારાથી નવ સુખી થશે કોઈ જ ઉરે ?
ક્ષમા શાની યાચું મરણુવશ જાતાં પણ હવે ?
અરે ! બાલા ! બાલા ! તુજ નયન હૈયે ખટકતાં !
થવાએ તો થાજે પણ હજી સુખી તું બહુ સદા !

હશે એ શું પ્રીતિ ? નહિ નહિ ! છતાં અન્ય પણ શું ?
પરંતુ ક્યાં ખોળું વીજળી સરકી જે ગગન શું ?

ઉપજાતિ .

હમીરનાં આર્દ્ર ગળેલ નેત્રો
ચોટી રહ્યાં છે ગઢવી મુખે જે ,
ધમ્મછેલ તે સૌ બનતું નિહાળી
ખારોટ કેં રંગ નવીન ધારે .

વીરત્વ નારીનું બતાવવાનો
હેતુ બને જો પરિપૂર્ણ આજે—
અંદા પછી સૌ કરી પૂર્ણ દેશે
ખારોટને એ નકી ખાતરી છે .

અનુક્રુપ .

હુક્કાની કુંક બે લેઈ જમાવી ફરી કંપના ,
હસી કેં યોધની સામે ચલાવે ફરી વારતા .

પદ્ધતી .

“ નલ ઘુમટ તોડીલરી એક ફાલ
પ્રકટે બળબળાઈ અંધ બાલ ;

ઉત્સાહ હર્ષભર ચોધ ધૂમી રહ્યો છે ,
આજ્ઞા તણા ધ્વનિ શુણાય મહેલમાંથી .

માતાતણાં નયન મેઘ બની ઢળે છે ,
આશિષમાં હૃદય એ ટપકી પડે છે ;
પ્રત્યેક બિંદુમહીં નિર્મળ આર્દ્રતા છે ,
ઓહો ! વિધિય તણું તખ્ત દ્રવી ગળે છે .”

અનુષ્ટુપ .

માતાનાં અશ્રુની સાથે ઢળે અશ્રુ હમીરનાં ,
વિચારો આર્દ્ર એ હૈયે જાગતા કંઈ ભૂતના .

શિખરિણી .

‘ અરે ! મહારે એ છે પ્રિયજન કંઈ આ રુધિરનાં !
ત્યજ તેને આવો ભટકી અપરાધી કયમ બનુ
પ્રભો ! શું મહારાથી નવ સુખી થશે કોઈ જ ઉરે ?
ક્ષમા શાની યાચું મરણુવશ જાતાં પણ હવે ?
અરે ! બાલા ! બાલા ! તુજ નયન હૈયે ખટકતાં !
થવાએ તો થાજે પણ હજી સુખી તું બહુ સદા !

હશે એ શું પ્રીતિ ? નહિ નહિ ! છતાં અન્ય પાણુ શું ?
પરંતુ ક્યાં ખોળું વીજળી સરકી જે ગગન શું ?

ઉપજાતિ .

હમીરનાં આર્દ્ર ગળેલ નેત્રો
ચોટી રહ્યાં છે ગઢવી મુખે જે ,
ધબ્બેલ તે સૌ અનતું નિહાળી
ખારોટ કે' રંગ નવીન ધારે .

વીરત્વ નારીનું અતાવવાનો
હિતુ અને જો પરિપૂર્ણ આજે—
અંદા પછી સૌ કરી પૂર્ણ દેશે
ખારોટને એ નકી ખાતરી છે .

અનુક્રુપ .

હુક્કાની કુંક ખે લેઈ જમાવી ફરી કલ્પના ,
હસી કે' યોધની સામે ચલાવે ફરી વારતા .

પદ્ધતી .

“ નલ ઘુંમટ તોડીલરી એક ફાલ
પ્રકટે અળળલળ ાઠિ ખાલ ;

એ ચંડીના કર તણો થાલ
ઢાળે અસુરનું રુધિર લાલ .

વાદળી નિકટ ઉભી સિંહ રૂપ ,
શોણિત પીએ ભૂખ ચૂસ ચૂસ ;
ફાટી ગએલ અંગાર આંખ
દેશે કરી શું જગત ખાક !

અભિમન્યુનો સામો મહેલ ,
ઝળકે ઉપર કંઈ કલસ હેલ ;
રવિ કિરણનો એ પ્રલય આજ ,
ત્યાં આ અડગ કેા ગિરિરાજ !

ત્યાં દૂર ઉભું સેન સર્જ ,
હયદલ અને પેદલ અખર્જ ;
ગડડડે ઝુલે કંઈ મતંગજ ,
કુંભસ્થલે ટપટપક મદ .

ભાલા, કદાર, કંઈ ખડ્ગ દંડ-
પાવક પહાડ સૂતો , પ્રચંડ !

ચોપાસ ખાણુટંકાર થાય—
વર્ણિ ક્ષણે કુંકવે વ્યાલ !

સહુ અડગ વીર દઢ સુભટ ચોધ
વર્ષે સુરખ દગ કોધ કોધ !
નયને ખૂણે ઉભી રહી મૂછ ,
માતંગ શુંઢવત ફરક ભુજ .

રણશૃંગનો ઉપડે અવાજ ,
કંઈ દડદડે વાણંત વાજ ;
ડંકેા ડમકડમ—ભેર—ઢોલ ,

એ ધ્વનિ અતુલ—ન થાય તોલ !

‘ હરહર ’ ઉઠ્યો ગાંભીર નાદ ,
ઘડ ઘડ વહે જ્યમ ઘન અષાઢ !

ગોળા તૂટ્યા ગ્રહ ભાનુ જેમ !
ઉખડી પડ્યું આકાશ કેમ !

કંપે ધરણીપર વૃથા ઝુંડ !
કંપે અનિલની લહરી મંદ !

કંપે જલધિ તણ આજ માઝ !

કંપે ભૂતલ ને શેષનાગ !

અજે રિપુહલ છાતી દૂર !

પગ ધૂજતાં ઉડી જાય ધૂલ !

ભાંધાં વહે નદનદી પૂર !

કંઈ પહોડ જનતા ચૂર ચૂર !

ધૂજાંટિ ઉઠે લઈ રૂંઠમાલ !

શિરપર ધરી લઈ કરિન ખાલ !

લઈ ડમરૂ ડાક જંગિની પિશાચ

કંઈ ભૂત સાથ કુદી કરે નાચ !

સુરલોકની કન્યા અનેક

વર શોધવા ઉઠી એક એક !

લઈ કરલતાપર કુસુમહાર

ઉડી વિમાને કરી કરી સિંગાર !

ગિરિગર્જરો ઉદધિ અખાત—

જ્યાં સાથ ચાલે દિવસ રાત—

કેસર તાંતુ કમલે સ્હોય—
જ્યોત્સ્ના મહીં ગુલ જ્યમ હોય .

સરકે હંસ સરપર જેમ
ચાલે યૌવના ઝટ તેમ ;
ખેંચી સુભદ્રાની પાસ—
જેનું મુખ દિસે ઉદાસ .

શંભુસ્તવન કરતી માત ,
નયનો ઢળ્યાં નીચાં શાંત ;
છટા રહ્યા કાળા ખાલ—
હરનો દિસે જાણે વ્યાલ !

નમતી ઉત્તરા પડી પાદ ,
વાંસે ફેરવે કર માત ;
મુખથી શબ્દ ના જોલાય ,
ખાળ્યાં અશ્રુના ખાળાય .

સોરઠા .

કુસકાં ભરતી માત મેહાં આ દેખી જીવડાં .
વધૂને છાતી સાથ ગ્રાંપી પણ અતે વડે .

‘ બેટા ! તારો નાથ મારો વાર્યો ના રહ્યો !
 ઘરડી માની વાત ના માની ! ચાલ્યો ગયો !
 તારા ઉરનો હાર, આ આંખડીનો હીરલો
 ચકાવે ચડનાર જાશે રણમાં આ ઘડી !
 તું બાલક-નવ જાણુ, પિયુને શે સમજાવવો ,
 એ એ બાલ અજાણુ , વેનીલો હઠ ના મૂકે !
 વેનીલા વર સાથ વેનીલાંચ થવું પડે !
 પાછો વિનવી લાવ જો એ તુજ માને કહ્યું !
 અપશુકની આ આંખ તુંને ના થાશે રડી !
 મીઠી વાણી-બાપ ! તારી ભેર પરે થજો ! ’
 ગાલો આંસુ બોર અટકી ઉભું એટલું !
 નિસાસાનો દોર મુખ મલકયે તૂટી પડ્યો !

ઉઘેાર .

દેવી ગિન્ન જરી ના થાય !
 સ્મિતમાં ઉત્તરા બોળાય !
 મુખ પર નવીન આવે તેજ !
 અળકે નયનમાં પણ એજ !

કેસર તંતુ કમલે સહોય—
જ્યોત્સ્ના મહીં ગુલ જ્યમહોય .

સરકે હંસ સરપર જેમ
ચાલે યૌવનાઃ ઝટ તેમ ;
ખડાંચી સુલદ્રાની પાસ—
જેનું મુખ દિસે ઉદાસ .

શંભુસ્તવન કરતી માત ,
નયનોઃ ઢળ્યાં નીચાં શાંત ;
છટા રહ્યા કાળા ખાલ—
હરનો દિસે જાણે વ્યાલ !

નમતી ઉત્તરઃ પડી પાદ ,
વાંસે ફેરવે કર માત ;
મુખથી શબ્દ ના જોલાય ,
ખાળ્યાં અશ્રુના ખાળાય .

સોરઠા .

કુસકાં ભરતી માત મ્હેં આ દેખી જેવડાં ,
વંચૂને છાતી સાથ ચાંખી પણ અંતે વદે .

‘ જોડા ! તારો નાથ મારો વાર્યો ના રહ્યો !
 ઘરડી માની વાત ના માની ! ચાલ્યો ગયો !
 તારા ઉરનો હાર, આ આંખડીનો હીરલો
 ચકાવે ચડનાર જાશે રણુમાં આ ઘડી !
 તું ખાલક-નવ જાણુ, પિયુને શે સમજાવવો ,
 એ એ ખાલ અજાણુ , વેનીલો હઠ ના મૂકે !
 વેનીલા વર સાથ વેનીલાંચ થવું પડે !
 પાછો વિનવી લાવ જો એ તુજ માને કહ્યું !
 અપશુકની આ આંખ તુંને ના થાશે રડી !
 મીઠી વાણી-ખાખ ! તારી ભેર પરે થજો ! ’
 ગાલો આંસુ જોર અટકી ઉભું એટલું !
 નિઝાસાનો દોર મુખ મલકયે તૂટી પડ્યો !

ઉઘોર .

દેવી ખિન્ન જરી ના થાય !
 સિમતમાં ઉત્તરા જોખાય !
 મુખ પર નવીન આવે તેજ !
 ચળકે નયનમાં પણ એજ !

જેવો પગ ધર્યો ગૃહમહાંય
તેવી ફરી પાછી ખડાર ;
ભર ઉત્સાહ રોમે રોમ ,
પગમાં હામનું છે ઝોમ .

રથ છે આંગણે ઉભેલ ,
ઝળકે પતાકા ને હેલ ;
હીરાજડ્યા મોટા સ્થંભ ,
તેમાં શસ્ત્ર પૂરે રંગ .

ચોગમ ચક્ર ટાંગ્યાં દિવ્ય ,
ઉભાં અસ્ત્ર ખડ્ગો ભવ્ય ;
ઉપર ચિત્રમાં હનુમાન
તેડી ઉડે લક્ષ્મણ રામ .

વચમાં ઈન્દ્ર શો કુમાર ,
ખેઠો કર મહીં લઈ ખાણુ ;
અશ્વો સારથી છે સજ્જ ,
સેના કૂચ કરતી અર્ધ .

હરખે જોઈ પતિનું મુખ ,
કુંવરી થઈ રથઆરૂઢ ;

પિયુના વામ કરની પાસ
લીધું યુદ્ધરથમાં સ્થાન .

વાળી વીર આસન દેવી ,
બેઠી જગતઅંગા જેવી ;
કમલે ભ્રમર ઝૂંઝે તેમ ,
પતિને મુખે ચોટયાં નેન .

ચમકે અભિમન્યુ જ્ઞેષ્ઠ ,
પડખે આમ ખાલા કોઈ ;
સમજે નહીં આ શું થાય ,
મનમાં કાંઈ એ મૂંઝાય .

પોતાનીજ સ્ત્રી છે એમ ,
જાણે અભિમન્યુ કેમ ?
ગદ છે તેડવાને સાંઠ—
એને એટલી છે જાણ .

પોતાનીય સ્ત્રીએ કેમ
રથમાં આવી બેસે એમ ?
એ ના વીરથી સમજાય ,
કોઈ સ્ત્રીથી ક્યમ જાણાય ?

સોરઠા .

ગ્રાઠ હૃદયની નીક આત્માર્પણ ઔદાર્યની—
તે નવ સમજે વીર—જેનો પાઠ ભણ્યો નહીં .

પણ સ્થિર સુંદર રૂપ વયમાં તાબુ આવતું—
ત્યાં દગ કરતાં સિન્ધ પાઠ ભણાવ્યો કુદરતે .

ઉદ્યોર .

જેઘ ચપલતા આટોપ—
જેઘ ખીલતો એ રોપ—
જેઘ આંખડીનો તીર—
ડૂંબે અચંખામાં વીર .

આ તે કોઈ છે શું દેવી ?
ઉર સંભાવના છે એવી !
મુખથી નેત્ર ના ખેંચાય !
દર્શનની ન તૃપ્તિ થાય !

લાગી ગઈ દૈવી ચોટ !
દિલકું થયું લોટ-પોટ !
મીઠું મુગ્ધ ઉરનું તાન—
તેમાં ગયો ભૂટ્ટી ભાન !

સોરઠા .

ભમરો ખીડવા જેમ ઉઘડે ગુલાબની કળી ,
ખીલે મુખડું તેમ કુંવરીનું સ્મિત મન્દમાં .
ઝરતાં કુલડાં જેમ થંડી વાયુ દહેરીએ
પિયુનાં દગને તેમ ઉત્તર દેતી ઉત્તરા .

ઉધોર .

‘ દાસી આપની છું—નાથ !
શિષ્યા પાર્થની છું—નાથ !
જ્યાં જ્યાં આપ ત્યાં ત્યાં હું—
મહેલે જંગલે કે ક્યાંય .
મારો પતિજ રણમાં જાય ,
હુંથી કયમ અહીં રહેવાય ?
ચિન્તા રાખશો ના—નાથ ,
ના હું ડરીશ શુભી રણહાકે .
મુજને શસ્ત્રનો છે યોગ ,
પાર્થે શીખવ્યો ઉપયોગ ;

આપીશ નાથને હું સહાય ,
શીખ્યું આજ સાર્થક થાય .

ઝૂઝે રણે ંહાલો યોધ-
તે છે મને જોવા કેડ ;
તૃપ્તિ તે જ લેવા કાજ ,
રણના રથે બેઠી આજ .

સોરઠા .

પોતાની જે માત-નિત્યની ભાગિણી પાર્થની-
રડતી તે હુમણું જ જોઈ આવ્યો વીર છે .

તાજી અશ્રુધાર-દયામાણું મુખ માતનું-
તે ફરીથી આ વાર વીરનયનમાં તરવરે .

સ્ત્રી તો કેમજાનત-વીરપણું ત્યાં હોય ક્યાં ?
અનુભવની જે બહાર તે આ વીર ન માનતો .

ત્યાં આ બાલાવેણુ વિસ્મયદરિયો ભાસતો ,
તેને ખીતો તેમ અધર બેય ઉઘડી રહે .

ઉદ્યોર .

સ્ત્રી ના યુદ્ધમાં લેવાય ,
શાસ્ત્રો કેમ ઉદ્ભવ્યાય ?

દેવા રજા મન ના થાય ,
‘જા’ એ બોલ ક્યમ બોલાય ?

એ મુખચન્દ્રનું સૌંદર્ય—
તેમાં અમી છે કંઈ દિવ્ય ;
તેનું પાન કરતો જાય ,
તૃપ્તિ કાળથી ના થાય .

સોરઠો .

આ ના દેવી કોઈ પણ છે નહીં નિજ ઉત્તરા—
એ જાણે તવ યોધ વિચારલહરીમાં તરે .

ઉધોર .

‘લલનાઓ તણું આ રૂપ—
ઓહો ! સુધાના શા કૂપ !
એ લાવણ્યના સૌ ભાવ—
તેનો શો ગભીર પ્રભાવ !
એને જોઈ તો મેં આજ
પણ ના કરું શું તે કાજ ?

ભાસે યુગો વીત્યા સાથ !
 મારું હૃદય થાતું દાસ !
 આ કેા સભર મૃદુતાકેાષ !
 કેવો યોગ આ નિદેષિ !
 જ્ઞતાં થાક ઉતરી જાય !
 દુઃખનો નાશ ક્ષણમાં થાય !

રણમાં જૂઝવું તે પાપ ,
 કરવો શત્રુનો ત્યાં ઘાત ;
 જાણે પોષવાનું પ્રીત ,
 પ્રેમે હારવું તે જીત .

શી છે ઘાત કરતાં જીત ?
 એ તો મૃત્યુની છે રીત !
 જીવન સુદ્ધમાં શોષાય !
 જીવન પોષતાં પોષાય !

ખાલાઓ ! ચાહો ! સુકુમાર !
 તમને સ્વર્ગ ખુલ્લું દાર !
 જગના સ્તુત્ય આ સૌ વીર
 તે તો ક્ષારનું છે નીર ! ’

શિખરિણી.

અહો ! કેવું હૈયું ઘનવત બન્યું છે હ્રીમીરનું !
 દિસે છે એ હેલી મુખ પર સુધાની વરસતી !
 અરે ! સ્વાતિ બિન્દુ ! તુજ પ્રિય તને છીપ મળજે !
 તમારા સંયોગે જગત સહુ મુક્તામય થજે !
 ભલે થાતો હાવાં શિથિલ કર આ ખડ્ગ પરથી ,
 ભલે છૂપા ભાવો તુજ નયન દેતાં સહુ ઠહી ;
 અરે ! કિન્તુ શાને તુજ ઉર નિરાશામય બને ?
 રમ્યો આગે સૌથી પ્રણય ત્યમ તુંથી પણ રમે !

અનુબંધ .

ગઢવી ! મારજે છાપો જે જે હો હનુ મારવી ,
 ઝીલનારું તને આવું ના ના કોઈ મળે ફરી .

સોરઠા .

“ બાલાનું મુખ મૂક-તેમાં દૈવી નાદ કો-
 તે શુણ્ણતો અભિમન્યુ, ને જ્ઞેતો મૃગબાલ શો .

જયઉત્સાહી નેન પ્રેમગરીળી વ્યાપતાં
 કાંઈ ચાચે તેમ ચોટયાં બાલામુખ પરે .

ઉધો ૧૨ .

ચોટયાં નેન-હિલનાં નેન ,
 ઉઠ્યું મધુર ઝરાણું-પ્રેમ ;
 પણ ના યુદ્ધ કેં રોકાય ,
 હાવાં વિલંબે ક્યમ થાય ?

ઉત્તર વાળવાનો કાળ
 આવ્યો હવે-વીરા બાળ !
 નીચે ધરી કરથી બાણ ,
 બોલે ઉત્તરાનો ભાણ .

તુજ ગુરુ-પિતા મારા દૂર
 આ ન્ને સર્જી ઉભા શૂર ;
 છેડું યુદ્ધને ન જરાય ,
 હુંથી ઉભું ના રૂઢવાય .

સ્ત્રી ના યુદ્ધમાં લેવાય ,
 શાસ્ત્રો કેમ ઉલ્લંઘાય !
 તારો કોડ-બાલા ! આજ
 હુંથી કેમ પૂરો થાય ?

તારો કેડ ના પૂરાય ,
જૂદાં થવું—ના ઉપાય ;
તારા યોગનું સુખ તેમ
હુંથી ન તેટલું લેવાય .

આપું—ઉત્તરા ! પણ કેલ ,
પાળો પ્રભુ મારો બોલ ;
પાછો ફરી રણુથી આજ
લેગો કરીશં પંડિતસાથ .

શ્રી કાં રણે ના લેવાય ?
એ સુખ કેમ ના દેવાય ?
એવો કરું છું તકરાર ,
ખુલ્લું પછી થાશે દ્વાર .

ચડતાં ફરી હું સંગ્રામ
લેઈશ સાથ તુંને—પ્રાણ !
કર તુજ ખાંત પૂરી કાલ ,
માતા સહિ રહેજે હાલ .

હોતાં શાસ્ત્રનો પ્રતિબેધ
મૂકી ઉત્તરાને ઘેર ;

ઉપેન્દ્રવજ્ર.

મીઠો કસુબો ગઢવી કરે છે ,
 ચોપાસ કે અંજળીઓ ફરે છે ;
 એ ઘેન ધીમે ચડતું દિસે ને
 વેળાય ના લોજનને હવે છે .

અમુષ્ટુપ .

નશાનાં ઘેન સૌ મીઠાં મીઠાં છે વિશ્વને બને ;
 પ્રેમના ઘેનમાં બીજું ના ના ઘેન કદી ચડે .

શિખરિણી .

ફરીથી એ બાલા સરવર તાણી ચોધાહુદયે
 શુણ્ણતાં આ વાર્તા રુધિર સઘળામાં તરવરે ;
 દ્રવી ચાલી જતી મધુર સ્વરમાં ઇન્દ્રિય બધી ,
 સમાતી ના આવી લહરી જિગરે કે ઉઠી ઉઠી .

યોગ્ય બનાવ્યો હતો તેથી જ અહીં જેમ તેનાં ગેરહાજરીમાં તેમજ હાજરીમાં રંગ અપાય છે.

મારી કથાને તેના મારવાડના વાસં સાથે સંબંધ નહોતાં તે વાત મૂકી દેવી પડી છે, તેને માટે મને દિલગીરી થાય છે; કેમકે તે પણ કાંઈ કાવ્યને-વીરકાવ્યને-શોભાવે તેવી છે, અને એ લખાય સારે જ હુમીર-જુના ચરિત્રને ન્યાય મળ્યો કહી શકાય.

‘ અહો ! તે ખાલા શી મુજ હૃદયની તે રમણીએ
 મને ક્યારે કૂંડેશે—‘ તુજસહ—પિયુ ! ચાલીશ રહે ? ’
 હશે ક્યાં તે વેળા પ્રિયઉર તણે કોડ પૂરતી ?
 હશે—હા ! ક્યારે તે અસુરશિર ઝેલાં નિરખતી ? ’

મન્દાકાન્તા .

ધીમે ધીમે ગળી ગળી જતી પાકતી ચાંદની આ
 ચારે પાસે ધવલ સરખી દૂધની રેલ રેડે ;
 પ્રેમે થાક્યો અગર દિસતો ઘેનમાં કેા નશાના—
 તેવો ધીમે પદ ધરી વહે અષ્ટમીનો શરી આ .

ઉપજાતિ .

જહોળું હતું મંડલ આજ આંહીં ,
 સમાસ યોગાન વિના થશે ના ;
 ટેકી કરે એ ગઢવી ઉઠે ને
 અહીં તહીં નોકર કૈ કરે છે .

અનુબંધ .

અકેકાને ઉપાડીને મૂકાતા દૂર ઢોલીઆ ,
 ચાદરો પથરાઈ ને બાજઠોય ઢળી રહ્યા .

ઉપમાતિ .

પંકિત હવે સૌ પથરાઇ જતાં ,
 આળોય ત્યાં સર્વ મૂકાઇ રૂહેતાં ,
 હમીરજી શબ્દ શુભે ‘ પધારો ’ ,
 ને તાન મીઠું અટકી પડે છે .

પરીસવાનું શરૂ કામ થાતું ,
 ખેડતું જ ત્યાં ભોજન ક્ષીરનું છે ;
 પરીસવાનું સહુ પૂર્ણ થાતાં
 થાળી ફરે યોગમ શર્કરાની .

અનુબંધ .

વેગડાની કુમારીએ પકાવેલ રસોઇ છે ,
 પરીસે હાથથી જાતે ખૂર સાકરનું બધે .
 મધ્યમાં યોધ બેઠો ત્યાં આવે પીરસતી હવે ,
 હસ્ત એ થાય લાંબો ને મ્હોં સામે મુખડું નમે .

વસન્તતિલકા .

કેવા નમે અવયવો કુલની કળી શા !
 કેવી સમાન સહુ અંગની પૂર્ણતા છે !

સંકેત્ય ને સ્મિત તણી હૃદ શાં રસીલાં
કેવાં દિસે નયનપદ્મ ઢળેલ અર્ધ !

મીઠું સ્વે પ્રણયસ્ત્રોત કટાક્ષમાંથી ,
ગંભીર દૃષ્ટિ ઉરની સ્થિરતા જણાવે ;
એ બ્રૂકમાન જયઉત્સવની પતાકા
સામ્રાજ્ય આ જગત ઉપરનું લખાવે .

જે નેત્ર તાપ સમરાંગણના સહે છે ,
તેનેય દર્શનથી થંડક પ્રેરવાને,
યોજાયલી પ્રભુથી મૂર્તિ દિસે નકી એ :
ને એજ સર્વ શશી ખુદલું કરી બતાવે .

વિદ્યતના પ્રતિ નવા ચમકારમાંથી
ભાસે રસાલ જગ જન્મ સદાય લેતું—
પ્રત્યેક તેમ ગતિ આ લલના તણીમાં
આકર્ષનાર કંઈ નૂતન ઉદ્ભવે છે .

એ ગૌર છે વદન, ગૌરપણા મહીં એ
તેજપ્રભાવ કંઈ ચંદ્ર અપૂર્વ પ્રેરે ;
એ ભાલ, ગાલ, દગ, નાજીક નાસિકાથી
આછાં ગુલાબી ફિરણા ઝરતાં દિસે છે .

સામે જ છે શશી રહેલ હુમીરજીની ,
એ અર્ધ ચંદ્ર દગ એ નિરખી રહ્યાં છે ;
આ કિંતુ ગૌર પરિપૂર્ણ સુધાંશુ ક્યાંથી ?
આશ્ચર્ય એ ચકિત આંખ નિહાળી રહેતી .

જે અર્ધ ચંદ્ર હમણાં જ નિહાળતો ' તો
ત્યાં પૂર્ણ ગૌર શશી ભાવભર્યો કયો આ ?
આ સ્વચ્છ આલ-નવ વાદળી એક છે જ્યાં
ત્યાં આ કયો નવીન વિદ્યુતનો લીસોટો ?

બાલા નમી હજીય પીરસતી જતો ને
એ હસ્તમાં નવીન ભાવ હૃદયર કંપે ;
ક્યારે ગણે અતિથિ છે થઈ પૂર્ણતા તે
જેવા નમ્યું વદન યોધની આંખ સામે .

ઢાળાય થાળ અરધો મેહમાનને તો ,
તોએ ગળામણ હજી નવ પૂર્ણ થાતું ;
એ તો પ્રભાત સુધી પૂર્ણ નહીં થવાનું ,
બેઠો અહીં અતિથિ આત્મલગામ ખોઈ .

પોતે ગણેલ શશી પૂર્ણ કળા ભરેલો
તે સ્ત્રી જ છે-વદન છે-સમન્વય છે તે ;

કિંતુ વિશેષ કંઈ ખાતરી થાય હૈયે,
ને એ થતાં જિગર શીત દવે ગળે છે.

તે તે તડાગ પરની પનિહારી બાલા,
ને આ ઝુકી અહીં સુધા પીરસી રહી તે
છે એક એક જ નકી ! નકી એજ એ છે !
શાં એ ઉરે મધુર સ્વપ્ન વહી રહ્યાં છે !

જે દર્શને હૃદયને હલવી મૂક્યું 'તું'
તે ઘણું દર્શન ફરી અહીંયાં કહીંથી ?
જે દર્શને દિવસ કૂચ મહીં વધાર્યો
તેનીય આ સફલતા બનવી કહીંથી ?

એ નેત્રની સફલતા આણુચિન્તવીથી
સિંધુ કૂદે તટવિહીન અજાયબીનો ;
ભૂલી ગયો અતિથિ પીરસનારને છે
અન્ય સ્થલે પીરસવાની રજાજ દેવા .

ઉપજાતિ .

સામે જ પેઠા ગઢવી તહીં છે ,
તે દૃષ્ટિ આ સર્વ નિહાળી રહે છે ;
સ્વઘણને પાર પડ્યું જ માને ,
આનન્દનો વેગ ઉરે ઉડી રહે .

કુંકાવટી નાયક ભીલનાને
ઉત્સાહમાં હસ્ત મહીં ધરે છે ;
વૃદ્ધા અવસ્થા ઉડી ક્યાંધ ચાલી—
ખારોટજી ખાલક શા ઉઠી ઉભે .

અનુષ્ટુપ .

વિસ્મયે વેગડો ઉઠે-ઘોળી મૂછ હસી રહે ;
જોધને જોડલું આવું હર્ષાશ્રુ નયને વહે .

વસન્તતિલકા .

ચોટચાં હજુ નયન એકબીજા મહીં છે ,
મીઠી ઘડી હૃદયમાં ધડકી રહી છે ;
આનંદ અમૃત તણા ગરકાવ માંહીં
એ સ્નિગ્ધ આર્દ્ર અભિષેક બની રહ્યા છે .

ત્યાં ભીલનાયક કરે જઈ ચાંદલો, ને
ખારોટજી કરથી અક્ષત ચોડી દે છે ;
કન્યા તણો કર ગળામણથી ભરેલો
લેઈ હુમીરકર નાયક માગતો આ .

અનુષ્ટુપ .

એટલું થાય ત્યાં જાગે-આવે ભાન હુમીરને ,
ઘેરી એ આંખડી તેની ખેંચી લે મુખથી હવે .

વસન્તતિલકા.

આ પૂર્ણ છે સહુ જ ઇષ્ટ બની રહેલું—
છે એટલુંય સમજેલ કુમાર યોધ ;
બ્રહ્માંડતણ્ત પ્રભુ અર્પી અહીં રહ્યો આ—
તેનુંય ભાન ઉરમાં ઉછળી રહ્યું છે .

ઉપજાતિ .

પોતે જવાનો પણ કાલ યુધ્ધે—
એ વાત હેયે ખટકી ઉઠે છે ;
સૌ ક્ષેમ પાછું જ ફરાય ત્યાંથી—
શી ખાતરી તેની થઈ શકે છે ?

તો આ બિચારી અનભિજ્ઞ બાલા
અખંડ સૌભાગ્ય સમી દિસે જે—
સૌભાગ્ય તે હસ્ત સહે લૂટીને
વૈધવ્ય દેશે ક્યમ પ્રેમ તેને ?

અનુષ્ટુપ .

ઉઠતાં ઉર્મિ એ ઉરે સાવધાન થઈ ગયો ,
અગાડી દીર્ઘ થાતો તે હસ્તને કળજે કયો .

વસન્તતિલકા .

મીઠાં દ્યાર્દ્ર નયનો જલમાં તરતાં ,
એ ભીલનાયક તણાં નયને લગાડી ,

એ સાહસિક ગતિને અટકાવતો એ
જે છે ઉરે ટપકતું-વિનયે કહે તે .

શિખરિણી .

“ અહો ! તારી કન્યા-મુજ હૃદય તેને વશ બન્યું ,
ખરું કે ચાહું છું, અધિક મુજને એ જીવનથી ;
ખરું કે એ વિના જગત સઘળું શુષ્ક મુજને ,
બધું સાચું સાચું પણ નવ ઘટે તે ક્યમ બને ?

અહો ! તેની પ્રાપ્તિ મુજ હૃદય પુણ્યોદય ગણે ,
અહો ! એથી બીજું જગ પર સુભાગ્યે કયું હશે ?
ગયાં સ્વર્ગોનાંએ સ્વપન સહુ એને નિરખતાં !
બધું સાચું કિન્તુ પ્રણય ક્યમ દેશે દુઃખ ભલા ?

હવે છે ના ઝાઝો જગત સહુ સંબંધ મુજને ,
રસીલું વા સૂકું પણ સહુ હવે સ્વપ્ન સરખું ;
અરે ! સ્વપ્ના માટે મૃદુ જીવન ડોળી ક્યમ દઉં ?
કળી ચૂંટી લેઈ મરણવશ તેને ક્યમ કરું ?

જવું મારે યુદ્ધે-મુજ કર હવે તો શખ સમો ,
અરે ! તેના તેણે ઘટિત નવ આલંબ ગ્રહવો ;
કહેતાં આ બોલો મુજ જિગર લાચાર દુખિયું ,
છતાં હું તો એવી મૃદુ કળી સ્વીકારી નહી શકું . ”

ઉપજાતિ .

ખારોટ આ વાત સહુ શુણે ને
નીચે ઢળ્યાં છે નયનો વિચારે ;
ઘડીક એ યોધમુખે ફરે ને
નેત્રો ફરી ભૂમિ પરે ઢળે છે .

એ ભીલના નાયકની કુમારી
હમીરજીથી પતિ અન્ય સારો
ક્યાં વિશ્વની ઉપર પામવાની ?
ખારોટજીને દૃઢ એ થયું છે .

ચંદા ભણી એ નયનો ફરે ને
એ મોંડાં તંણા ભાવ નિહાળી રહે છે ;
જાણે કંઈ આમ પુકારી ઉઠે—
‘ ખાપુ ! રુચે તે સુખથી કરી લે ! ’

ખાલાઉરે છે ધડકી ઉઠ્યું કે ,
પ્રાંતિ વધારે ધડકી હશે ક્યાં ?
સંકેત, લજ્જા, દુનિયા, વિચારો
તોડી દઈ પ્રેમ કુદી ઉઠે છે .

શાર્દૂલવિકીરિત .

જે માલા ગઢવી કરે લટકતી તાજાં કુલોની હતી—
જે એ યોધઉરે જ ભોજન પછી ખેરાવવાની હતી—
તે માલા કરમાં લઈ કુંવરીએ અર્પી દીધી યોધને ,
ના હા કૈં કરવા તણો સમય ના બાકી રહ્યા છે હવે .

હરિણી .

સરતટપરે ગૂંથાયાં તે તરો ઉદ્ધિ મહીં ,
અનુકૂલ વહેા વાયુલેહરી! સદૈવ શઢો ભરી ;
અમર રસ કો-તેનાંલહાણાં ભવોભવ પામજે,
તમ હૃદયનાં ઊંચા સ્વર્ગે સદા નયનો હજે .

વસન્તતિલકા .

હર્ષાશ્રુ એ ગઢવીનાં નયને વહે છે ,
સંસારકાર્ય સહુ પૂર્ણ થયાં દિસે છે ;
એ યુગ્મનાં ફરી ફરી દુખાણાં લીએ છે , *
આશીષ હર્ષલહરી ઉભરાઈ વહે છે .

* દુખાણાં સ્ત્રીઓ જ લે છે, પણ બહુ આનંદમાં આવી જઈ આ-
શીષ દેતાં દેવીપુત્રો-ચારણો-પણ માતાની પેઠે જ પોતાના અન્નદાતાનાં
આનંદોનાં દુખાણાં લે છે.

પ્રસ્તાવના.

મારાં છૂટક છૂટક કાવ્યો, જે જુદે જુદે વખતે જુદાં જુદાં પાનીઆમાં છપાએલાં, તેનો આ નાનો જેવો સંગ્રહ છે. આમાં કેટલાંક પુરાણ કથાઓનાં સ્વતંત્ર કાવ્યો, કેટલાંક સંસ્કૃત સાહિત્યમાંના શ્લોકોનાં અનુકરણો, કેટલાંક ભાષાન્તરો અને કેટલાંક ગીતો છે. કેટલાંક પરચૂરણ કાવ્યો જુનાં ચોપાનીઆં હિ મળવાથી રહી ગયાં છે અને ‘કુંવર ચાલો ઘેર મામી મનાવે.’ એવાં કેટલાંક ગીત જે અમદાવાદ અને મુંબાઈ વચ્ચે બધે ફેલાણે મંગળ અવસરે સ્ત્રીઓથી ગવાય છે તે પણ આમાં આવી ગયાં નથી, કારણ કે તેની અસલ પ્રતો મારી પાસેથી જોવાઈ છે. આમાંનાં ઘણાં કાવ્યોએ વાંચનારનાં હૃદયને રંજન કરેલાં અભણ્યા થઈને જોયાં છે અને મેં પોતે પણ વારંવાર ગાઈ વિચારીને આની કસોટી કરેલી છે. આ પ્રસંગે એક વસ્તુ ખાસ ધેડવી જોઈએ તે એ છે કે, સામાન્ય વાચનની માફક કાવ્યો નાંચવાથી તેનો રસાસ્વાદ અનુભવાતો નથી. જેમ વધારે અને વધારે ઘસાવાથી ચંદનની સુગંધ વધારે અને વધારે ફેરે છે તેમ કાવ્યો પણ ખુશી ખુશાલીને વખતે ગમત ભેર ગાનના તાન પર ચઢાવતાં ચઢાવતાંજ રસોત્પત્તિ થાય છે. હાલ અતિ વ્યવસાયનો વખત હોવાથી કાવ્યો રાગોટવાનો શ્રમ કોઈ લેતું નથી અને માત્ર સામાન્ય વાચને સૂકા હૃદયે લોકો તેને વાંચે છે એટલે તેમાંથી રસ ઝરતો નથી અને ઘણાં કાવ્યોને એ પ્રમાણે ખરડનસાફ થાય છે. કાવ્યને રાગની-ખાસ કરીને યોગ્ય નિ

ચિત હોય એવા રાગની જરૂર છે અને જેનો રાગ લોકને ખેસતો નથી તે કાવ્યો કદી પણ લોકથી વંચાતાં નથી. રાગવગરનાં અને નહિ ખેસતા રાગનાં કાવ્યો લોકને નકામા જેવાં થઈ ખુણે પડી રહે છે. પ્રસંગવશાત વળી એ પણ અત્રે જણાવવા જેવુંજ છે કે, આખી દુનીયાં કાં જંગલી કે કાં કેળવાયેલી ‘કાવ્ય’ એટલે ગવાય એવી કોઈ વાણીની ખનાવટ એમ સમજે છે, છતાં કાવ્યના લક્ષણમાં આણી તરફના તથા યુરોપ તરફના કેટલાક આલંકારિકોએ રાગને સ્થાનજ આપ્યું નથી, અને એમ કરી તેઓ ઉંચી જાતના ગદ્યને પણ કાવ્યમાં ગણે છે. એ મોટા વિદ્વાન આલંકારિકો તરફ મને મોટું માન હોવા છતાં, હું તેમના કાવ્ય લક્ષણથી જુદો પડું છું. જેને કોઈ જાતનો રાગ નથી તે કાવ્ય નથી. વાણીના એ મુખ્ય ભાગ માણસો પરંપરાથી માનતાં આવ્યાં છે. એક બોલવાની વાણી અને બીજી ગાવાની વાણી. બોલવાની વાણી ગમે તેવા અલૌકિક અને અપાર રસથી ભરેલી હોય તેમ છતાં તે કાવ્ય નથી તે નથીજ. તેને કાવ્ય નહિ કહેવાથી તેની મહત્તામાં કંઈ ઘટાડો થતો હોય એમ પણ હું માનતો નથી. કાદંબરી બહુજ ઉંચા પ્રકારનું શબ્દે શબ્દે રસથી ભરેલું સર્વોત્તમ પણ ગદ્ય છે કાવ્ય નથી. તેમ આલંકારિકોમાંના કેટલાક સિવાય બીજું જગત તેને કાવ્ય કહેતું પણ નથી.

આણી તરફના અને યુરોપના મોટા મોટા સમર્થ વિદ્વાનોએ કાવ્યનાં લક્ષણ બાંધ્યાં છે અને તેમનાજ જેવા સમર્થ વિદ્વાનોએ તેમના લક્ષણના કકડે કકડા કરી પણ નાંખ્યા છે.

કાવ્ય પીયૂષ.

રાજ્યને આશીષ.

(હુમરી-નાથ કેસે ગજકો બંધ છોડાયો. એ દાળ.)

અમર તપો ! જ્યોર્જનું રાજ રૂપાળું, હરિ ! હિંદને હિત કરવાળું,
અમર તપો ! જ્યોર્જનું રાજ રૂપાળું.

વિદ્યા કળા જેમાં વધતાં ચાલે છે ને, થાય છે લોક સુખાળું;
જેમ અજ્ઞાનની ઉંડી ગુફાઓમાં, પહોંચ્યું છે જ્ઞાન ઉજાળું,
અમર તપો ! જ્યોર્જનું રાજ રૂપાળું, હરિ ! હિંદને હિત કરવાળું,
અમર તપો ! જ્યોર્જનું રાજ રૂપાળું.

વિક્ટોરીઆના અમલથી અમલ થયું, એડવર્ડ અમલે ઉજાળ્યું;
મીઠા મહેરામણ મોરલી મહાત્માની, માયોર્મિએ ઉજમાળું,
અમર તપો ! જ્યોર્જનું રાજ રૂપાળું, હરિ ! હિંદને હિત કરવાળું,
અમર તપો ! જ્યોર્જનું રાજ રૂપાળું.

સ્વરૂપ હું આલું સમજું છું, મારાં કાવ્યો આવાં છે એવો તેમ છતાં કથિતાર્થ સમજવાનો નથી. લક્ષણોથી, વિવેચનોથી કે વાદ-વિવાદથી વસ્તુની કીંમત થતી નથી, એ તો જગત ઝવેરી છે તે જે ઝવેર હોય તેને એની મેળેજ પારખી લે છે.

કાવ્ય ઉપર જેટલા વિચારો જણાવીએ તેટલા થોડાજ છે એટલે સુંજ વાચકોને પ્રસ્તાવનામાં વધારે નહિ કંટાળો આપતાં આગળનાં પાનાંમાં જે કંઈ છે તે મારી તરફ ઉદ્ધાર મન રાખીને વાંચવાની વિનંતિ કરીનેજ અટકું છું.

અમદાવાદ

વિજયાદશમી ૧૯૬૭

લી.

મણિલાલ છપારામ ભટ્ટ.

કાવ્ય પીચૂપ.

રાજ્યને આશીષ.

(હુમરી-નાથ કેસે ગજડો બંધ છોડાયો. એ ઢાળ.)

અમર તપો ! જ્યોર્જનું રાજ રૂપાળું, હરિ ! હિંદને હિત કરવાળું,
અમર તપો ! જ્યોર્જનું રાજ રૂપાળું.

વિદ્યા કળા જેમાં વધતાં ચાલે છે ને, થાય છે લોક સુખાળું;
બહેમ અજ્ઞાનની ઉંડી ગુફાઓમાં, પહોંચ્યું છે જ્ઞાન ઉજાળું,
અમર તપો ! જ્યોર્જનું રાજ રૂપાળું, હરિ ! હિંદને હિત કરવાળું,
અમર તપો ! જ્યોર્જનું રાજ રૂપાળું.

વિક્ટોરીઆના અમલથી અમલ થયું, એકવર્ડ અમલે ઉજાળ્યું;
મીઠા મહેરામણ મોરલી મહાત્માની, માયોમિએ ઉજમાળું,
અમર તપો ! જ્યોર્જનું રાજ રૂપાળું, હરિ ! હિંદને હિત કરવાળું,
અમર તપો ! જ્યોર્જનું રાજ રૂપાળું.

પૂર્વે કર્યું હતું જેમ ઉદ્ધારણ, શૂકર સ્વરૂપે ધરાનું;
 તેમ કર્યું છે ઉદ્ધારણ જેહિણે, આજે આ હિંદ પ્રજાનું,
 અમર તપો ! રાજ આ જ્યોર્જ રાજાનું, હરિ ! હિંદને હિત કરવાળું,
 અમર તપો ! જ્યોર્જનું રાજ રૂપાળું.

જંતર મંતર રૂપ હતું જે જે, તે તે થયું ચંત્રવાળું;
 દેવને દુરલભ સુલભ થયું સહૂ, જેમાં સરલ કળવાળું,
 અમર તપો ! જ્યોર્જનું રાજ રૂપાળું, હરિ ! હિંદને હિત કરવાળું,
 અમર તપો ! જ્યોર્જનું રાજ રૂપાળું.

પૌરાણિક પ્રસંગનાં કાવ્યો.

શામષ્ઠા ને યયાતિ.*

વંશસ્થ વૃત્ત.

પ્રદોષ વીતી ન હતી થઈ નિશા,

હતી વળી આરુણ^૧ વારુણી દિશા ;

વિહંગ મોટાં દ્રુમમાં વિરામતાં

હતાં હજી મંબુલ ગુંજ ગુંજતાં.

* કથા એમ છે કે, રાક્ષસોના રાજા વૃષપર્વાને શર્મિષ્ઠા નામે કુંવરી હતી અને રાક્ષસોના ગુરુ શુક્રાચાર્યને દેવયાની નામની કન્યા હતી. એકને સહીયણાં હતાં. એકવાર એક ઠેકાણે તે બંધાં નાહવા ગયાં હતાં. નાહાઈ રહ્યા પછી ઉતાવળમાં વસ્ત્ર બદલતાં દેવયાનીથી શર્મિષ્ઠાનાં વસ્ત્ર પહેરાઈ ગયાં. આથી તે બે સખીઓ વચ્ચે મહેણામહેણ બોલા-આલી થઈ. ઘેર આવી દેવયાનીએ પિતાને કહ્યું તેથી ઋષિ બીજે ગામ રહેવા જવા નીકળ્યા. દેવો અને રાક્ષસોને લડાઈ ચાલતી હતી અને શુક્રને સંજીવિની વિદ્યા આવડતી હતી તેથી રણમાં મરાતા રાક્ષસોને તે સજીવન કરતા હતા. આથી રાક્ષસોને તેમજ વૃષપર્વાને તેમની જરૂર હતી. ગમે તેમ કરીને શુક્રને રાખવા, એવો રાજાનો વિચાર હતો. દેવયાનીએ આખરે એવી સરતે રહેવાનું કપ્પલ કર્યું કે ‘હું જ્યાં પરણું ત્યાં સો દાસીઓ સાથે શર્મિષ્ઠાએ મારું દાસીપણું કરવું.’ પિતાના અને રાક્ષસોના હિતને માટે શર્મિષ્ઠાએ તે કપ્પલ કર્યું. પછી દેવયાની યયાતિ રાજાને પરણી અને શર્મિષ્ઠા સો દાસીઓની સાથે એનું દાસત્વ કરવા તેની સાથે ગઈ. રાજમહેલના પ્રમદ વનમાં એકવાર ઋતુસ્નાતા પોતાની સ્થિતિ ઉપર વિચાર કરતી હોયી હતી ત્યાંથી આ પ્રસંગ ઉપડે છે. ૧ આ+અરુણ=આરુણ-થોડી થોડી અરુણ પ્રભાવાળી.

ક્ષણે ક્ષણે ઉત્સુકતા બતાવતી,
 હતી ચકોરી પતિ દર્શનાતુરી;
 વિયોગ વેલી ચકવી હજી રડી
 રડી ન હોતી પતિથી જુદાં પડી.
 પડી ન હોતી મૃદુ પદ્મ પાંદડી,
 ખિલી ન હોતી હજી પૂર્ણ પોયણી;
 ભુજંગ વૃત્તિ ભ્રમરો વિકાસતી,
 જતા હતા કૈરવિણી ભણી હજી.
 વિશાળ આકાશ વિષે ઝીણી ઝીણી,
 જણાતિ'તી ચાંદરણી કહીં કહીં;
 દિપાવતો દિક્પ્રમદા મુખ પ્રભા,
 ઉગ્યો ન હોતો હજી ચૈત્ર ચંદ્રમા.
 સુરમ્ય આવે સમી સાંજને સમે,
 શુદ્ધાંતની પાછળને ઘને વને;
 ઉભી હતી એકલડી વિચિંતતી,
 ભંવિષ્ય પોતાતાણું વાર્ષપર્વણી.+
 હસાવતી કર્ષકને નવાબ્રથી
 વિંટાયલી હોય ન જેમ વીજળી;
 ઉભી હતી તેમ લતા ગૃહે લળી,
 સુખત નીલાંબરને ઘરી કરી.
 કદી કદી જો ભમરી લીલાખજથી,
 ન હોત કર્ણાટપલથી ઉરાડતી;

ભુલાત તો પ્રેક્ષકથી-જતે વને,
સુવર્ણની સ્થાવર પુતલી મિષે.

છુટો સુંવાળો વિખરાયલો હતો,
નિતંબની ઉપર કૃષ્ણ ચોટલો;
ઉડી રહ્યો'તો સ્મરની ધ્વજા સમો,
ઉરોજથી પાલવ નીલ વસ્ત્રનો.

આવી ચઢ્યો ત્યાં સહસ્રાજ તે સમે,
ચયાતિ રાજા ફરતો વને વને;
કદંબ આડે જઈ તે ઉભો રહ્યો,
અદૃષ્ટ લોકોત્તર રૂપ નિર્ભતો.

અનુપ્રુપ.

ઉડો નિશ્વાસ મૂકીને, બેસતાં સ્ફટિકાસને;
શોચતી સ્થિતિ પોતાની, શમિષ્ઠા વદી તે સમે.

શમિષ્ઠા

પદ.*

સુખે છીંકતી રે, તોપણ હાસ હાસી બધાં,
દોડી આવીને રે, ખમ્મા! ખમ્મા! કરી મૂકતાં.
રાજકુંવરી રે, હું તે હુકમ કરું તે થતું,
તેની તેજ હું રે, આજે હુકમને અનુસરું.
ધિક! પ્રાણીના રે, પડદે રહેલા આ ભાગ્યને,
અવળા લેખના રે, ધિક! હજો લખનારને.

*સોમપ્રદોષ જે ગુજરાતમાં બધી સ્ત્રીઓ ગાય છે તેના ખીજા
કાવાનો લાગ. 'ક્યાંથી આવ્યાને રે, કીએ રે મુલક જાણો ફરી.'

શીળી છાયનાં રે, મીઠાં પાણીતણી માછલી,
 નહીં જીવશે રે, ખારે સમુદરીએ પડી.
 દુઃખ દોહલાં રે, કરમે લખ્યાં તાં જો ચૌવને,
 સુખ ભોગમાં રે, શાને ઉછેરી તો શૈશવે.
 કર્મે દાસત્વ રે, સદા ! તારે લખવું હતું,
 રાજકુળમાં રે, ત્યારે શાને પાતું પાડીઉં.
 પશુ પંખીનાં રે, જોડાં સજ્યાં જુગતે કરી,
 વણ જોડની રે, ત્યારે તમે મને ક્યમ મૃજ ?

યયાતિ

વંશસ્થોપનતિ.

મૃજ નથી સુંદરિ ! એકલી તને,
 વિદગ્ધ વિદ્યાધિપ પદ્મયોનિએ;
 આ દાસ આજ્ઞાધરને સજ્જ પછી,
 સજ્જયલાં છે સુભગે ! તમે સતી.

અનુષ્ટુપ.

મધુરે વચને આવે, સંજોધીને યયાતિએ;
 ભૂમિને ખણતી લાજે, પ્રકોષ્ઠે ગ્રહી એહને.

શર્મિષ્ઠા

રાગ રામગ્રી.

ના ના મને અડશે નહિ, મૂકો મૂકો મહારાજ,
 આઘા રહો રૂડા રાજવી.
 ખાંદ્ય મહાખાહો ! મા ગ્રહો, રાણી દેખશે ક્યાંક (૨
 રીસે ભરાશે રિસાળવાં, મારે શિર મૂકી વાંક,
 ના ના મને અડશે નહિ, મૂકો મૂકો મારારાજ,
 આઘા રહો અડશે નહિ.

કાવ્ય પીયૂષ.

એ છે જનમની ઉઘાંછળી, કરી દે ઓળતું ડોળ (ર)
શુક વળી શુંતું શું કરે, મારો થઈ જાય તોલ,
ના ના મને અડશે નહિ, મૂકો મૂકો મહારાજ,
આઘા રહો અડશે નહિ.

વચને બંધાયાં વિશાંપતે! આખ્યા આપણે કોલ (ર)
તે શું ક્ષણિક સુખ કારણે, કરીએ બોલ્યું અબોલ,
ના ના મને અડશે નહિ, મૂકો મૂકો મહારાજ,
આઘા રહો અડશે નહિ.

યાતિ

અનુષ્ટુપ.

તનેય ભૃગુએ સુભ્રુ! વીરમાતા થજે કહી;
શુભાશીષ દીધેલી છે, ભૂલે છે કેમ ભામિની.
ચાલ ચાલ વરારોહિ! ચાલ આ રંગમહેલમાં;
સમુદ્રવલયા ભૂ ને, દેવયાનીની બેલમાં.

સિદ્ધાર્થનો ત્યાગ પ્રસંગ.*

વંશસ્થ વૃત્ત.

નિશીથનો ચંદ્ર ઇષત્પ્રકાશતી,

હરી પ્રભા આથમતો હતો, વળી

નિશાર્દૃતા સૂચક શુકલ પક્ષનો

પ્રકાશ તારા ગણુનો થતો હતો.

* ઈ. સ. પૂર્વે છઠ્ઠા સૈકામાં અયોધ્યાની ઉત્તરે કપિલવસ્તુ નામના નગરમાં શુદ્ધોદન નામે રાજા સભ્ય કરતો હતો. રાજાની બે રાણીઓમાંની એક માયાદેવીને પેટ સિદ્ધાર્થ નામનો કુંવર થયો. જ્ઞેશીઓએ તે મોટો લાગી અને ધર્મસંસ્થાપક થશે એમ કહ્યું તેથી રાજાએ તેના ઉછેર દરમિયાન એવો બંદોબસ્ત રાખ્યો કે સંસાર પર અભાવ થાય એવું કંઈ પણ તેની નજરે જ પડે નહિ. કુંવર ફરવા જાય ત્યારે હંઠેરો પિટાવી લુલાં લંગડાં રોગી અને દુઃખીઓને બહાર નીકળવાની મના કરવામાં આવે. આમ છતાં એકવાર વૃદ્ધ એકવાર રોગી અને એકવાર સ્મશાન જતું મહુડું વગેરે તેને સામાં મળ્યાં. સિદ્ધાર્થને મનુષ્યોની એ દશાઓ જોઈ વૈરાગ્ય આવ્યો. લોકો દુઃખમાંથી કેમ છૂટે એ પ્રશ્ન ઉપર તેણે વિચાર કરવા માંડ્યો. શુદ્ધોદન તેના વૈભવમાં વધારો કર્યો એટલુંજ નહિ પરંતુ યશોધરા નામે એક સુંદર રાજકન્યા સાથે તેને પરણાવ્યો. વહુ ઘેર આવી અને પિતાના આજુ ને આજુ પ્રયત્નથી સિદ્ધાર્થ સંસાર માંડ્યો. કેટલેક સમયે યશોધરા સગલી થઈ પિએ. ગઈ એ દરમિયાન સિદ્ધાર્થ પાછા પોતાના

ઉણા થતા સ્નેહથી મંદ ડાલતી,
 પ્રદીપની જ્યોત ઝીણી થતી હતી;
 સ્થાંગના મૌન થઈ હતી રડી,
 પ્રશાંતતા રાત્રિની વાઘતી હતી.
 ઉંઘી ગએલી અવરોધ માગધી—
 તણા હતા હસ્ત વિંણા પરે હજી;
 મૃદંગના લેપ લિલા હતા, વળી
 તરંગતા તારની ચાલતી હતી.
 ગવાક્ષ માર્ગે હજી તો જતી હતી,
 કપોત વર્ણી ધુમ વેણિધૂપની;
 મધુ સ્ત્રવી થૈ ન હતી પુરે પુરી,
 પ્રક્રૂણ હારાવલિની કળી હજી.

વિચારોને આગળ વધાર્યા; પણ પિતાના બંદોબસ્તને લીધે ત્યાગી થઈ જવાયું નહિ. યશોધરાને કુંવર આવ્યો. રાજાએ ‘રાહુલ’ એવું તેનું નામ પાડ્યું અને છ મહિનાનો કુંવર લઈ યશોધરા પાછી જીઆયણાને આણે સાસરે આવી. પુત્રને લઈ સ્ત્રી આવી અને કુંવરને જોયો તેજ વખતે સિદ્ધાર્થના મુખમાંથી એવાં વચન નીકળી ગયાં કે, આ વળી મારા પગમાં બીજી બેડી પડી. પુત્રસ્નેહમાં લુપ્ત ન થવું અને આજે જ ચાલ્યા જવું, એવો તેણે મનમાં ઠરાવ કર્યો. કુંવરને લઈ આવેલી મોટી આશાઓથી ભરેલી યશોધરા આગકને સોડમાં લઈ પતિ સાથે અંતઃપુરમાં સુતી છે, ત્યાંથી આ પ્રસંગ ઉપડે છે.

બુદ્ધદેવ એજ સિદ્ધાર્થ. અશ્વઘોષ નામના કવિએ રઘુવંશ જેવું બહુ જ રસભર એક સંસ્કૃત કાવ્ય ‘બુદ્ધચરિત્ર’ ને નામે બનાવેલું છે. અંગ્રેજીમાં પણ ‘એશિઆઈ ઇલિટ’ એ નામનું મંજરું કાવ્ય આ કથા ઉપર છે.

૫૬.+

નિરભાગીઓ રે, મોંસાળથી ઘેર આવીઓ;
 તેજ રાત્રીએ રે, તાતે સંસારને ત્યાગીઓ.
 સગાં સાગવાં રે, પૌર અમંગળ બોલશે;
 કર્મ સૂત્રિત રે, મર્ત્ય છે તે કોણ જાણશે.
 બાળુ! બાપુડા રે, આ શું અગ્નિક નીવડયું;
 મારે તાહેરે રે, માથે આ આભ તૂટી પડયું.
 સુખ બાપનું રે, કરમે લાખાવી ન લાવીઓ;
 નિરભાગીઓ રે, ત્યારે કુંવર તું શે આવીઓ.

+ રાગ આગલા પદનો. બીજે દિવસે સવાર થતાં જ બધે
 શોકનું વાદળ છવાઈ ગયું. રાજમહેલમાં ગમગીની પથરાઈ ગઈ.
 જંગતાં ને સમાચાર જાણતાંજ યશોધરાના પગ ભાગી ગયા હોય તેમ
 પલંગની નીચે ઉતરતાંજ તે ભોંયપર બેસી ગઈ. ગુમ થઈ ગઈ હોય તેમ
 આશાભરી બાળા વગર બોલે ચાલે કેટલોક વખત બેસી રહી. રાહુલ
 જાયો ત્યારે દાસીએ વગર બોલે ચાલે પલંગમાંથી ઉપાડી તેને
 યશોધરાના બોળામાં મૂક્યો. સેતુ તૂટે તેમ તેનું ધૌર્ય-મૌન તૂટ્યું.
 આંસુની ધારાઓ ખેરવતી તે આટલું જ રહી.

સતી ને દક્ષનો યજ્ઞ.*

સતી

ત્રિતાળની ચોપાઈ.

આર્યપુત્ર ! તમે આ શું બોલો,

ખરા ખોટાનો કંઈ તોલ તોળો;

આવ્યે અવસરે જાય ભુસાઈ,

આડે દા'ડે જે હોય લડાઈ.

વીસરાય શું દીકરી ક્યાંહી,

જેની માતા કરે રાજ જ્યાંહી;

પૂજ્ય વર્ગમાં જેહુ સવાઈ,

ભુલે સસરો શું તેહુ જમાઈ.

અનુષ્ટુપ.

શંકર

તમારા સમ છે સુભ્રુ ! તમને અથવા મને;

સંદેશ સરખોએ જો, કહાવ્યો હોય એમણે.

* દક્ષ પ્રજાપતિએ પોતાની પુત્રી સતીને શંકરની સાથે પરણાવ્યા પછી સસરા જમાઈને અંટસ પડ્યો હતો. શંકરે ને સતીએ તેમની સાથેનો બધો વ્યવહાર બંધ કર્યો હતો. એકવાર દક્ષ પ્રજાપતિએ યજ્ઞનો મોટો સમારંભ માંડી ત્રણે લોકમાંથી પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબોને પોતાને ત્યાં નોંતર્યા હતાં. નારદે આ વખતે સતીને મળી. કહ્યું કે, તમને આમંત્રણ ન હોય એમ બનેજ નહિ. એ તો શંકરનું છળ હશે, તેમ છતાં પિતાને ત્યાં જવાને પુત્રીને વળી આમંત્રણની શી જરૂર? સમારંભ બહુ સારો છે અને તમારે શંકરને લઈ જવુંજ જોઈએ. નારદના

(રાગ ચાલુ.)

જેણે આમંત્ર્યું છે ભૂત માત્ર,
 જુઠા ! જાવ શું ભુલે તે જામાત્ર;
 રાખ્યું હોશે તેડું તમે છાતું,
 સમ સગરા તમારા ન માતું.
 આમ નિઃસંગ રો' તે શું સાઈ,
 જુવો સંસારની આંખે વાઈ;
 જોશું ઉછરંગ જાગ જગનનો,
 સુખ વૈભવ તાત ભવનનો.
 તમે હોંશ કરો ન કરાવો,
 મને ઉલટી ઉઢાસી બનાવો;
 મારી હોંશિલી માત રિઝાવા,
 તમે ક્યારે સાસરીએ આવ્યા ?
 તમે ક્યારે પ્રભુત્વ બતાવી,
 મને મૈયેરીઆંમાં કુલાવી ?
 મારા પિયેરની શેરીને પંથ,
 જતા આવતા થઈ મુજ કંથ;
 મીઠી આંખતણે અણસારે,
 મારી સખીઓથી જોવાયા ક્યારે ?
 જોવા દીકરી જમાઈનાં જોડાં,
 હશે આંતુર એ સૌ ન થોડાં ?
 મારી બાળ સૈયેરોનો ભાવ,
 ચાલો જોજો લૈએ રૂડો લહાવ.

ચંદ્રાવવાથી સતીએ શંકરની પાસે જઈ યજ્ઞ સમારંભની વાત કહી અને
 ત્યાં જવાનો આગ્રહ કરવા માંડ્યો, ત્યાંથી આ પ્રસંગ ચાલુ થાય છે.

મારી માતને હેતને હાથે,
 જમળે સમવય સ્નેહીઓ સાથે;
 મારૂ મોટેરાંમાં સનમાન,
 જોઈ તમને થશે અભિમાન.
 ઠાઠ માઠે બની ઠંકરાયા,
 આબ્યા પરણવા ત્યાં શું જોવાયા;
 કાળા ગોરા કે વરવા રૂપાળા,
 મારી સખીઓ તો 'છે' કે'છે કેવા ?
 દાસ દાસીને ગજ રથ ઘોડે,
 ચાલો આપણુ જઈએ સજોડે;
 મારી બેનો ને સખીઓના વાદે,
 મારે જાણું મૈયેર બડા ઠાઠે.
 ઉઠો વાઘાંબરી ના સતાવો,
 ફરી અવસર આવે ન આવો;
 પાથરીને પાલવ વારંવાર,
 ચાચું આટલું હું ત્રિપુરાર.
 કરૂં દક્ષવતી કાલાવાલા,
 ચાલો ઉઠો સતાવો ન બહાલા !
 શાણાં સમજી થઈ ભુલો કેમ,
 વણુ તેડયાં જવાય ત્યાં કેમ ?
 જે ન સન્માન જો દક્ષરાય,
 હાસ્ય દેવોમાં આપણું થાય;
 ઘટે માન બને કદી આવું,
 માટે સર્વથા હું નહિ આવું.

સતી   હાં હાં આજ હું સમજી આ સઘળું,
                   તમે આડા થઈ વહો અવળું;
 મારા પિયરનું બોલો ઘસાતું,
                   નથી મુજથી હવે તે ખમાતું;
 તમે ઉજળાં સગાંના ન સંગી,
                   આડા અતડા ન લેશ ઉમંગી.

શંકર

અનુષ્ટુપ.

ઈચ્છા છે તો ભલે એવી, સિધાવો લઈ નંદીને,
 પ્રણામ માહુરા કે'જો, દક્ષને પાદ વંદીને.

સતી

ઉપજાતિ.*

નિવેદજે આ સઉ વૃત્ત નંદી,
                   મારાવતી ત્યાં જઈ પાદ વંદી;
 એકાંતમાં શંકરને કહેજે,
                   મારાં વળી વાયક આ પ્રમાણે.
 સત્વે તમ દ્રોહીતણે ખનેલો,
                   દુર્ભાગ્ય આ દોષિત દેહ મારો;
 ઉત્સંગને યોગ્ય નથી રહેલો,
                   હુતાશને આ પળ હોમવાનો.
 પ્રભો તમારાં પદ પૂજવાનાં,
                   પુરાં થયાં પ્રાકૃતન પુણ્ય મારાં;
 પિયેરિયાંનો ધરી પક્ષ મારાં,
                   સુણ્યાં નહીં મેં વચનો તમારાં.

* પિયેરમાં અપમાન થવાથી દેહ ત્યાગ કરતાં તેમણે પત્ની નંદીને આ પ્રમાણે કહ્યું.

સુધારસે પાદપને પખાળતી,
 ગિરિ પ્રદેશે રજતે રસાવતી;
 સજેડિયાં લોચનને હસાવતી,
 પડી રહી'તી પરિપૂર્ણ ચંદની.
 ચકોરનાં ચિત્ત રિઝાવતી, વળી
 કળી રહ્યાં કૈરવને ખિલાવતી;
 અમીવતી શીતળ શાંતિ સારતી,
 પડી રહી'તી પરિપૂર્ણ ચંદની.
 થતાં હતાં ગાયન વાદ્ય નર્તને,
 ગૃહે ગૃહે ચિત્રરથી વને વને;
 કહીં કહીં ગુહ્યક યક્ષ કિન્નરી,
 સકામ જોડાં ફરતાં હતાં વળી.
 શ્વેતાબ્ર જેવા હિમખંડ તારકો
 સમા રુડા કૈરવથી સરોવરો;
 સ્પર્ધા શરદ્વ્યોમતાણી કરી કરી,
 રહ્યાં હતાં પ્રેક્ષક દષ્ટિને હરી.
 ઝીણું ઝીણું ઝાંઝરને રવે રવે,
 મરાલને ખેલવતી કળે કળે;
 સુરાપગા સૈકતને તટે તટે,
 રૂપાળી કન્યા રમતી હતી રસે.
 ઝુકી રહી'તી ભ્રમરાવલી થકી,
 સ્થળે સ્થળે પુષ્પિત રમ્ય મંજરી;

ઉડી રહ્યા'તા જળયંત્ર ચંદ્રને,
 વધાવતા મોહક વારિ મૌખિકે.
 મનોહ કસૂરિ મૃગાલિસારની,
 સુવાસથી વ્યાપ્ત હતી વનસ્થલી;
 નભે ચઢ્યાં સારસ કૂજનો થકી,
 દસે દિશા નાદિત થૈ રહી હતી.
 ઉજ્જયલી આ સમયે અનંગથી,
 કુબેરના પુત્ર વિષે રતી ભરી;
 પ્રેસન્ન રંભા અલિસારિકા બની,
 જતી હતી વદ્ધલ ભેટવા ધરી.
 નવા નવા સુંદર ઘાટ ઘાટના,
 સજ્જ અલંકાર શરીર શોભતા;
 ઝીણું અને નૂતન રંગ રંગનાં,
 ધર્યાં હતાં અંબર અંગ ઓપતાં.
 વિલાસથી પાલવને રમાડતી,
 લીલાગતે અંબરને ઉછાળતી;
 જતી તહીંથી લટકે લખી જતી,
 રૂપાળી રંભા દશકંધરે દિઠી.

દેવયાની ને કચ.*

૫૬.

હૃદયનો રંગ આ, એક કચમાં પૂરાઈ રહ્યો રે,

હૃદયનો રંગ આ, એક કચમાં૦

જેવો એ આવ્યો નયન પથ મારે,

તેવો જીગરમાં જડાઈ ગયો રે,

હૃદયનો રંગ આ, એક કચમાં પૂરાઈ રહ્યો રે.

જીવ લમે મુજ જીવ લમે,

કચ પાછળ મારો જીવ લમે.

ઘરમાં વનમાં, હરતાં ફરતાં,

પ્રિય આલીગણે વસતાં ન ગમે,

જીવ લમે મુજ લમે કચ પાછળ૦

નથી ઔષધ અન્ય વિના કચથી,

કચ મળવે વ્યાધિ સર્વ શમે,

જીવ લમે મુજ જીવ લમે—કચ પાછળ૦

---

* બૃહસ્પતિનો પુત્ર કચ શુકને ત્યાં સંજીવિની વિદ્યા ભણવા રહ્યો હતો તેને જોઈ શુક પુત્રી દેવયાની મોહી પડી હતી. તેના મનમાં ને બહાર કચ રમી રહ્યો હતો તેથી એકાંતમાં તે એનું જ રટન કરતી હતી. એનું રટન અતે કચની ના એ અત્ર વસ્તુ છે.

મદનને-૫૬.

શાને દમે પિટયા મદન મને તું,

અંખોડલો છે આ અખળાનું ભૂષણ, (૨)

ગહન જટા જૂટ નહોય શંકરનું,

શાને દમે પિટયા મદન મને તું.

મૃગમદ લેય કરેલો ગળે છે, (૨)

ચિહ્ન ન હોય નીલું એ ગરલનું,

શાને દમે પિટયા મદન મને તું.

વહ્નિનું સ્થાન આ નહોય ત્રિલોચન, (૨)

ભાલ તિલક છે મદન કુંમકુંમનું,

શાને દમે પિટયા મદન મને તું.

હું નથી દહનક સ્મર તુંજ શંકર, (૨)

હું છું દુઃખી ખાળ દીન ન માયું,

શાને દમે પિટયા મદન મને તું.

ગીતિ.

ક્યમ તું બ્રાંત દિસે છે, કારણ આનું કળાય ના મુજથી;

એવું શું છે મનમાં, કહેવાનું જે કથાય ના તુજથી.

વદ વદ વદ વામોરુ ! વરવાંચા જે તને ઘણી હોય;

તે વર આપી તુજને, ગુરુ કન્યાને પ્રસન્ન કરે સોય.

દેવ૦ વરવાંચ્છા નથી ગીજી, વરવાંચ્છા છે રસિકવર તારી;
 વધૂ કરી દેવ ગુરુની, વાંચ્છા પૂર તું ઘણા દિની મારી.
 કય બેન સમાન તું મુજને, ગણાઉં બધું સમાન હું તુજને;
 એ સંબંધ ભૂલીને; બોલે આ શો અનર્થ તું મુજને.

ઈન્દ્રનું જાર છળ.

—XX—

કૃતવિલાંબિત.

પય વિશુદ્ધ ફિકી થઈ ચંદની, હિમ મલીન દિગંત દિશા બની;
 સુરત મુગ્ધ સુરેશ્વર કુચ્છુટે, સુર કરી જગવ્યા મુનિ તે સમે.
 સમય બ્રહ્મ મુહૂર્ત તણો અડા, થઈ ગયો, મુનિ એમ વિચારતા;
 લઈ કમંડળ કોપીન પાધરા, ઉટજથી નિકળ્યા નદિએ જવા.

અનુબંધ.

ઉઘાડ્યાં દ્વારને પેહો, મુનિ વેશ શચિપતિ;
 કામીને સત્ય છે નહોયે, લજ્જા વિશ્વવિષે કશી.
 સતીએ દ્વાર દીધાં કે, હશીને મોહનું ભર્યું;
 વજ્રીએ ઘટ થે ધીરું, માગ્યું ન માગવાતણું.

(૩૫ દિસોછો રાજેશ્વર. એ રાગ.)

ક્યાંથી આજ અચાનક, સુખ આ સ્વામી સાંભર્યું રે૦

ક્યાંથી આજ અચાનક, સુખ આ૦

સંધ્યા વંદન કાજ સીધાબ્યા, પળમાં ત્યાંથી પાછા આવ્યા;
 સાચું કે' શે મુનિવર મન મોહે ભર્યું રે. ક્યાંથી આજ અચાઠ
 થરથર અંગે ધ્રુળે ઝાઝા, સંયમી થઈ ક્યમ મુકો માઝા;
 તીણું તીણું નીરખો શું મહત્તું ભર્યું રે. સ્વામી આજ અચાઠ
 ખાંદ્ય ગ્રહી લ્યો કંઠે તાણી, થરથરતે મુખ વદતા વાણી;
 અધીર થયા ધીરા તે ચિત્ત શાણે ચળ્યું રે. સ્વામી આજઠ
 મંદ મધુર હસતા કર ધરતા, મુજને પણ મદદેલી કરતા;
 મુનિવર આ શું અલૌકિક આજ નવું નવું રે. સ્વામી આજઠ

રૂકિમણીનો સંદેશો.

—X—

(નાનીશી નથ મારા નાકમાં સમાય-એ રાગ.)

સ્વસ્તિ શ્રી સ્થાન સોરઠ પૂર સાર,
 રાજ કરે જ્યાં મારા પ્રિય પ્રાણાધાર, જાવ તહાં દિવરાજ.
 આપને પત્ર ને કહેને આ વાત,
 જે રે જુઓ છો તમે નયણે સાક્ષાત;
 આજું લખીએ શે કાજ, ધરના ગુરુ મહારાજ.
 કુંવારી કન્યાને કરી અધટિત કાજ,
 કાગળ લખું છું જોને લેતા મારી લાજ-દ્વારામતી હો રાજ.

મુજ અભાગિણીની બધી રતિ,
 પ્રભુ પદે ધરો થાય સદ્ગતિ.
 રુધિર માંસનાં ગર્હ્ય ગાત્રની,
 નરક ખાણ હું નારિ જાતની;
 તુલસીદાસજી આટલી રતિ,
 પ્રભુ પદે ધરો થાય સદ્ગતિ.
 સલિલના ક્ષયી બુદ્ધબુદ્ધો સમા,
 સડિ જતા બધા તત્વના બન્યા;
 વયુ વિનાશિની વ્યર્થ મોહિની,
 પ્રભુ પદે ધરો થાય સદ્ગતિ.
 શ્રવણ શું કરો વાલી વેણુને,
 નયન શું ભરો રૂપ કૂટકે;
 ગરિબ શું બનો ગોરિ ગૌરવે,
 નમન શું કરો નારને પદે. —
 શ્રુતિ ધરો કથા રામ કામની,
 નિરખી લ્યો છબી રાઘવેન્દ્રની;
 દીન બનો દયાનાથ સન્મુખે,
 ચરણમાં નમો શ્રીહરી તણે.
 ધન ધરા અને દાર સંતતિ,
 કશું નથી ખરું વિશ્વમાં પતિ;
 જંગત જાળ આ બુઢી મોહિની,
 પ્રભુ ભજો થવા સ્વામિ સદ્ગતિ.

દાર શરીર આ પાપ પાંજરે,
 રટન શું કરો તેહનું મરે ?
 પ્રભુ થવા કરો શ્રેય આપનું,
 સ્મરણુ રામના પુણ્ય નામનું.

અનુષ્ટુપ.

કઠોર વચનો આવાં, શ્રેયનાં બોધનાં સુણી;
 ઉંખરેથી વળ્યા પાછા, રામ ભક્ત શિરોમણી.

પદ.

ધન્ય તરુણી તુલસીદાસની, બોધ્યો અનુરક્ત નાથજી;
 ધન્ય તરુણી તુલસીદાસની.

પોતામાં મોહી રહેલ ને, કરતા હાજી હજુરજી;
 જોખનીએ નવે નાથને, કરશે કયી વહ્ દૂરજી.

ધન્ય તરુણી તુલસીદાસની.

સ્વામીનું હિત વિચારવા, કીધું સુખ પોતે ત્યાગજી;
 અવસરે યોગ્ય વચન કહ્યાં, જેનો લાગીઓ ડાગજી;

ધન્ય તરુણી તુલસીદાસની.

ગદ્દા પરચીશીમાં ઘૂમતા, વધુ મધુ ચક્રચૂરજી;
 કંથને બોધ્યો તે સાધવી, અમને પદ તારાં પૂજ્યજી.

ધન્ય તરુણી તુલસીદાસની.

રાધાકૃષ્ણનાં કાવ્યો.

રાધાનું રૂપગુણગૌરવ.

૫૬.

ખસો અળગા, અડશોની અલખેલા,
છોરા નંદના ન થઈએ છટકેલા;

ખસો અળગા અડશોની અલખેલા.
કહીં અણબાણે ઘેર જનમેલા (૨)
અહીં આહીરડાંમાં ઉછરેલા;
તમે નહિ અમ લાયક નહિ છેલા,
ખસો અળગા અડશોની અલખેલા.

અમે મોટા ઘરની વહુવારૂં,
તમે કાનકુંવર નારૂં કારૂં;
કાના સંગ શું અસમ શોભે વારૂં ?
ખસો અળગા અડશોની અલખેલા.

અમો ગોરટડી રે ગુણી વણુઆરી,
તમે કાળા કૂબડા ને ગઉચારી;
યદુનંદન આપણી ન્હોય ચારી.
ખસો અળગા અડશોની અલખેલા.

છોરા, નંદના ન થઈએ છટકેલા,
ખસો અળગા અડશોની અલખેલા.

કૃષ્ણને લઈ આવવા વિનતી.

(ઓધવ સાચું કોતી આવ્યા કેમ નહિ.—એ રાગ.)

રાધા શામળીઆને સમજાવી લાવ અહીં,
સાહેલદી બીજે ન જાય કહીં;
શામળીઆને સમજાવી લાવ અહીં.
ચતુર તો તો ચંદ્રાવલી તું સહી,
જસોદાનો જાયો ન જાય વહી;
શામળીઆને સમજાવી લાવ અહીં.
તલસું હું તો અતનુને તાપે તપી,
વિઠ્ઠલવર વૈદને રહી છું જપી;
શામળીઆને સમજાવી લાવ અહીં.
કૃતિ કનૈઆનો કાન ધરીને સહી,
હાજર કહું તારી હજુરમાં અહીં;
પ્રીકર નવ કરતી સહુણી કઈ.

—X—

રાધાનો શરદ વિભોગ.*

(માફ સોનાતું છે બેડુંરે—એ રાગ.)

વાલી વાલે તરછોડયાં રે, કે'ને કોને જઈ કહીએ;
પ્રીતિમાં બંધન તોડયાં રે, અંતરમાં સમજી રહીએ.

---

* વિભોગણુ ગુર્જરીનું આ શરદ વર્ણન છે પરંતુ રાધિકા જેવી ભાષાના સાહિત્યની અનુસૂચિ દેવી નાયિકાને લગાડી દેવું એ ઠીક લાગવાથી તેમ કર્યું છે.

શું સાસરીએ જઈ કરીએ રે, સાંભળ શાણી સાહેલી;
 મૈએરમાં મુંઝાઈ મરીએ રે, રહીએ ક્યાં જઈ તે કે'ની.
 મુઓ મદન થઈ મહા વેરી રે, રંજડે છે આપણને;
 મુંઝામણ અંતર કેરી રે, કે'વાયે ના પરજનને.
 નથી રોગ કશો પણ ખેની રે, નિશદિન ગાત્રો શોષાએ;
 શું કરીએ ઔષધ કે'ની રે, પ્રાણુજીવન વણ વણસાએ.
 સાસુજી ચિંતા કરતાં રે, નાની નણદી રોજ પૂછે;
 મને દેખી નેણા ભરતી રે, ભાભલડી આ-તે શું છે ?
 મારા સસરાજી શોષાએ રે, દેખી દીન જન શી મુજને;
 સાસુજીને સમજાવે રે, લોભ લાગ્યો છે શું એને.
 ઉનાળે લોહી ઉકાળ્યાં રે, ગાળ્યું દુઃખે ચોમાસું;
 આ આવી શરદ સતાવારે, વરંસાવે વિરહી આંસું.
 અંબરમાં આછા તારા રે, શરદ પુનમની રાતલડી;
 સુખ લે સંજોગી દારા રે, છણછણ દાઝે છાતલડી.
 પાકી ગૈ સાલ રસાળી રે, શાલી પાકી પીળી થઈ;
 પાકી હું નાર વિજોગી રે, પ્રેમ પીડે ખેડાલ ખની.
 ગાંડી ઘેલી થઈ કીધો રે, લીધો લાવ વિલાસ કરી;
 નદીએ સમજુ થઈ સીધો રે, લીધો પંથ સુનીતિ ધરી.
 આછુકલો અંબુરાશિ રે, ખાશી રીતે ખેલ રમ્યો;
 બહુ નદીઓનો નાંવલીઓ રે, નાશી ઉછળી શાંત થયો.
 સાંજે નવ વધુઓ શાણી રે, નાના વિધ શણગાર સજી;
 સાસુજીને શિર નામી રે, નાની નણદી સાથ લઈ.
 શ્રેરીમાં ગરબા ગાતી રે, રાતે રંભા સમ ભાતી;

રાતી ને તાતી માતી રે, જોખન જોરે છલકાતી.
 ચાંદલીઓ ચિત્ત ચળાવે રે, વધુ વધુ કહું વાતલડી;
 નવ નવરાત્રીના દાડા રે, શશી અજવાળી રાતલડી.
 શરદે છે તેજ સુભાગી રે, ઘર જેને છે નાવલીઓ;
 અમ સરખાં બેન અભાગી રે, લેઈ શકવાનાં લાવ કીઓ ?
 સખી શા માટે રીસાયા રે, સાસુબાયા ન સમજાતું;
 કાગળ કડકો નથી લખતા રે, એ મુજથી નથી સેવાતું.
 પરણીને ગઈ હું જ્યારે રે, ત્યારે માનિતી કીધી;
 બહુ વિધનાં લાડ લડાવી રે, વાલમજીએ વશ કીધી.
 હૈએ ધીકે છે હોળી રે, સ્વામીના વિરહે સજની;
 મારાં ભીંજાય ચીરને ચોળી રે, રોતાં વિતે છે રજની.
 બધી અબળા જાતિ એવી રે, પાણી પીને ઘર પુછે;
 પરવશ કરી મૂકે વહેતાં રે, આંસુ આવી કોણુ લુછે.
 સુની કુંજ ગલી જમુના રે, તટ સુના ને હુંય સુની;
 હબકે હૈડાં ઉછળે છે રે, હા હૈયાના હાર હરી.
 મથુરામાં મૂકી રોતી રે, વાલમજી સૌરાષ્ટ્ર વશ્યા;
 હવે ઘણું થયું ગીરધારી રે, હારી હારી હુંજ વશા.
 રિસાળ રસિક રાધાના રે, આઘા નવ રો' મુગટમણી;
 લ્યો આજ થકી સમ આધા રે, આધા મારે બોલ તણી.
 જોવાને પ્રેમ અમારો રે, તજી ત્રિકમ શું ચાલી ગયા;
 ગોપીનો સાથ રહાવ્યો રે, મનમાં નાવી કાંઈ દયા.
 કુખજાને લાડ લડાવો રે, નથી એની ઈર્ષ્યા અમને;
 પણ વાસ વસો વૃંદાવન રે, જોઈ રીઝીએ પ્રભુજી તમને.

નમી નમી યાચી લીધેલાં રે, દર્શન સુખ કેયમ વિસરસે ?
 શું પ્રણય કલહને રાખી રે, રોષ વસ્યા જઈ વિદેશે.
 પળશી કરતા પાતળીઆ રે, માનિનીઓને મનવવા;
 તે તમ પાળે ટળવળતી રે, આજે માધવને મળવા.
 ઘડી ઘડી ગોપીને કરતી રે, રાગવતી રૂડી વાંસલડી;
 નથી પડઘો સરખો પડતો રે, શ્રવણે દિન કે રાત કદી.
 જશોદાના જાયા માયા રે, આમ ઉતારી શું લીધી;
 કાનુડા કપટી ખખરો રે, સ્વપનામાં પણ ના લીધી.
 નિમેષ ન કરતા ન્યારી રે, ખ્યારી કહી પુંઠે ફરતા;
 જવ તે ખ્યારી વિસારી રે, જારી તારી શી મમતા.
 સખીઓ મહેણાં મારે છે રે, કરે આંગળીઓ લોક પુંઠે;
 નથી ઘરમાંથી નિસરાતું રે, રાધાથી પ્રભુ આપ રૂઠે.

કૃષ્ણને ઉપાલંભ.

૫૬.

વાડ પાળો છો વિઠ્ઠલવર આખ્યા વાયદા રે,
 વાહ કામ તંત્રના કાયદા રે—વાડ પાળોં ટેક
 કોઈને વૃંદાવન બોલાવી, કોઈ સંગાથે કરતા ચારી;
 એમ સઉને રાજી રાખતા રે, વાડ પાળો છોં
 ઘડીમાં માત જશોદા સાથે, ઘડીમાં કાળી કુળજ સાથે;
 ઘડીમાં ગાયો ચારતા રે—વાડ પાળો છોં
 કોઈને કુંજ ગડી બતલાવો, કોઈને યમુના તટ બોલાવો;

કુંજકેલિ ને શૃંગાર.

૫૬.

લાવો લાવો કંકણ માંડે લાવો,
 કાના અમથી ન વેળા વીતાવો;
 ચાલી સખીઓ તો વ્રજની વાટલડી,
 લલા લીરુ હું પડીશ એકલડી.
 લલી લલી તું ભામિની લીરુ,
 મને સમજાવે ઠીક ધીરૂં ધીરૂં;
 કાળી આંખોની કામણગારી,
 કાચાં કાળજાં કાઠી લેનારી.
 એણાક્ષિ ! તું એકલડી છે શાણે,
 જ્યાં ત્યાં કુસુમેષુ છે તારી ત્રાણે;
 ગોરિ ! કંકણ તો ત્યારે મળશે,
 જ્યારે દ્વૈતનાં અંતર ટળશે.

૫૬.

લાવ લાવ હું અળતો લગાડું, પોથીમાં પલાળીરે;
 તારી નાબુક પગની પાટલીએ, ને પાનીએ ંહાલીરે.
 લાવ લાવ હું ફેણ શી વેણ, ગુંથી નાંખું ગોરીરે,
 મૂકી શુલબાસ ફૂલની ઘેર, રહે જેહ ફેરીરે.
 લાવ લાવ હું બાંધું લલાટે, લલાટિકા તારેરે;
 નરી નક્ષત્રમાળા ન હોય, ખીલી જેમ તારેરે.

લાવ લાવ હું બિંદી બનાવું, લમરપર તારી રે;
 મોટા મુનિઓનાં મન ડળી જાય, એવી પ્રાણુખ્યારીરે.
 લાવ લાવ હું ઝીણી કરીને, આંખલડીઓ આંબુંરે;
 જેના સહજ ફરકલાને ફંદે, જંગત જાય ગાંજયુંરે.
 લાવ લાવ આ મોતીના કાપ, તરલ તનમનીઆંરે;
 તારે કમનીય કાને પહોરાવું, લોલક લટકણીઆંરે.
 લાવ લાવ આ ઢળતી મજેની, પે'રાવું હું વાળીરે;
 જેથી શોભે મનોહર મુખ, રાધે ! રઢીઆળીરે.
 ચાલો ચાલો થયું થયું બેશ, હવે ઘોની જવારે;
 ક્યાંક કાઢશો પાછો વેશ, મોહી રહ્યા મા'વારે.
 ઉભી રે'રે જંગાલનું ટપકું, કફ તારે ગાલેરે;
 મારી ગોરી ગુલાબી નાર, નજર નવ લાગેરે.

અન્યોક્તિનાં કાવ્યો.

મન્દાક્રાન્તા.

ગંગા આદિ સકળ નદિનાં વારિ પામી સંમુદ્ર,
લેશે ગર્વી નથી પણ ઉંચાં રત્નની ખાણ રૂપ;
પામીને થે અતિશય સુખી ભેક ગોપાદવારિ,
કે'રપદ્ધાથી મમ સમ કયો ? વિશ્વને જોઈ પુકારી.

રયોમ્મતા.

મૂક મૂક જળને દયાનિધે !
વારનો સમય ના નથી હવે;
આજ ચાતક મુવા પછીથી તું,
વારિને જલદ ! કે' કરીશ શું ?
માત્ર ચાતક તણીજ ચાંચમાં,
ખિંદુઓ નવ પડે પયોદનાં;
પાણિ પાણિ કરી નાંખી પૃથ્વિ, તે
મેઘને ક્યમજ દોષ દેઇએ.

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

પીડયું છે મદવારિથી ટપકતા હસ્તીતાણા ગંડને,
પુષ્પોની પણ હ્રષ્ટ ચિત્ત થકી છે લીધી હરી ભૂતિને;
ઊરાડયા કમલોથી આશ મધુની જેણે ધરી હંસને,
મોટાનો થઇ વેરી બંધન પડ્યો તે ભંગ આ અંબુજે.

પુષ્પિતાગ્રાં.

નિજ શિર પર ભૂંગ-બેસવાનું,
તજ અભિમાન પુલેલ ખાખરા તું;
ધવલ સુદિત માલતી વિયોગે,
અનલ નિવેશ ગાણી તુંમાં કરે છે.

સુરભિ રહિત કણિકાર સેવે,
તજ દર્ધને તું સુવાસી ચંપકોને;
શુભ અશુભ ગુણો ન જાણવાથી,
મધુકર દુર્જનતા જણાય તારી.

વધુ સહ વશી પદ્મનાં વનોમાં,
પ્રતિ દિન તું કરતો વિલાસ જેમાં;
જળ સુકઈ જવાથી તે સરોને,
ક્યમ થઈ નિર્ગુણી હંસ તું તજે છે.

સ્મર વચન શી પંડિતાઈ તારી,
વળી બહુ કોકિલ મિષ્ટ તારી વાણી;
નથી જરી પણ છાજતી વસંતાં,
વન મહિ આમ પલાશ વૃક્ષ કેરાં.

નલ મહિ ઘનરાયને વિલોકી,
મયુર ઘણા હરખાય નાથ શાથી ?
ઉદય સુહૃદનો થતાં વિશેષે,
મન મહિ સજ્જન કર્ય જડાલી પામે.

વૈતાલીય.

ધનને સ્તુતિ ગર્જતા કરે, ફલની શા મૃગરાજ આશથી;
 પ્રકૃતી જ વડાની એહ જે, નવ સાંખે પરની સમુન્નતિ.
 નથી ચુંખિત વાયુએ અને, નથી ભુંગે વળી મલ્લિકા પિધું;
 જડચું જડી કઠોર ડાળીએ, પરિણામે ધુળ ધાણી તે મજ્યું.
 વચનોથી અસહ્ય નીચનાં, મહતા જાય નહીં મહાનની;
 જયમ જાય નહીં મહાર્ધતા, રજથી વ્યાપ્ત થતાં મંચિતણી.
 ખટ દૈહિક શત્રુને ન જે, પણ વારી શકતા લાણી ગણી;
 ઝટ સિદ્ધ કરે કલંક દૈ, ચપલા નામ રમા ખરેખરી.
 કરી રક્ષણ નિત્ય સિંચતાં, વિધિનાં બીજ જળે વિવેકના;
 જનને ફળ પ્રાપ્તિ થાય છે, શરદે ધાન્યની સૃષ્ટિને યથા.
 સમવૃત્તિથી શાંતતા ધરી, સમયે તીક્ષ્ણપણું ધર્યા થકી;
 નિજ તેજથી ઉન્નતિ ધરે, જગમાં સૂર્ય સમાન ભૂપતિ.
 મદ માનની ઉદ્ધતા ધરી, ક્ષિતિપાલો અતિમૂઢ થાય છે;
 અતિ મૂઢ તજે વિવેકને, અવિવેકે જન ખિન્ન થાય છે.
 મુળ માર્ગ અતાવનારને, તજતાં કો સુખિયો થતો નથી;
 અવધે અરુણ પ્રભા હરી, જયમ માર્તંડ પડે મહોદધિ.
 પિક શાવક કાકા સંગને, તજી હે જેમ થતાં પુરી વયે;
 મળ હંસ કુલે દ્વિજોત્તમ, સહગામી ભક સંગ છીડીને.
 ઉતરે શુભ શીખ ના જળે, જડને કોટિ ઉપાય એજતાં;
 શશિકાંત વિના બીજા પેરે, જયમ જાંતયે કરાવ્યર્થ ચંદ્રનાં.

નિજ દોષથી નાશ પામશે, ખલ ઇર્ષા કરતાં મહાનન્દી;
 જ્યમ નાશ પતંગ પામતાં, કરિ ઇર્ષ્યા બળતા હુતાસિની.
 પૃથિવી પતિની સુતા અને, દમયંતી નળ ભૂપ ભામિની;
 પશુ પૂર્ણ ઘને વને ફરી, કૃતિ એ શી વિધિના વિપાકની,

માલિની.

કુમુદિની કરમાતાં, ખીલતા પદ્મ કોશ,
 ઘુડ હરખ તજે ને, પ્રીતિ પામે સ્થાંગ;
 ઉદય રવિંતણે ને, ચંદ્રનો અસ્ત થાય,
 હૃત વિધિ અવળો તો, અંત આવે વિચિત્ર.
 તિમિર હરણ કર્તા, આપ ખે ખેલનારો,
 દશ શત કરવાળો, બ્યોમમાં ચાલનારો;
 વિદ્યુ પણ વિધિ યોગે, રાહુનાથી ગળાય,
 લિખિત બદલવાને, થાય ના કે સમર્થ.
 જગ બધું અજવાળે, તે છતાંએ શશાંક,
 નિજ વપુગત મોહું, ના પ્રમાણે કલંક;
 પ્રકૃતિ સુજન કેરી, હોય છે ખાસ એવી,
 પર હિત રત રે' ને, આત્મ કાર્યે ન પ્રીતિ.
 દિનકર કદી ભગે, પશ્ચિમે ને કદાપિ,
 પ્રચલિત ગિરિ મેરુ, થાય ટાઢોય વહ્નિ;
 કદી ગિરિવર શૃંગે, પત્યરે પદ્મ ખીલે,
 સુજનતણું ન થાયે, તોય બોદ્યું અબોલે.

ગીતિ.

શરદે ન વરસે ગાળે, વરસે નિસ્વન વૃષા વિષે મેઘ;
કરે નહિ નીચ ઓલે, કરે સુજન તે વદે ન લવલેશ.
ગુણીજન લે છે લહાવો, સદાય શોધી દૂરસ્થ ગુણીજનનો;
મેઝક લે ના લહાવો, જળનો વાસી છતાંય પદ્મતણો.
દુર્જનના તે સંસર્ગે સજ્જન જન પણ ગણાય અપરાધી.
રાવણ કૃત અપરાધે, ઝંઘાયો જળનિધિ નિરપરાધી.
સંગ કુછંદ વિશેનો, પણ માહાજનનો જતો નથી વ્યર્થ;
વાસ, વ્યાસને પામી, ધીવર કન્યા પરાશરે જેમ.
નૂપૂરના મરકત મણિની, કણિઓકેરાં પડેલ કિરણને;
ધારી દુર્વાકુર શાં, હરિણી ચાટે પ્રિયાતણા પગને.

આખ્યાયિકા.

સુવર્ણમાં સર્વ ગુણો વસે છે, સુવર્ણને સર્વ સદા ભજે છે;
જુઓ ત્વરાથી જળરાશિના ભણી, ધરી શિવે મસ્તક જાય જાનહવી.

અનુક્રૂપ.

સ્તુત્ય છે મહિમા કેવો, મોટાના મનનો અહા!

આપે ઘસાઇને આપે, શાંતિ આશ્રયીને સદા.

શૃંગાર રસનાં કાવ્યો.

શશાંક દૂત.

વૈતાલીય.

સમિ સાંજ સમે ઇને ઉભી, ણિજના આશ્વિન ચંદ્રને નમી;
વિરહાતુર એક ગુર્જરી, સહસા આમ વદી શશી પ્રતિ.
અયિ ચંદિર, આજથી હવે, વધતા પૂર્વ ભણી ભણી તમે;
ઉગશે જઈ પૂર્ણિમા દિને, કલકતા નગરે નિશાગમે.
હું વિનેગણને મુકી અંહી, અતિ છે વર્ષ અયું વસ્યા તહીં;
જઈ આપ જરાક તેમને, મુજ સિંદેશ સુણાવને સખે.
ઉપડે નહિ જીભ આપ શું, અખળા લાજ થકી લગઈ છું;
પણ દીર્ઘ વિનેગ દુઃખથી, મુકી મર્યાદ કંઈક કા'વું છું.
શિશિરે શિથિલા થયેલ તે, બહુ ખાળી મધુ માસમાં સ્મરે;
ધરિ મેં બહુ ધીર ચંદ્રમા ! પણ તે રે' ન હવે શરત્સમે.
પરણ્યા પછી આણું આવતાં, સહવાસી પિઉની થઈ હતી;
રસના વરશ્યા હતા ખરા, વરસાદો પણ હું નવી સવી.
સમજી રસ ભાવના નહીં, સમજી ત્યાર પછી જુદી પડી;
મધુરું મધુરું ઉડું ઉડું, સ્મરતાં તે મનડું મુંઝાવતું.
બહુ વાર વિચાર લાવતું, બાકે અંતરને પ્રગ્તજાતું;
સખિઓ મુખ માણતી લહી, પુટકર્મી ફિટકાર આપતું.

ડરતું ન પિએર સાસરે, ઘર કે બાહિર બાગ બંગલે;
 વસને ન વિભૂષણે રિએ, મન નાંખ્યું મદને મથી કશે ?
 વસુ છું સુખ સાજમાં રૂડા, પણ આ શોષ થકી સીદાઉં છું;
 શું હતું શું ગયું ન શું બન્યું, ક્યમ બહાલું અળખામણું થયું.
 ન ગમું પરને હું કે મને, ન ગમે તે ન કળાય કે મિશે;
 જન કે જણશે વશે કશે, ન કશે કેમ મને ગમે ન શે ?
 ઉછળી તરસી રહું રડયું, મન માફે ન કશાથી માનતું;
 સમજે સમજાવ્યું ના કશે, ઉલટું આમ નિરાશ થૈ જતું.
 ગુણથી વયથી સુખતથી, કુળવંતા ઉજળા કુટુંબથી;
 ધન લાગ્ય ગણાય લોકથી, મુજ માખાપજમાઇ મેળવી.
 સમ જોડ ગુણે વયે કરી, અણખેલા વરને વરાયલી;
 નિરખાઉં છુંએ હુંએ વળી, સખિઓની ધરિષાળું આંખથી.
 ધન છે સુખ છે શરીર છે, અમને બહોવરને સ્વરૈક્ય છે; +
 અનુકૂળ બધુંય આમ છે, પણ એ એકલડા વિદેશ છે.

—X—

“મનતું એવું એક્ય કે એક બોલે એજ ખીજના મોમાં હોય.”
 જુનાં ગીતોમાંએ પતિપત્નીના આ સ્વરૈક્યનો ધ્વનિ છે. જુઓ:-
 “અમારા દિલમાં એતો તમારા મનમાં રાજ”. મિલાપ,

પ્રિયાનું મૈયર.

ઉપજાતિ.

ઉઠો અલ્યાં થાય જુઓ ઉજેશ, આવે તમારો પિતર પ્રદેશ;
તાપી મુકી મેલ વધી અગાડી, જાગી જુઓ આંખડલી ઉઘાડી.
જુઓ કપોલારુણ મંગળ શ્રી, ઉષા પ્રભાતે ઉઠતાં સુગાત્રી;
પ્રસાદતો લોચન ચિત્ત કેવો, દેખાવ દેખો દ્યુતિ મળેનો.
આવી અહીં આગળ આમ ચોરાં, જુઓ જરા જાસુદ પુષ્પ ગોરાં;
પ્રિયા જુઓ આ અહીંથી તમારું, શરૂ થતું મૈયર રમ્ય ચારું.
ક્ષીરાબ્ધિને ફેન સમાન ઘોળે, ફૂટે રૂને કાલરિએ કપાસે;
શિઆળું મોલે મલપી રહેલાં, ફેંત્રો જુઓ મૈયર મોહુ થેલાં.
ઉંચે લીલે શેલડીએ સુસાંઠે, ગાંઠે પુટી પાનઠની કલાંઠે;
જુવારનાં ખેતરથી જીવંતિ ! સીમા જુઓ કાનવની હસંતી.
નાની રૂપાળી જળ હોડીઓની જેવાં ત્વરાથી તરતાં ખગોથી;
દારે પુર્યાં મૈક્રિતક મંડળો શી, ખેઠી કિનારે અગ પંક્તિઓથી;
તારે ખિલ્યું વ્યોમ ન હોય તેવું, કળી રહેલાં કુમુદે ભરેલું;
લક્ષ્મીતાણું દર્પણ હોય તેવું, સુગોળ રાકા શશિબિંબ જેવું;
સરોવર સ્વચ્છ સુકચ્છ કેવું, લાગે જુઓ લાડણ ચો મળેતું.
કાળી તણાં કીર્તનમાં ગવાતો, પતે તણાં પાતકથી પડેલો;
જુઓ પણે વાદળ શો જણાતો, પવિત્ર પાવાગદ સુષ્ણુ પેલો.

નણુંદનો વિનોદ.

—XX—

પદ,

ભાભલડી, વાત તમારી મેં જાણી,
અજાણી રાખી રહી ન અજાણી;
ભાભલડી, વાત તમારી મેં જાણી.

અંતરમાં ઉંડો ઉમળકો વહે છે,
જીજનાં ઘરડાં લોચનીઆં હસે છે;
‘ તારી ભાભીને છે’ એમ કે’ છે,
ભાભલડી, વાત તમારી મેં જાણી—
સુહાગણ સાસુતણાં ધન રાણી,
ભાભલડી, વાત તમારી મેં જાણી.

માનિતાં માનો ન માનો પરંતુ,
શરીર તો ‘ ચઢતા દિવસ છે ’ કહેતું;
કહો ના ના, ન પણ તે મનાતું,
ભાભલડી, વાત તમારી મેં જાણી,
અજાણી રાખી રહી ન અજાણી,
ભાભલડી, વાત તમારી મેં જાણી.

અભાવા થાય ખવાતું ન ખાતાં,
હડી જે લાલી પાંડુર સુખ થાતાં;

ભાગી ત્રિવલ્લી જાવ ભરાતાં,
ભાભલડી, વાત તમારી મેં જાણી,
મારા સમ ઘોની ખરે ખરૂં ખોલી—
ભાભલડી, સાચું કહો દિલ ખોલી.

નકામી ' ના ના ' નથી ચાલનારી,
નાની છું, શરમ શોભે નહિ મારી;
રાખલડી તો હુંજ છુંની ખાંધનારી,
ભાભલડી, વાત તમારી મેં જાણી—
સુહાગણુ સાસુતણું ધનરાણી,
ભાભલડી, વાત તમારી મેં જાણી. ૫

—X—

વિજેગણનાં વર્ષા-શરદ.

ધોળ.

(કુંક્ર છાંટી કંકોતરી મોકલી—એ રાગ.)
સાંજે ચિત્ર વિચિત્ર વાદળવડે,
શુભ દર્શી તોરણીઆં અંધાય; ધનાગમ અન્નીઓ.
જળ ભરી ભરી વારૂણી વાદળી,
ધીરી ધીરી આ પૂર્વમાં જાય— ધનાગમ.
આછો આછો તડકલો ને છાંયડો,
ઘણા ઘામઘી જગ ગભરાય— ધનાગમ.

શૂરો આથમણે ને દક્ષિણતણે,
 વાવાઝોડનો વાયરો ન્હાય— ધનાગમ.
 બાંધે બગલાં તોરણ મહેના માનમાં,
 સામાં સારસ જાય આકાશ— ધનાગમ.
 ઉતર્યો ઉતર્યો કોકિલ મદ ઉતર્યો,
 બોલે બોલે બપેઆ ચોપાસ— ધનાગમ.
 સાપ વિંછી બાદે બાર નીકળે,
 કીડીઓને ઊડન આવે પાંખ— ધનાગમ.
 ખિસતંતુનું ભાથું રે બાંધીને,
 રાજહુંસો માનસ સર જાય— ધનાગમ.
 નાચે થનથન મયૂર કળા કરી,
 ઉંચી ડોકે આમંત્રે સહર્ષ— ધનાગમ.
 ટીટોડી ને ચકોર ચિંતા ધરે,
 ઉની ધૂળમાં ચકલીઓ ન્હાય— ધનાગમ.
 ચાંદા પાછળ બની જળકુંડલું,
 આપે ખેડુતને મહેની આશ— ધનાગમ.
 ઘન ઘોર દિશાઓ બનાવીને,
 ઉંડો ઉંડો મહે ગાળે આકાશ— ધનાગમ.
 કાળા પાણમાં સોનાની રેખ શી,
 વાંકી લીટીએ વિજળીઓ થાય— ધનાગમ.
 લિપ્ત વર્ણાકૃતિનાં વાદળ થકી,
 જાણે નભમાં મંડળિયાં પુરાય— ધનાગમ.

મોટે મોટે કાટકે ધન ગાજતાં,
 ભર્યા ભુવનમાં ધીર ન ધરાય— ધનાગમ.
 ચોમાસાની ખીઆમણી રાતડી,
 વિન્નેગણુ હું ગાળીશ કેઈ પેર—ધનાગમ.
 અખાત્રીજના વાયદા વીતીઆ,
 નાવ્યા નાવ્યા નણુંદીના વીર— ધનાગમ.

—X—

ચોમાસાનો ખહાર.

(એજ રાગ.)

લીલી હરિયાળીથી વન શોભતાં,
 પામ્યા ખેડુતં હરખ અપાર—ચોમાસુંએ ચાલીઉં.
 જળ જળ થઈ જમીન રચીપચી,
 દહેરે જય સરોવર સાર— ચોમાસુંએ.
 પડે ઝડીઓ ને વહાય જેમ વાયરો;
 પાકે પાકે બંજુડાંનાં ફાલ— ચોમાસુંએ.
 વોડે ચઢતાને ગાનારી કોકિલા,
 જઈ ખેડી બંજુડાને ડાળ— ચોમાસુંએ.
 આવ્યો મેઘને હરખ્યા મયૂર ઘણા,
 ઢલડીઓને તો ગર્વ ન માય— ચોમાસુંએ.
 મહાદે હસ્તિની સાથે મતંગજો,
 લેતા સુરભિ વનોમાં ચોપામ— ચોમાસુંએ.

લીલી સાડી ધરીને ભૂભામિની,
 સોહાગણુનું કરે જાણે હાસ— ચોમાસુંએ.
 ઇંદ્રગોપે ભર્યા રૂડાં શાકલો,
 જાણે વનમાં વણ્યા હોય ખંડ— ચોમાસુંએ.
 ખીલ્યાં કલકલ કરસણ કોડીલાં,
 ખડખડ હસે લોક અખંડ— ચોમાસુંએ.
 વરસે સુપડે ને ટોપલે મેઝલો,
 નીર નદીઓની માંહી ન માય— ચોમાસુંએ.
 લીલી સેજ શામળ ઘટ જાડીમાં,
 ઉડે આગીઆઓ ઠેરઠેર— ચોમાસુંએ.
 એતો શોભે ધરાને અંખોડલે,
 જાણે ઝખકતાં હોય ઝવેર*— ચોમાસુંએ.
 અદેખાંનો સરદાર સૂકાઈ ગયો,
 જવાસો આ જોઈને લીલા લહેર— ચોમાસુંએ.

૫૬.

ઠહાલમે ઠહાલી વિદેશ વસાવ્યો; ટેક.
 આ, આઠ માસનાં ઠહાણુલાં ઠહાયાં, (૨)
 કાગળ તોય ન કકડો લખાયો—ઠહાલમે ઠહાલી.
 વિજયાદશમીના વાયદા વીત્યા, (૨)
 અશ્વિન માસે આ અરધો જવાયો—ઠહાલમે ઠહાલી.

* ગોવાગણોની જવાહીરની પીનો સાથે સરખાવે.

પંચશરે પીટે પણ પળ પીડી (૨)

એકેક દિન તે જુગ કરાવ્યો— ંહાલમે ંહાલી.

મનગમતાને દીધી માળાપે, (૨)

વિધિએ ત્યારે આ વિભેગ કરાવ્યો—ંહાલમે ંહાલી.

ખીલ્યાં કમળવન કમળાકરોમાં (૨)

હંસનો સાથ આ આવ્યો ગયેલો—ંહાલમે વહાલી.

સસરાજીએ પત્ર પાઠવ્યા તોયે, (૨)

નાની નણુંદનો વીર ન આવ્યો—ંહાલમે ંહાલી.

ઉવજાતિ.

પુનઃ પુનઃ પ્રેમ ધરી ધરીને,

વિલોકતાં નેત્ર ભરી ભરીને;

પ્રમોદ પામી પિઉ પત્ર પહોચ્યો,

ખાવીસમી તારિખનો લખેલો.

ગોદાવરી દંડક દાવ દેશે,

પ્રમોદદા પંચવટી પ્રદેશે;

જ્યાં જનકી શું વસતા વિનોદે,

તે તે સ્થળો શોક હવે કરાવે.

ઉદાર પૈસા હીન છે ખિચારા,

ધની નથી સાંભળતા નઠારા;:

સત્તાધિકારી સઉ દંડનારા,

તો ક્યાં રહે દુઃખ દુખી ખિચારા ?

ઉપજાતિ.

મુક્તા મણી રત્ન વિભૂષણોના,
 નવાં નવાં ચીવર ચોળીઓના;
 ખાવા પિવાના રમવા સુવાના,
 શુદ્ધાંતમાં હિંચકડે ઝુલ્યાના;
 મદૂદ્ધ પુષ્પાભરણો સજ્યાના,
 કીડા વનોમાં કરવા જવાના;
 સમાનસુ સોંગટડે રમ્યાના,
 સરોવરોમાં જળ ઝીલવાના;
 વડીલનાં બહાલ વધારનારા,
 ભલાં ભલાં ગીત ગવાડવાના;
 યાની ઠણ્ઠી બાજઠડે ચઢ્યાના,
 દિયેરજી દોહદ દોહૃદાના.

વસંતતિલકા.

જે ચંદ્ર શા વદનમાં રતિ પામનારાં,
 જે હાર નિઝેરતણા તટ સેવનારાં;
 આપીન ઉન્નત ઉરોજ રૂપે વરોરુ,
 તે આ રહ્યાં હૃદય પાસ ચકોર ચારુ.

શિખરિણી.

અલંકારે યુક્તા, વિધ વિધ વિલાસે રિઝવતી,
 મદે માતી મીઠા સ્વરથી સુખદાતા રસવતી;

પદ ન્યાસે ચોરે, ચતુર નરનાં જે હૃદયને,
કવિતા ને કાંતા પ્રિય નહિ હશે કોણ જનને.

સુની શય્યા મારી, રમણ વિણ સુનાં લવન છે,
નિશે નાવે નિદ્રા, રુદન કરી રાતાં નયન છે;
ગળે ગાત્રો તાપે તપી તપી ન અત્તોદક ગમે,
કંઈ શું હા બેની, નિશ દિન પિટયો મન્મથ દમે.

ઉપજાતિ.

સૌભાગ્ય દેશે કવ લાલિ આ તે,
સિંચી ઉછેર્યાં કુસુમ દ્રુમો જે;
શોભા થશે અદ્ભુત સર્વ જ્યારે,
દીગ્ધેરણ દક્ષિણ વાયુ વાશે;
નિશા ઘટીને દિન દીર્ઘ થાશે,
વૃક્ષો નવાં પદ્મવથી સુહાશે;
વળી વધુઓ ચઢશે વિલાસે,
દીગ્ધેરણ દક્ષિણ વાયુ વાશે;
વનો વિલાસાર્હ થશે રસાળે,
વળી સ્વરો કોકિલના સુણાશે;
ત્યારે વિયોગે રહ્યું કેમ જાશે,
દીગ્ધેરણ દક્ષિણ વાયુ વાશે.

કુસુમવિચિત્રા.

મયુર બપૈઆ કૃષિવલ આદિ,
 જન જીવ સૌને હરખ પમાડી;
 વસુમતી લહાવા લઈ રહી ભાળી,
 જલદ વિરામ્યો જીવન સમર્પી;

વસંતતિલકા.

શોભે નવાં કિસલયે જન વૃક્ષ લીલાં,
 આગે સુવાસિત રૂડાં બહુ પુષ્પ ખીલ્યાં;
 તાપે તપી પવન બહાય અતિ લુવાળો,
 આંબ્યા ન વલ્લભ અલિ ઉતરે ઉનાળો.
 આંબ્યાં ઝુલે નવી નવી લઘુ કેરીઓથી,
 પાંચિકને દમતી કોકિલ સુ સ્વરોથી;
 ફાલ્યો પુલ્યો ઘટ અશોક દિસે રૂપાળો,
 આંબ્યા ન વલ્લભ અલિ ઉતરે ઉનાળો.
 સૂડાં સરોવર થયાં જળનાં ભરેલાં,
 છે શૂન્ય પક્ષિથી હતાં પ્રથમે વસેલાં;
 સાંજે વહે પવન મંદ સુવાસ વાળો,
 આંબ્યા ન વલ્લભ અલિ ઉતરે ઉનાળો.
 તાપે તપી વિકલતા પશુ પંખી પામે,
 દોડી ઉડી તરુની છાય વિષે વિરામે;
 પૃથ્વી તપ્યે નિકળતી અતિઉષ્ણ જવાળો,
 આંબ્યા ન વલ્લભ અલિ ઉતરે ઉનાળો.

કેં સારસો વહી જળાશય સૂચવે છે,
કેં હસ્તિનાં જુથ ઉભાં તરૂં છાયમાં છે;
કો ઠામ દાત્યુહ વદે જળ આશવાળો,
આવ્યા ન વલ્લભ અલિ ઉતરે ઉનાળો.

કેં અદ્રિપાદ મહી ગર્ભુ ઝીણું ઝરે છે,
વાંકાં ચુકાં તરુની કુંજ વિષે વહે છે;
વાતસલ્યઘેલી ખગલી રહી ખાંધી માળો,
આવ્યા ન વલ્લભ અલિ ઉતરે ઉનાળો.

કેં પંખી ગાય તરૂંમાં મૃદુ દીર્ઘ રાગે,
પુષ્પંધયો મધુ પિતાં નવ તૃપ્તિ પામે;
ઠંડે કુંદને હલવી વાયુ સુવાસવાળો,
આવ્યા ન વલ્લભ અલિ ઉતરે ઉનાળો.

મધ્યાહ્ન થઈ સુરજ પશ્ચિમમાં નમેછે,
ઢાળો કરી સરવ પાંચિક પંથ લે છે;
ઝાઝો ગમે જળ પ્રદેશ સુધાયવાળો,
આવ્યા ન વલ્લભ અલિ ઉતરે ઉનાળો.

ઢાડે પડે ગરમી રાતલલી વિલાસી,
સુવું ગમે કુસુમ સેજ કરી અગાશી;
સાંજે ગમે સુખદ સાગરનો કિનારો,
આવ્યા ન વલ્લભ અલિ ઉતરે ઉનાળો.
સુખીજનો સરવ સાંજ અને સવારે,
જોડાવી જાય રથ સાગરને કિનારે;

અંદ્રોદયે જળનિધી ઉછળે ઉમંગ્યો,
 આંખ્યા ન વદલલ અલિ ઉતરે ઉનાળો.
 નાચે લચી પડતી પુષ્પની પાંદડીઓ,
 ઉંડી જતી ગઢ તપીતપી વાવડીઓ;
 થાકી હુંએ લખી લખી પિયુને લખાણો,
 આંખ્યા ન વદલલ અલિ ઉતરે ઉનાળો.
 સંયોગીને પણ ગમે નહિ તો ગમે શે,
 આ ગ્રીષ્મના દિવસ દીર્ઘ વિયોગીઓને;
 ગોઠ ન સૈયર સમાગમ મેડીમાળો,
 આંખ્યા ન વદલલ અલિ ઉતરે ઉનાળો.

વૈતાલીય.

અતિ મુક્ત લતા રસાળને,
 મળી કંકેલી કદંબ વૃક્ષને;
 મળી માલતી ગંધરાજને,
 પણ ના હાય મળી હું કંથને.
 ગીતિ.

સમીરે સહજ ઉરાડયો, પાલવ તારાં ઉરોજ ઉપરનો;
 ભરી સલામાં નિર્લજ, લેવાયો હું રહ્યો નિરખી સ્મરનો.

વસંતતિલકા.

તારો સમાગમ સદા મનને ગમે છે,
 તારી છબી નિરખવા નયનો ચહે છે;
 તારાં વિલાસ વચનો શ્રવણે રમે છે,

તો હે મનોહર પ્રિયા ક્યમ દુઃખ દે છે.
 સૂતી ઉઠી મદન વિહ્વલ લાલસાંગી,
 દૂધારવિંદ નયના મદની ભરેલી;
 હા પ્રાણ હા કનક ચંપક ગાત્ર ગોરિ,
 રુનેવય દે નહિ સમાગમ થૈં નમેરી.

શિખરિણી.

પ્રમોદે પ્રેમાંધ, ખનિ ઉપવને જ્યાં વિહરતાં,
 વળી અંતર્મોદે રસિલિ મધુરી વાત વદતાં;
 પુરી ઉત્કંઠાથી, પ્રણયિની મને મગ્ન કરતી,
 વિલાસી ઓ વાલી, નથી નથી મને તું વિસરતી.
 +અરે ના આ મારો, પ્રિયતમ મુકો હાર તુટશે,
 મુકોની અંખોડો, થયું થયું થયું વેણિ છુટશે;
 અધીરા ધીરા રો' ગુરુજન નીચે સૌ સમજશે,
 હવે દો દો જાવા ઉપર જન કે આવી ચઢશે.
 તમારી પાસે આ વરતનુ યુવાથી મદભરી,
 ઉભી છે ભેટીને કિતવં ક્યમ કે શું પ્રીત કરી ?
 અરે તખ્તામાં આ સુતનુ પ્રતિમા તારી પડી છે,
 હલેતી કોએ એ, નથી નથી પ્રિયા પ્રાણ તુજ છે.

ઉપજાતિ.

રહી અહીંયાં પ્રીત ખડો વધારી, મૈંએર જૈં તે સઘળી વિસારી;
 ખેલાં મને રનેહ સુધા ચખાડી, ખુશી થયાં કેમ વિજેગ પાડી.

સીતાજીના મહિનાનો રાગ.

લેઉ જોગી થઈ તારો પંથ, સંસાર આ પરહરૂં,
 પ્રભુ આપે જો પંખીનો દેહ, તારી સાથે સંચરૂં.
 બહાલી દીઠો નથી મેં વિજોગ, પડી પ્રેમ સંગમાં,
 કેમ થઈને નમેરી ઓ નાર, વશી તું વિદેશમાં.
 હાંશે હાંશે આવી બહેલો ઘેર, ભામિની તને ભેટતો,
 તારાં તારૂણ્યનો સુધાસાર, હાંશે હાંશે આખતો.
 તારો પ્રેમ ઉછાળો ઓ પ્રાણુ! ભુલાવ્યો ન ભૂલતો,
 જ્ઞાન કોટીઓનું ના રે' ભાન, ન ભાન શું વાંચતો.
 ગોરિ ઘેલો કરી ગઈ કેમ, આણે જહેલે આવતાં,
 કયે ચટકે ચોરૂં તે માંડે ચિત્ત, તે આવે ન બુદ્ધિમાં,
 વસંતતિલકા.

આ ચિત્ત તું વિહીન વ્યગ્ર સદાય રે' છે,
 તારાં વિલાસન ઘડી ઘડી સાંભરે છે;
 તારાં સુમિષ્ટ વચનો હજી યાદમાં છે,
 તો હે મનોહર પ્રિયા ક્યમ દુઃખ દે છે.

આસંગથી લુલિત આર્દ્ર શરીર યષ્ટિ,
 મારા નતજી લઈ અંક વિષે તમારી;
 આદોલને વિહરતો તમને રિઆવાં,
 તે વાર હા વિસરતા નથી લોલનેત્રાં.

જોઠે નંદિ લંગીર ઘેર ન જહાર કામે,
 બાળ્યું સ્મરે મન ન કો રીત શાંતિ પામે;
 ચંદાં અંહનિશ તને રસના રટે છે,
 તારો વિયોગ સંઘુણી બહુ દુઃખ દે છે.

(મા કોયલ બપૈયા બોલે એ રાગ.)

હા ! નાથ નમેરો નાઓ, અલિ નાથ નમેરો નાઓ,
વાર તહેવાર દિવાળી ગઈ પણ, નાથ નમેરો નાઓ. હા !
વાયદો માસનો વળવાને કરી ગયો,

આ વર્ષ વીતે પણ નાઓ. અલિ ! નાથ૦
એક નિશદિન મનસિજ દમે છે-તેમાં,

દયન શીઆળો આઓ. હા ! નાથ નમેરો૦
પત્રતણા ઉત્તર નવ વાળે, એનું મન મુજથી
ન કળાએ, અલિ નાથ નમેરો નાઓ શે નાથ૦
ગામના મિત્ર સઉ ઘર આવ્યા, નગણે

સંદેશ સરિળો ન કાઓ, હા ! નાથ નમેરો૦
ઉપજાતિ.

જાગે જનો આ દીપકો જાળે છે, સખીજનો કૌતુકડું જુએ છે;
થશું ન જુદાં ઘડી ધીર રાખે, ખાધે ન બે હાથથી ભૂખ ભાગે.

મનહરછંદ.

વિચર્યા વિદેશ દેશ વળવા ંહેલેરા વદી,
બહાલમજી વીતિ ગયું વર્ષ ન આવિયા;
પત્રના ન પરચુત્તરો પાઠવ્યા પવિત્ર તમ,
મિત્ર અત્ર આવીઆ ન સંદેશ શું કાવિયા;
શ્રાવણનાં પર્વ પરે દસરા દીવાળી પરે,
વાટ જોતાં હોળી આવી ગ્રાણુ ન પધારિયા;
કળથી કલાવીને કલત્રને જે કોલ આપ્યા,
વાહ ! મારા કંઘળ એ કોલ કેવા પાળિયા ?

દોષક.

પૃથ્વી પરે પટકાવી ઉછાળી, ઝીલે દડો ન ચૂકે ગીત તાળી;
કુંદક કેલી વિવિધ કરંતી, શી અલખેલી અવંતિ રમંતી.
આ નવ પદ્મવને કુલવાળી, ભંગ થકી વળી સેવાતી સારી;
જંબુલંતાથી રહેલી છવાઈ, કુખજ નિકુંજ અતિ સુખદાઈ.
લીલી લીલોતરી ખાલી રહી છે, મોરવડે કુલ ડાળી નમી છે;
પત્ર ઘટા ઘુંઘટા રૂપ થૈ છે, વાડી શી નારી વસંત ખીલી છે.
રથોદ્ધતા.

પૂછતાં ન પ્રતિશબ્દ ઉચરે, આલતાં વસન ખેંચી સંચરે;
તે તથાપિ રતિ સારૂ શંભુની, સેવલી શયન પાસુ ફેરવી.

શાર્દૂલવિકીરિત.

ઠહાતાં વાયુ કદંબ વાસ વિખરે, નાચે મયૂરો ઘણા,
કાળો નીર ભરેલ મેઘ નભમાં, ભારે કરે ગર્જના;
કાંતા કાંતતણે વિયોગ વિધુરી, શુદ્ધાંતમાં એકલી,
જેતાં કેમ તને દયા ન ઉપજે, વામા છતાં વીજળી ?

ઉપજાતિ.

પ્રાણેશ મારી વિનતિ વિચારો, આઝા ન ત્યાં વાસર વીતવા દો;
વિયોગિને દુઃખજ દુઃખ દુઃખ, સંતાપ દે જ્યાં શશિનાંમયૂખ.
ધીરે ધીરે કાનનનાં દ્રુમોની, છાયા વિષે એ સતી આલતીતી,
ક્ષણે ક્ષણે તોય નિવારતીતી, તનૂતરીએ શશિનાં મરીચી.

(સીતાજીના મહિનાનો રાગ.)

બહુયાં દક્ષિણ વાયુ આવાર, આંખે મહોર આવિયા,
ગાય પંચમ કલ કોકિલાઓ, કુસુમ ફાલ ફાલિયા.
ઘટાદાર થયાં સઉ ઝાડ, અંશોક ને આંબલો;
આવી હોળી પરંતુ ઓ યેન, નાંચ્યો રે મારો નાવલો
વનમાં ઉડે લતાના પરાગ, અંબિલ ઉડે ધામમાં,
લતા ગૃહમાં ઉડે મધુવાર, કેસુડી ઉડે ગામમાં.
રંગે ક્યારા લતાના પરાગ, દેવર રંગે ભાભીઓ,
મનવે કોકિલાને નર પિક, નાવલીઆ સ્વનારીઓ.

—XX—

સામાન્ય નીતિનાં કાવ્યો.

—XXX—

પંડિતલક્ષણ.

અનુષ્ટુપ.

દેહ જન્ય છ શત્રુઓ, જેને છે વશ સર્વદા;
ઇંદ્રિયો વશ આત્માને, તેજ પંડિત બંધુવા.
પ્રસંગે ધીર ને શાંત, પ્રસંગેજ ઉતાવળા;
સાહસિક ન જે હોય, તેજ પંડિત બંધુવા.

- અહીં લૈ બોલ બોલાતા, શબ્દે શબ્દ વિચારતા;
 પુછ્યા વિણ ન બોલે જે, તેજ પંડિત જાણવા. ૩
- પ્રતિભાવાન વાચાળ, જાણુ ઝાંઝા વૃતાંતના;
 જે વ્યાખ્યાન કરે શીઘ્ર, તેજ પંડિત જાણવા; ૪
- હુઃખ માંને ન હુંકારે, સન્માને ન ખુશી થતા;
 લોકથી દોલ ના પામે, તેજ પંડિત જાણવા. ૫
- આરંભે શક્ય જાણીને, આરંભેલું ન છોડતા;
 ધૈર્યથી જે કરે કામ, તેજ પંડિત જાણવા. ૬
- અપ્રાપ્તની ન ઇચ્છા ને, ગયેલાને ન શોચતા;
 આપત્તિમાં ન મુંઝાએ, તેજ પંડિત જાણવા. ૭
- બુદ્ધિને વશ શાસ્ત્રો ને, બુદ્ધિ શાસ્ત્રાનુસારિણી;
 જાણુ પંડિત તેને જે, મર્યાદાને મુકે નહિ. ૮
- શક્તિ જોઈ કરે કામ, કોને ન અવમાનતા;
 સર્વથી મળીને ચાલે, તેજ પંડિત જાણવા. ૯
- વ્યવહારી મતિ જેની, ધર્મ ને અર્થ સંગ્રહે;
 કામથીએ રજે અર્થ, જાણુવો બુદ્ધિમાન તે. ૧૦
- સુખ હુઃખ ભય પ્રેમ, સમૃદ્ધિ પડતી દશા;
 એથી જે ન ચળે કિચિત્ તેજ પંડિત જાણવા. ૧૧
- કરેલા મંત્ર ને જેની, ધારેલી મન કામના;
 ખ્યાત થાએ પરિણામે, તેજ પંડિત જાણવા. ૧૨
- કોધ લજ્જા અહંકાર, હર્ષ ગર્વ અનમ્રતા,
 એથી જે બ્રૂંટ ના થાએ, તેજ પંડિત જાણવા. ૧૩

મૂર્ખલક્ષણ.

જાણે ન શાસ્ત્ર ને રાખે, ગર્વ પાંડિત્યનો સદા;
 ધન હિણુ છતાં દાની, થાય તે મૂર્ખ જાણવા.
 શૌર્ય વિણુ ધરે શસ્ત્ર, પોતાની પુલ હાંકતા;
 ધખાકે ધ્રુજનારાએ, પોતાને શૂર માનતા.
 કપટે કે પછી રાખે, જુગટે ધન ઇષણા;
 પસ્થિણામે પડે પાછા, તે સર્વે મૂર્ખ જાણવા.
 પોતાનું કાર્ય મૂકીને, પારકાની પુંઠે પડે;
 બગાડે મૂર્ખ બન્નેનું, લોકોમાં ચકબે ચઢે.
 પ્રવૃત્તિમાં પડ્યો રે'ને, બેસે ના ઘરમાં ઘડી;
 બાયડીનું રજ્યું ખાય, તેય મૂર્ખ શિરોમણી.
 માયાળુને તજીને જે, અપ્રેમીજનને ભજે;
 બળીઆસુ ભીડે બાથ, તેને મૂર્ખ સહુ કહે.
 શત્રુ સાથે કરે મૈત્રી, કરે મિત્રસુ શત્રુતા;
 અચોગ્ય કાર્યના કર્તા, તે સર્વે મૂર્ખ જાણવા.
 સ્વકાર્ય દાસને સોંપી, શંકાશીલ રહે સદા;
 અવશ્ય કાર્યમાં મંદ, રે'નારા મૂર્ખ જાણવા.
 સાચો ધર્મ ન માને ને, આજ પંપાળને ભજે;
 હિતેપી હોય ના મિત્ર, જેને તે મૂર્ખ માનવા.
 બોલાવ્યા વિણુ આવે ને, બોલે ઝાઝું પુછ્યા વિના
 વિશ્વાસે રે' અવિશ્વાસુ-કેરા તે મૂર્ખ જાણવા.
 પોતાના દોષ ના દેખે, નિંદા બીજતણી કરે;
 નબળા ને કરે ક્રોધ, તેને મૂર્ખ સહુ કહે.

શિક્ષાને યોગ્ય ના હોય, તેને શિક્ષા કરે ઘણી;
અલભ્ય વસ્તુને ઈચ્છે, તેય મૂર્ખ શિરોમણી. ૧૨
કરે સેવકસુ મંત્ર, વેશ્યાને વશ થૈ રહે;
જાણવો મૂર્ખ તેને જે, જાણે ન થાય શું પુંઠે. ૧૩
આત્મશ્રદ્ધાધી તથા દંભી, કામી મદ્ય આંધળા,
લોભી અંકારીને મીઠા, એ સર્વે મૂર્ખ જાણવા. ૧૪

બુદ્ધિમાન જ બળવાન.

ધનુર્ધારી મહાબાહુ, અને કોઠ્યાવધિ પત્નિ;
તે સર્વેનો મણી માનો, બુદ્ધિમાનજ ભૂપતિ. ૧
ધનુર્ધારીતાણું બાણ, પ્રાણ લે એક પ્રાણીનો;
ઉંધી વાળે ધરા આખી બુદ્ધિમાનની સુક્તિ તો. ૨

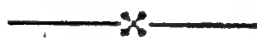
પેટ ભરવામાં શું પરાક્રમ ?

પંડને પોષવો એમાં, મોટું શું કામ છે કહો ?
બિલાડાં કૂતરાં જેવાં, ભરે છે પેટ પ્રાણીઓ.
પોષ્ય વર્ગ વિસારીને, પોતાનું પેટ જે ભરે;
પહેરી ઓઢી ફરે પોતે, તેને ફૂર ન કોણ કે ?

કોણ નથી ઉઘતા ?

બળીના વેરી ને ચોર, દેવાદાર લૂંટાયલા;
મહારોગી તથા કામી, નિરાંતે નથી ઉઘતા.
આરસી રાજગાદી ને, ગોરી રૂપવતી તથા;
પ્રેક્ષ્ય આલોક ઇત્યાદિ, અંધને નથી કામના.

સામાન્ય સત્યો.

દોહરા.

પળાય હિતકર અન્યને, થાય અહિતકર નાશ;
મરાય ઘરના ઉંદરો, પરની બિઢ્ઠી પાસ.
સમય વગરનું માગણું, કદી સફળના થાય;
સુરતકાળે સુતને, દે નવ ધાવણ માય.
લોકાચારથી ઉલટું, સાચું જોટું ગણાય;
મા કહેવાય પરંતુ ના, બાપની વહુ કે'વાય ?
શુભ ભેદ ચાસન છતાં, સદાય શુભ રખાય;
સમજે મન સંસાર સૌ, પણ નાણું ન ફરાય.
ચઢતી દેખી કોઈની, દ્રેષી મન બળનાર;
વણ અગ્નિ સળગી ઉઠે, ઝમકારે જ્યમ જાર.
રણકારો રૂપા તણો, ખેંચે ચિત્ત ખચીત;
કંકણ રવ કામીતણાં ખેંચી લે જ્યમ ચિત્ત.

કરીએ તેવું પામીએ, ખી સમ ફળ ફળનાર;
 કુવેચના થાય કાતરા, કેળે કેળુ સાર.
 રૂપે મોહ્યો રાંડના, અંતે પામે નાશ;
 પતંગ આગે પરજળે, પડતાં જોઈ પ્રકાશ.
 લેગા કરતાં વેરીને, ત્રીજો થાય ખરાખ;
 સાકર લૂણ પય લેળવ્યે, થાય ન ક્ષીર કે રાખ.
 એક એકના દ્રેષીના, સંગમમાં નહિ સાર;
 સાકરને લૂણ નાંખતાં, ખગડે પય નિરધાર.
 લિન્ન ગુણનાં માનવી, કદીએ એક ન થાય;
 મળે ન પાણી તેલમાં, કરીએ કોટી ઉપાય.
 અશક્ય ગુણીને શક્ય છે, સંપ શત્રુમાં થાય;
 તેલ પાણીને મેળવે, ખારો ક્ષણની માંચ.

અનુષ્ટુપ.

સત્યવાદી ખરા બોલા, ઉપકારી ઉદાર ને;
 થોડાબોલા બહુવાદી, થવું ના શરમાળને.
 મર્મજ્ઞ મર્મના ગોક્ષા, સ્વાર્થજ્ઞ પરઘાતને;
 આત્મજ્ઞતાથી પરજ્ઞતાથી, થવું નિશ્ચિ સ્વોદ્યે.
 આપથી દુઃખીઆરાંના, દષ્ટાંતે મન વ્રાણવું;
 શ્રેષ્ઠ છે એજ સર્વેથી, જ્ઞાને દુઃખ દબાવવું.
 કૌશલ્ય ધૈર્યને બુદ્ધિ, નિર્ભયત્વ દહાત્મતા;

ઉત્સાહ પ્રિયવાદીત્વ, મૈત્રી ને કાર્યદક્ષતા.
 શીલ કૃતજ્ઞતા સત્ય, પ્રતાપોદ્યાર્થ શાંતતા;
 નિતેન્દ્રિયત્વ આદિ છે, ગુણો સંપત્તિદા સદા.
 સારી વસ્તુતણા સંગે, ખોટુંએ વંધ થાય છે;
 ખાળનું પાણી ગંગામાં, જાતાં દેવે પિવાય છે.
 પાટીરવનનાં કાષ્ટ, પાટીરવત્ ગણાય છે;
 નીચ સજ્જન સંગાથે, સજ્જનોમાં પુજાય છે.
 ચઢે છે પુલની સાથે, કીડો ભૂપાળ મસ્તકે;
 પાણી દેવત્વ પામે છે, સ્થાપવાથી મહાજને.
 તેજસ્વી જનના સંગે, ક્ષુદ્ર તેજસ્વી થાય છે;
 સૂર્યના સંગથી જેમ, કાચે વસ્તુ દહાય છે.

દોહરા.

ગણસારે આબુક તણે, તેજ આલ્યો જાય;
 બે મારો બાવીસ વા, ખરના ગતિએ જાય.
 આંખે માગે માગને, સમજી ચતુર સુજાણ;
 ધોયકણે ધોતાંય ના, સમજે નર હેવાન.
 ભુંડાની સોખત મહી, સારા માર્યા જાય;
 સૂકાં કાળાંપર ચઢી, લતા દેવે બળી જાય.
 નીચાને ત્યાં જઈ રહ્યો, મોટો ખાચે માર;
 લોઢે પેડા અગ્નિને, ટીપે જેમ લુહાર.

દોહરા.

વિનય વાક્ય સૌજન્ય ને ન્યાય વિવેક વિચાર;
ત્યાગ, તોષ વૈરાગ્ય ને, શત્રુનોય સ્વીકાર.

સંયમ સદ્વર્તન અને, ગૃહાચાર વ્યવહાર;
પતિવ્રત પત્નીવ્રત અને, પરહિત પરઉપકાર.

હામા, દયા, ઐહાર્ય ને, શ્રદ્ધા ભક્તિ સુકૃત્ય,
જીઓ આપણા ધર્મમાં, કેવાં છે સઉ સત્ય.

માણુસના જીવનતાણું, પરમ શ્રેય છે ધર્મ;

માટે બાળક ધાર તું, દઢતાથી તુજ ધર્મ.

પામે પાત્ર વિશેષથી, વિદ્યા અધિક વિકાશ;

મણિમંદિર દીપક ધર્યો, દે જ્યમ અધિક ઉજાશ.

જેને જેની ચાહના, તેને ન મળે તેહ;

ખોટા આ સંસારનો, ખરો અર્થ છે એહ.

પીળે સોમલ પ્રેમથી, પીશે ન પરનો પ્રેમ;

મરવું ભલું ન રીળવું, કરવત કાપે જેમ.

બળને શીઠ ભજો ભલા, શીઠ સહો ટુંકાર;

ચાવણું તમને આપશે, દંતતણા દેનાર.

રજ્યું તમારું નહિ રહે, સંઘર્યું જાશે સર્વ;

કરતા કારવતા તણા, મિથ્યા મૂકો ગર્વ.

અનુબંધ.

કહોલ કરતાં દેખી; મુખ સન્મુખ છોકરાં;

હસે છે નયનો મારાં, વાતસલ્ય રનેહનાં ભર્યાં.

આલને થોલ દે એવા, પડે છે પહાડ તો પછી;
 પાણીના પરપોટા શા, દેહની મમતા કશી ?
 ડરવું નહિ લોકોથી, કર્તાએ કાર્યના કદા;
 ઇચ્છાનુસાર જોલે છે, લોક તો કાવતું સદા.
 પ્રારંભે હસનારાઓ, જ્યાંતે જશ ગાય છે;
 સૌભાગ્યે સાફ કેનારા, દુર્ભાગ્યે શત્રુ થાય છે.
 વિચિત્ર ચિત્ર છે આ તો, સંસાર વિશ્વકર્મનું;
 મનુષ્ય મનને જેના, જ્ઞાન છે નહિ મર્મનું.

મનહર છંદ.

ગુણે ગુણ રૂપે રૂપ મળતાં ન હોય ત્યારે,
 સહજ સંગમે પણ દ્વેષ વધી જાય છે;
 જુઓ આ સંસારમાંહી જડ દ્રવ્યતણા દ્વેષ;
 સોડા ને એસીડ મળ્યે ઉભરાઈ જાય છે;
 વિષુધને દેખી મન મૂરખને દ્વેષ આવે;
 પતિવ્રતા નાર જોઈ પુંસલી ચીડાય છે;
 સમજે સજ્જન સાર સકળ સંસારનો આ,
 પોતાના સ્વભાવને ન મળે તે હિણાય છે.

શાર્દૂલવિકીરિત.

કન્યા આ કલધૌત કોમલ રુચિ કીર્તિ બીજી પામવા,
 આવ્યા છે સઘળા અહીં નૃપતિઓ સદીપ પૃથ્વીતણા
 ના ભાગ્યું ન ચઢ્યું નમ્યું ન ઉપડ્યું કોદંડ આ સંભુનું,
 તો નિવીર્ય ધયું શું ભૂતળ ખડું કે કોથી કે' ના ખન્ડું

દેવ શ્રી રઘુનાથ શું કહું બહુ છું દાસ હું આપનો,
 મેઝ્યાદિ ગિરિને ગણું ન ધનુનો તો ભાર શો જીર્ણનો;
 ખીંકેમ શકાય 'આ વચન તે' આજ્ઞા કરો એટલે,
 હીલા માત્ર મહી ચઢાવું નમવું ભાગી કઈ ભાગ બે.

—X—

પ્રકીર્ણ પદો.

—X—

સપ્તપદીનું ગીત.

(ભમરા પહેલો વધાવો મારે આવીઓ, એ રાગ.)

સજની ! સપ્તપદીનો સાર સાંભળો,

જેમાં વર કન્યા આપે લે વચનરે;

મુહાગણુ સજની, સપ્તપદીનો સાર સાંભળો.

કર પકડી કન્યાનો ફરતાં ફેરલા,

પહેલે પગલે વરરાજા કેછે આમ રે,

મુહાગણુ સજની, સપ્તપદીનો સાર સાંભળો.

કરવા ધર્માર્થ કામ મોક્ષ સાધવા,

મારી સાથે જોડાઓ જીવતી આજરે,

મુહાગણુ સજની, સપ્તપદીનો સાર સાંભળો.

વરને અનુસરતી કન્યા વળતી ઉચ્ચરે,
ભર્તી ભોગાયતન આ તમને ભેટરે,
સુંદરવર સાક્ષી, સૂર્ય અગ્નિ ને સાજન આ બધું.

છબીલા છાયાની પેરે હું આપની,
પગલે તમતણે પગલાં ભરીશરે,
સુંદરવર સાક્ષી, સૂર્ય અગ્નિ ને સાજન આ બધું.

મને મન ને તને વન તમતણે,
પ્રાણે પ્રાણ બેડાઉં પ્રાણાધારરે,
સુંદરવર સાક્ષી, સૂર્ય અગ્નિ ને સાજન આ બધું.

પૌત્રાભિલાષી પ્રૌઢાનો ભાવ.

(ત્રિતાળની ચોપાઇ.)

આજે ંહાણે સુપન મહી જાણે, તેડયાં વઉવર જીઆણાને આણે;
એન ભાણેજ દીકરી જમાઇ, પહેલાં નોતરીઆં ઘેર આઈ. ૧
પછી મોકલી મારી સુમનને, એની લાલીને આણું દેવાને;
વડસાસુવારાનું શુકનીઉં, પૂછી ઘરડાંને માંડયું ઘોડલીઉં. ૨
તેડી ભતરીજને અતિ ંહાલે, આગળ નણુંદ ઉતાવળી આલે;
ધીરૂ ધીરૂ મધુરૂ સમીડે, લાલી હાથિણી શી પુંડે હીંડે.

આમ નણુંદ ભોજનધને જોઈ, ઘરડાં પોળતણાં કોઈ કોઈ;
 કહે 'ઉભી રહે' ધરી આડ, તારો ભતરીજો અમને દેખાડ. ૪
 સીતકારી જોઈ દુવા દેતાં, ઘરડો ડોસો થજે કરી કે'તાં;
 કહે વઉ સામું જોઈને ચાઈ, જોને સુમન નયો તારો ભાઈ;
 હુંતોં સોંસો મોંડે જાણે હરખું, મારે આ તે શું સોના સરખું. ૫

નિઃસ્નેહનો બળાપો.

(સીતાજીના મહીનાનો રાગ.)

બળી વાડી ને બંગલો બેશ, ન લેશ મને ગમે;
 બળ્યાં કોચ પલંગ ને પાટ, ન ખાટ રૂચે મને.
 ભલી ભવલીકેરી ચટાઈ, ભલાં ભોંચ ગાદલાં;
 ભલી કોટડી માળાની માંચ, હૃદયે રસ મ્હાલતાં.
 બળ્યાં હેમ હીરાનાં હજાર, ઘરેણાં શા કામનાં;
 બળ્યાં નવરંગ ચુંદડી ચીર, હસ્યાં નહિ નેણુમાં.
 ભલી બનતા વશેકની એક, બંગડી હોય હાથમાં;
 ભલુ છાંયલ દંપતી સ્નેહ, ઉછાળે જે આંખમાં.
 બળ્યાં ઉતરતી પોળી ને ખીર, ભોજન મન ભાવતાં;
 બળ્યાં તાતાં સુવાસિક પાન, ખીડાં બેઠાં ચાવવાં.
 ભલી હાથની રાંધી રસોઈ, જમીએ બેશી જોડલે;
 ભલો કકડો સોપારીનો એક, મુખે મુખ નહીંચીએ.

હરિગીતછંદ.

૧ હેધારવે હાંસાતુશી કરીને છલંગો ભારતા,
 ૨ ક્ષુભિતાખિધના તરંગશા પુરપાટ ઘોડા આવતા;
 ૩ અશનિ સહિત આપાઢના ઘનથી ગગન જ્યમ છાય છે
 ૪ કરદત્ત તોમર કરીવડે રણની સીમા ઘેરાય છે.

ઈન્દ્રવિજયછંદ.

વલ્કલનો કશી કચ્છ ગુણે કરી સજ્જ શરાસન ને શરભાથે,
 આવી ઉભેલ જુઓ રણ સન્મુખ વાનર રીંછતણા બળપ્રસાથે;
 બાહ્ય^૬ ગયું મુખ ઉપરથી નથી મુગ્ધ મનોહર આંખ હિસે છે,
 મુંછ નથી મુખ ઉપર તો પણ લક્ષ્મણ શો રણધીર દિસે છે.^૭

હિન્દની દેવીનો શોક.

ઉપજાતિ.

સંભારતાં એ મનને હસાવે,
 એવો ગયો કાળ ન હાય આવે ?

૧. ખોંખારાઓથી. ૨ ઉધણેલા-પુરી ભરતીના જોરવાળા સમુ-
 દ્રતા. ૩ વીજળી. ૪ જોમની શુંઢોમાં, (સામે આવતા રાત્રીની ઉપર
 પ્રહાર કરવાને) તોમર અપાયલાં છે એવા હાથીઓથી. ૫ સૈન્ય.
 ૬ તાનપણ. ૭ આ છંદો 'સીતાહરણ' અંક ૬ ના છે.

કયાં એ સુખો વૈભવ ને વિલાસો,
કયાં એ સમાના જન ને નિવાસો.

શિલા ઉશીકું લઇને સુનારા,
વીંછી કછે ખોષણ પામનારા;
પ્રજાતાણું શ્રેય વિચિંતનારા,
કયાં છે હવે તે મુનિ સંત મારા ?

ભણી ભણાવી ભવ ગાળનારા,
નવાં નવાં શાસ્ત્ર વિચારનારા;
લક્ષ્મીતાણું લક્ષ ન રાખનારા,
તે કયાં ગયા પ્રાદ્ધાણ પૂજ્ય મારા ?

ગૌ વિપ્ર સૌ નિર્ભળ રક્ષનારા,
પરાર્થ છે જીવન જાણનારા;
ન કાળનોએ ભય રાખનારા,
કયાં છે હવે ક્ષત્રિય વીર મારા ?

સમૃદ્ધિમાં ગોધન પાળનારા,
ઉદ્યોગમાં ખેતર ખેડનારા;
ગૃહે સુખી જીવન ગાળનારા,
કયાં છે ગૃહસ્થાશ્રમી આર્ય મારા ?

વિશ્વાસથી જ્ઞાણ ચલાવનારા,
શેઠાણીને મા સમ માનનારા;

શ્રી દેહ ને ચિત્ત સમર્પનારા,
વિશ્વાસુ વાણેતર ક્યાંછ મારા ?

શિખી હરિશ્ચંદ્ર યુધિષ્ઠિરાદિ,
શિરોમણી ભારતના સુરાંશી;
વીરાગ્રણી અર્જુન ને યયાતિ,
દિલીપ ને રામ સમા પ્રતાપી;

ગોનાદ નાગાર્જુન ચંદ્રગુપ્ત,
અશોક ને વિક્રમ માતૃગુપ્ત;
દેવાદિને આશ્રય આપનારા,
ક્યાં છે હવે એ નૃપ સર્વ મારા ?

અરૂંધતી ને જનકાત્મજા શી,
ભક્તીનુરક્તા કુળ દેવતા શી;
રે રે ગદ્ય ક્યાં મમ પુત્રી જેવી,
સતી સ્ત્રીઓ પૂર્વની શીલભૂતિ.

અનુષ્ટુપ.

અરેરે કાળ મારો એ, બદલાઈ ગયેલ છે;
સુખ સ્વપ્ન બની આજે, કેવું ઉલટું રૂપ છે.

શાર્દૂલવિકીરિત.

સારા નર્તક આપણે, વળી અહો વાલ્મીકિકેરાં મતે,
 વક્તા શ્રી રઘુરાંચના ચરિતના પોતે હનૂમાન છે;
 સાથે સૌ સુજનોતણે વળી સભા છે જ્યાં ભરાઈ રહી
 ત્યાં 'રામાયણ' ગાઉં ધીર ! અધુના સૂણો પ્રભોદે કરી. ૧
 રાજા સૂર્યતણે કુળે દશરથ શ્રેષ્ઠ પ્રતાપી રથી,
 રાણીઓ ત્રણ રમ્ય રૂપ રૂપની અંખાર તેને હતી;
 તેઓએ સુત વીર ચાર જણિયા ક્ષાત્રાનુરૂપી રૂડા,
 જેમાં રામ વડા, બીજા ભરતને સૌમિત્રિ યોથા હતા. ૨
 શત્રુને હણનાર એક વીર તે શત્રુદ્ધ યોથા થયા,
 જે રે'તા બહુ સાથમાં ભરતના સ્નેહાનુવૃત્તે સદા;
 સૌમિત્રી શુભ ધર્મ કર્મ કરતા શ્રીરામને સેવતા,
 એવા દાશરથી સુભાગી હરિના અંશાવતારો હતા. ૩
 રામે રાક્ષસ સૈન્યના અધિપતિ મારીચને મારિયો,
 ત્યારે લક્ષ્મણના શરે ચમપુરી ખડોચ્યા બીજા રાક્ષસો;
 વિપ્રેએ ઋષિ સાથે યાગતણી સૌ થાતાં સમાપ્ત ક્રિયા,
 તોષાનંદ થકીં શુભાશીષ દીધી તે જે જણાને તદા.

મનહર છંદ.

લલાટે લુછાતા વાળ વાંકડીઆ તૈલ ભર્યા,
 હોળી ચોળી લમણે જે પાડી પાંચી શોભતી;

૧ આ ચાર છંદો હનૂમાન નાટકના છે.

અત્તરનાં પુંમડાં બે કાન મહી ધરી વળી,
 લાલ કરે બિંદગી લલાટ માંહી ઓપતી;
 અંજન કરીને પરંજનને માટ કરે;
 સુરમાની આડ લલી ભમરોને જોડતી;
 મરોડી મરોડી ખરપુંછ જેવી મુંછ રાખે;
 ઊંચી મુખ મંડનની શોભાને વધારતી.
 ફેશને ફસેલા ફૂટ કરમા ફજેત થવા,
 કેફ કરી કેપ ધરે શીર શણગારવા;
 સોનેરી સાંકળવાળાં ખુટને બડાઈ માની,
 રેશમી રૂમાલ કર રાખે મુખ લુછવા;
 ખમીશ જેકીટ પેરી પોતીઉ પાટલીબંધ;
 પટકાવી એકતણા ખુટ ચીસો નાંખતા;
 પાતળી શીસોટીવાળી સોટી કર ધરી જાય,
 ફરવાને કાજ લાલ લોક સમી સાંજના.

૫૬.

આવવાનો નથી આરોરે, અગનાની તારો. એ ટેક.
 રમતે શૈશવ હાર્યો, રણતે જોખન હાર્યો,
 જરાએ જીવન હાર્યોરે—અગનાની. ૧
 નીમના ધરમ ધાર્યો, કામથી ન રહ્યા વાર્યો;
 પોતે તે પોતાને માર્યોરે, અગનાની. ૨
 પુત્રે મારો દામે મારો ભોગે મારો વરતારો;
 કરતાં ન આવ્યો આરોરે. અગનાની. ૩

જેમ જેમ ધન આબું, તેમ તેમ તન તાબું;
 સુખનું સુપન નાબુંરે, અગનાની. ૪
 નીચને હજુર હાજી ખેલતાં પ્રપંચખાજી,
 ભૂર શું ભણે છે ગાજુરે, અગનાની તારો. ૫

ઉપજાતિ.

ગાધીતાણા પુત્રથી મેળવીને, વિદ્યા વિશિષ્ટા વિજ્યા જ્યાને;
 રાત્રીચરોને હણવા સકામ, ગયા બની કૌશિકઅંધુ રામ. ૧
 પુષ્પિતાગ્રા.

સુર અસુર ભુજંગ વાનરોમાં, વળી નર કિન્નર સિદ્ધ ચારણોમાં;
 ધનુષ પુરુષ જેહ આ ચઢાવે, મમ દુહિતા નર તે ભલે વરેને. ૨
 અનુકુપ.

રામ દુર્વાકુર શ્યામ, જાનકી હેમ વલ્લરી;
 ચાપનું પાણુ આ મોઢું, બાકી છે ચોખ્ય દંપતી. ૩
 સભામાં સર્વ રાજાની, નિમિનાથ પુરોહિતે;
 શતાનંદે કહ્યું કે મૈા, સાંભળો નૃપતિ ! તમે. ૪

માલિનીછંદ.

દશવદનતાણી જ્યાં, શક્તિ ચાલી ન એવું,
 પણુ જનકતાણું તે, છે સુણો આપ કેવું;
 હર ધનુષ ચઢાવી, જે કરે ભંગ તાણી,
 ત્રિભુવન જય લક્ષ્મી, મૈથિલી થાય રાણી. ૫

૫૬.

(જનની જીવેરે ગોપીચંદની. એ રાગ.)

હુઃખ હુઃખ હુઃખ છે સંસારમાં, ખાલી સુખનો આલાસજી;

હુઃખ હુઃખ હુઃખ છે સંસારમાં. ટેક.

અલખત અઢળક જ્યાં ભરી, ટાંકો ટાંક છે ભંડારજી;

ત્યાંરે વિધિના વૈચિત્ર્યથી, નથી કોઈ ખાનારજી. હુઃખ. ૧

ઉગ્યો ન આથમ્યો કંઈ ગણે, કરે વગડે આખેટજી;

તેનીરે ઝુંપડીમાં જગા નહિ, આઝાં પેટનાં પેટજી. હુઃખ. ૨

કોઈ રૂવે ધન માલને, રૂવે કોઈ છોરું કાજજી;

કુરૂપાને કારણ કોઈ રડે, કોઈ રંભાએ વાજજી. હુઃખ. ૩

હુઃખથી કંટાળી ખાવા થતાં, કરતાં સર્વસ્વ ત્યાગજી;

પેટ છોડ્યું નહિ છૂટશે, રહેશે એની એ આગજી. હુઃખ. ૪

હુઃખથી ભરેલ ભવાખ્ધિમાં, એક સુખનો છે દ્વીપજી;

સંત તે શોધી શરણે જજે, લઈ જ્ઞાન પ્રદીપજી. હુઃખ. ૫

અગ્ધરા.

કંઠે સર્પોની માળા, ગજ અજિન લિલું આઢણે, ભસ્મધારી,

વામાંકે પાર્વતી ને શિર સુરસરિતા રાખિયાં શુભ ધારી;

જેનું પ્રહ્લાદિ દેવો સ્તવન વિધવિધે નિત્ય રે'છે કરંતા,

એવા દેવાધિદેવા દ્વરિત દુર કરો શંભુ ઐશ્વર્યવંતા.

વસંતતિલકા.

પાણી તરંગ સમ સંપત છે વિલોલ,

તારુણ્ય ચાર દિન આંદરણીની તોલ;

આયુષ્ય છે શરદ અબ્ર સમુ વિલોલ,
તો શું સ્ત્રીએ થયું સુતે શું ધને અતોલ ?

વંશસ્થ.

પ્રસૂતિ કેડે તાપ તાપતી હું તો, ફરીય ઇચ્છીશજ એમ કે પ્રભો;
તમેજ ભર્તી મળજો અને વળી, વિનિગ આવા પડશે નહીં કદી.

વસંતતિલકા.

વ્યાપાર છોડી જુગટે જરને ખુવે છે,
છોડી સુધા પય મુઠે મદિરા પિએ છે;
સેવા તજી સુજનની નીચને ભજે છે,
આચાર છોડી અવળે પથ સંચરે છે.
શત્રુવિષે મળી સગાં સહ દ્વેષ રાખે,
પોતાનું ધાર્યું કરતાં કશું ના વિચારે;
શાણો હું પંડિત હું શેઠ હું ખાનદાન,
એવા વિચાર મહિ થાયજ પાયમાલ.
ભાવી વિનાશ સમયે ઉલટું સુઝાડે,
સન્નિવ્રતની સુખદ સોખતને તળવે,
થાયે કશું ન સુલટું ઉલટું ખગાડે,
એવા કલંધર મુઆ કુળને લળવે.

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

આશાએ ધરણી ખણી ધનતણી ગાળી ગિરી ધાતુઓ,
સંતોષ્યા બહુ યત્નથી નૃપતિઓ ને સાગરે શોધિઓ;
મંત્રારાધન કાજ સજ્જ થઈને, રાતો સ્મશાને રહ્યા,
ફૂટી કોડી મળી ન તોપણ મને, તૃણા હવે છોડ મા. ૧

- અપાર આપદાથી આ, ભરેલા ભવ સાગરે,
નારીના મોહમાં ઘેલો, સર્વદા શીદ તું ફરે. ૧
- કાચા કુંભ સમી કાયા, તેનો શો મોહ આવડો;
તારો દેહ નથી તારો, તો શ્રી શ્રી કોણ દીકરો? ૨
- પાપની ખાણ નારીમાં, ભૂર શું ભમતો ફરે,
ભવાખ્ધિમાંથી છૂટ્યાનો, એકે આરો ન શે સૂઝે? ૩
- ખોલવું રહેલ છે સર્વે, કરવું છે સુદુસ્તર,
વાયદે હરિ ભક્તિને, કાઢતો જાય છે દૂર. ૪
- કામને કામની વાતો, કતૌ કાળ ગયો વહી;
ચોકે નાંખ્યો તદા આબ્યુ, બાન ને સાંભર્યા હરી. ૫
- પડમિત્રતણા સંગે, રોજે રંગ વિષે રહે;
કરાવ્યાં તેમનાં કાર્યો, રીને પાપ સંગ્રહે. ૬
- પરલોકતણા હર્તા, એ તારા થૈને તને;
વાહી આ વર્તુલે નાંખે, જેમ રાવત અશ્વને. ૭
- છે છે ને છેજ જે જેને, કલ્પાંતેય નથી કહે;
નથી નક્કી નથી તેને, નિત્ય છે નિત્ય છે ભણે. ૮
- અવિદ્યા આવડી ક્યાંથી, વિદ્યાવાન તને થઈ;
દૃશ્યોદાહરણે મંદા, બુદ્ધિ તારી પડી ગઈ. ૯
- રહેલું પગલાં નીચે, મૃત્યુ ના દૃષ્ટિએ ચઢે;
મદાંધ થૈ મદારી શો, કુકર્મ કીચકે ચઢે. ૧૦

- પંચેદ્રિશતણી પ્રેરી, બુદ્ધિ કાર્ય કરે અને;
લોકને સમજાવે કે, એમાં શું પાપ છે મને. ૧૧
- અહંતા વિત્ત દારામાં, રાખનારા વળી વદે;
આપણે કોણુ છેએ જે, તરણાનેય તોડીએ. ૧૨
- એની ઇચ્છા વિના કો શું ? થાય છે જગમાં ભેઈ;
એજ છે મતી દેનારો, ત્યાં પ્રસા આપણી કંશી. ૧૩
- પ્રેરેલી સદસદ્ધિએ, એની આપણુ ચાલીએ;
ત્યાં પાપાપાપ છે કોને, જ્યાં એનો એજ છે બધે. ૧૪
- શિષ્યને આમ ભોળાવી, ઉઠતાં વાંત પાથરે;
કામને દામની જાળો, એવા ગુરુઓ કહીં છૂટે. ૧૫

ઈન્દુવંશા.

વાકુ શાસ્ત્ર છે કારણુ વાદ્ય જેમનું,
મુખે કરી વંદન તે મહેશનું;
નંદી ત્રિશૂલાંકિત નિષ્ક જેમના,
પ્રતાપને વર્ણવું તે નૃપોત્તમા.
પ્રસાદથી પંડિતને પ્રસાદતી,
પ્રસન્ન મારૂં હૃદય પ્રકાશતી;
પ્રસિદ્ધ છે આ કૃતિ તો પછી શું છે,
વિશેષ વંશાત્મક જન્મ વર્ણુને.

અનુષ્ટુપ છંદ.

વાચાના મૂળ રૂપે ને, યોગી યોગતણા ગુરુ;
એવા નિત્ય પ્રભુ પાદે, પ્રણામો પ્રથમે કરૂં.

વસંતતિલકા.

આપો સદાશિવ સદા જય સર્વ કામે,
 કામે કદા કલુષ થાય અનેક વારે;
 વારે વળો તદ્દપિ વિશ્વતણા વિધાતા,
 ધાતા તમેજ ધરણીચરના સદાના.
 લે.લેશ ના નિવૃત્તિ આકપરે ચઢે છે,
 આયાતણા વમળ માંહિ વૃથા ભમે છે;
 નાના પ્રકારતણી વૃત્તિવિષે ફરે છે,
 ઊંધાં છતાં કપટ કેં કરતું ફરે છે,
 આલે ન ચોટ ચલવે પણ આહનાઓ,
 યાયે ન ધાર્યું ધરતું પણ ધારણાઓ;
 અલ્પાયુષી કરતું કલ્પની કલ્પનાઓ,
 છે એવું ચિત્ત વિભુ ચંચળ તે સુધારો.
 પ્રાણીતણાં સકળ પાતકને નિવારો,
 આપી સુખુદ્ધિ ભવ સાગર પાર તારો;
 છે એક આશ્રય ખરેખર નાથ તારો,
 સર્વેશ આ ભવતણા ભયથી ઉગારો.

શાર્દૂલવિકીરિત.

શાલે સારસ કુન્જિતે, કુહુરિતે આમે અશોકે પિકે,
 નાના પુષ્પિત પાદપે, મધુકરે શુંબરિતે વિરૂધે;
 રમ્યાલોક દર્શ વિશાળ વનમાં, આનંદતો આંખને,
 આ તે આગ્રમ શું મનોહર કદી ભૂલ્યો જશે ભૂલવ્યે?+

રાધાનો પત્ર.

આવ્યા દાડલા દીવાળી કેરા,
 પંથી ઘેર પધારે ઘણેરા;
 નાથ ! થાવ શું આમ નમેરા,
 મોહન ંહેલા આવજો મથુરાંથી.

૧

મારી સખીઓ સાસરીએ સિધાવી,
 મારી ભાભીઓ પણ આણે આવી;
 વાટ નેઇનેઇ હું વાજ આવી,
 મોહન ંહેલા આવજો મથુરાંથી.

પૂછી નેજે ઉદ્ધવને તમારા,
 હાલ શા થયા છે અહીં મારા;
 જાવ જાવ શું જીવણ પડો ન્યારા,
 મોહન ંહેલા આવજો મથુરાંથી.

૩

મારાં સાસુએ જે જે કહાવ્યું,
 મારી માયીએ તે તે કરાવ્યું;
 જાણે રખેને રસિક પાડે વાંકું,
 મોહન ંહેલા આવજો મથુરાંથી.

૪

આછાં હીરનાં ચીર મગાવી,
 કાચા કીરમજી રંગે રંગાવી;
 કોરો મોતી ને મણિએ ટંકાવી,
 મોહન બહેલા આવજો મથુરાંથી.

સાળુ સાડી ને કમખા કરાવ્યા,
 જાતે જુદા ને રંગે રૂપાળા,
 એ તો રસિયાજી તમને રીઝાવા,
 મોહન બહેલા આવજો મથુરાંથી.

મોહી મોરલીની થઇ હરિણી,
 છાની વનમાં મોહન વર પરણી;
 આતે ક્રિયા કરમ કેરી કરણી,
 મોહન બહેલા આવજો મથુરાંથી.

પ્રીતમ પરણી પરાંણે તમોને,
 જોયો વિચાર્યો નહિ તે સમોને;
 શીદ પાતળિયા પજવો અમોને,
 મોહન બહેલા આવજો મથુરાંથી.

મારી માતાએ બહુ બહુ વારી,
 લોક કે'તા એ કપટી મોરારી;
 તોય પરણી તેની શું આ વારી,
 મોહન બહેલા આવજો મથુરાંથી.

લોક લે પુંઠે વાત કરે છે,
 સગાં સાગવાં મોડે કહે છે;
 સુખી સખીઓ તો મહેણાં મારે છે,
 મોહન ંહેલા આવળે મથુરાંથી. ૧૦

ઉંચી ઉંચી સવઠીઓ મુકાવી,
 નાના વિધના રંગે રંગાવી;
 આસ સાસુએ મેડી બંધાવી,
 મોહન ંહેલા આવળે મથુરાંથી. ૧૧

ન્યારે વહુ હું મળી છું ગોરે ઘાટે,
 ત્યારે દીકરાનાં સુખ જોવા સાટે,
 તલસે ઘરડેરાં મુખજેયાં માટે,
 મોહન ંહેલા આવળે મથુરાંથી. ૧૨

શુભ રૂપનાં વખાણ કરાવી,
 મને મોહના ફંદે ફસાવી;
 કેમ પરણીને પ્રીત પલટાવી,
 મોહન ંહેલા આવળે મથુરાંથી. ૧૩

હોળી ચોળી અંખોડલા વાળી,
 પત્રરચનાઓ રચતા રૂપાળી,
 લેતી સખીઓ હશી હશી તાળી,
 મોહન ંહેલા આવળે મથુરાંથી. ૧૪

પગ ખોળામાં લઈ બુદ્ધાવાળી,
 અળતે વેલો ચીતરતા રૂપાળી;
 નેતા અમને જાદવ ન્યાળી ન્યાળી,
 મોહન બહેલા આવજો મથુરાંથી.

આંખ રજ કૂંકી નાંખવા માટે,
 કિંવા ખીંટળી કરવા લલાટે;
 ભૂધર ભેટતા યમુનાને ઘાટે,
 મોહન બહેલા આવજો મથુરાંથી.

નયવ્યા નાયતા રમતો ભલેરી,
 યજ્ઞશી કરતા પાતળીઆ ઘણેરી;
 ફાટયું શુભકું વધદ થયો વેરી,
 મોહન બહેલા આવજો મથુરાંથી.

એકવાર વૃંદાવન આવી,
 મને વિષ પાછ શયન સુવારી;
 ભલે જાણે પછી ગિરધારી,
 મોહન બહેલા આવજો મથુરાંથી.

પ્રિયાનો શોક.

હરિણી.

પ્રિયતર બધી વા'લી વસ્તુ અપાર વિલાસની,
કમળનયને ! શાને માટે અકારણ તૈં તજી;
સરળ હૃદયે શાથી તારા વસી અદ્યાણુતા,
કમળ દળમાં શોભે કે' શું કદીય કઠોરતા ?

^૧શ્રવણ પુટમાં મારા આજે નવાં સમ લાગતાં,
વચન તુજથી નાનાસંગે વરોરુ ! વદાયલાં;
વળિ વલયનાં, ^૨કાંચીનાં, ને પદાભરણોતણાં,
રણિત રમણી ! ભૂલાવે છે મને ^૩અવરોધમાં.

અવિરલ લીલા લાંબાં પિચ્છે મનોહર લાગતાં,
ગહન વનમાં ^૪તાપિચ્છેના પ્રતિધ્વનિ પાડતાં;
^૫વિલસિતસખી સાથેનાં તે સુંગાત્રિ ! ^૬પરતુમાં,
કયમ ન કરી તૈં જોવા ઇચ્છા વનીત મયૂરનાં ?

^૭નયન પથમાં તો શું આવે હવે કદિયે પ્રિયા-
સુખ સુધટના, ગાત્રોકેરી વળી સુકુમારતા;
લિખિત વિધિએ હોશે મારા લલાટવિષે હવે,
મનન વિષયે તાદૃક્ સર્વે કરી રડવું અરે !

૧ કાનમાં. ૨ જુદા જુદા પ્રસંગે. ૩ મેખળા. ૪ અંતઃપુર.
તમાલ. ૫ વિલાસ. ૬ આવતી ઋતુમાં. ૮ દૃષ્ટિએ.

સુતનુ ! લવન દ્વારે દ્વારે ^૧સહસ્ર દલામ્બુજે,
શુભ સમયમાં આંલેખી તેં ન લા'વ પુરો કર્યો;
^૨કયમ, લવનની લક્ષ્મી જેવી, સલજ્જ ગુરુજને,
કદી ન નિરખી બેઠેલી તે પરે સુભગે ! તને.

વૈતાલીય.

પરલોક વસી પરન્તુ તું, ગુણ તારે સધળે ગવાય છે;
^૩ઋતુરાજતાણા અલાવમાં, અતિમુક્તા ^૪સુરલે રમરાય છે.
મમતા મમતાણું શું સજી, સુભગે ! આ શુભ ગેહને તજી;
સમતા સમ તાહરી હજી, મનથી કેમ નથી જતી તજી
મણિ મન્દિર વાટિકાદિ ને, વળી પચામીકરણા સુંદેહને;
તજી કેમ વસી વિલાસિનિ ! ^૫પ્રણયીનાં હૃદયો વધે જઈ ?
શુભ વર્તન ને પ્રથાવડે, અજવાળી ઉભયે કુળો પ્રિયે !
ગુણથી ^૬ઈહલોક, આત્મથી, પરલોકે, ^૭દ્વય લોકમાં રહી.
દુઃખ કાળ સમું તને થતું, રજની એકતાણા વિયોગથી;
તદપિ કયમ માન્ય તેં કર્યો, રમણી ! વિહિ યુગાન્તનો હવે,
શિશુ મધ્યવયસ્ક વૃદ્ધ વા, ગુણી છે પૂજ્ય સદાય સર્વને;
પરમેશ્વરનેય પ્રીય તે, સમજ્યો આજ હું તે ખરેખરે.

૧ હજાર પાંખડીનું કમળ. ૨ કેમ, કારણ કે. ૩ વસંત.
૪ સુગન્ધવડે. ૫ સુવર્ણ. ૬ પ્રેમીનાં હૃદયમાં જઈ કેમ વસી.
૭ ગુણથી આ લોકમાં તારું નામ છે, અને જીવથી તું સ્વર્ગમાં
વસી, એમ થતાં ઉભય લોકમાં અમર છે. ૮ બે.

પ્રતિગમ્ય યથેચ્છ જ્ઞાન જે, સખિ ! “સંસાર અસાર છે” યથા,
કયમ આળવયે વરોરુ ! તે, સહસા પ્રાપ્ત થયું તને તદા.

ઘણીવાર ઘણીક વાતમાં, સમજાવે સમજી નહીં હસે;
સમજી કયમ જ્ઞાન વીણુ તું, “સંકે સંસાર અસાર” એમ તે!

કરોરુ ! કદા ન લાવતી, મનમાં રીસ તથાપિ આ સમે,
કરી કોપ કઠિણ કારમો, કયમ મૂક્યો મુજને સુને ભવે ?

કયમ તું મનમાં ધરે નહીં ? વિલપું છું દયિતે ! તદા ઘણું;
સુખ તે કયમ હા ! ભુલાય જે, તુજ સંગે અતિશે અનુભવ્યું!

અગિ રાજીવલોચને ! જરા, ભવના દુઃખ વિસારતી હતી;
સહસા મૃદુ વાણી તારી જે, સુભગે ! તે હું સુણીશ શું નહીં ?
કયમ શૈશવના વિલાસને-ભુલી હે ભામિનિ ! ભાગ્યહીણ આ,
ખુડતો ભવસાગરે મુકી, પતિને તું પરલોકમાં વશી.

શુણુ શે તવ ગોરિ ! વીસરે ? વણિ શે હા વિસરે પ્રીતિ ભર્યાં
અતિ ઉત્તમ સારઆહિ જે, કથનો તં હરનીશ છે કથ્યાં ?

ઘણી વાર વિચાર થાય છે, ભવસંબંધિ વયસ્ય વર્ગમાં;
સતત પ્રમદે ! સ્મરાય છે, શુણુ તારા અનુકૂળ ધર્મમાં.

---

૧ યોગીને પ્રાપ્ત થાય તેવું જે—“સંસાર અસાર છે. એવું
જ્ઞાન. તે તને આળવયે કેમ પ્રાપ્ત થયું ? ૨ આખો-બધો.

પરણી પ્રથમ પ્રસંગથી, અતિ ઘાડો નય તે વધારિયો;
કયમ તે વધતા પ્રવાહને અધમાર્ગે સહસાજ રોકિયો.

પતિને પ્રભુ તુલ્ય માનતી, સત પંથે હરનીશ આલતી;
સુખ દુઃખ સમાન જાણતી, ગુણ એવા વિસરાય ના-સતી ?

વડસાસુની શીખ.

—X—

મેંસાળાનો રાગ.

ભલે જાઓ શુકન જોઈ સંચરો,
કુળવૃદ્ધિનાં કરવાને કાજ,
ઠહૌવર ઠહેલાં આવજો.

માર આંખોના તેજનો તારલો,
તારા પ્રાણનો પરમ આધાર;
ઠહૌવર સોંપું તુજને.

હવે તું તારે એને સંભાળજે,
કરજે જીવથી જ્યાદે જતન,
ઠહૌવર ખંત રાખીને.

સુખે શેઠાણી દુઃખે દાસી થઈ,
રહેજે ઘરની બની પરધાન;
ઠોઠાવર શીખ એટલી.

૪

જઈ પરદેશ આપણા દેશનો,
વેશ બદલશે નવ લવલેશ,
ઠોઠાવર શીખ સરસ છે.

૫

કશે આખ્યાં તો સુખ સુખે માણજો,
બેટા ! રહીને મલાળની માંચ,
એમાં મોટું માન છે.

૬

જેનું ઘરમાંય ઢાંકયું કપાળ રૂઢે,
ઢાંક્યાં ઢાંક્યાં તેણે કુળ બેઠે,
ભૂષણ સ્ત્રીનું લાજ છે.

૭

તું તો દીકરા ! ભણેલી ને ડાહી છે,
નથી કહેવું પડે એવું કાંઈ,
જાઓ સુખે સંચરો !

૮

શિખરિણી.

કહીં તંબાળે ને, કહીં અગુરુ પંકાંકિત થયો,
કહીં ચૂર્ણાળો ને, કહીંક અળતેથી બગડિયો;

પ્રભુ મહેર કરી રાણી મેરીને,
આળસોપાળ સહ રાખો ખુશ-જીવો જ્યોર્જ પાંચમો. ૭

આજે ઓગણીસે અગિઆરના,
જીન બાવીસમી ગુરુવાર-જીવો જ્યોર્જ પાંચમો. ૮

અલિષેક થયો ઇંગ્લાંડમાં,
તેનો ખોલીએ જયજયકાર-જીવો જ્યોર્જ પાંચમો. ૯

રાણીને પ્રજાની આશીષ.

રુચિરા-સવૈયો.

પ્રેરી વિભૂતિ, ઇતિ પ્રતિ ક્ષતિ અતિ, રૈયત રતિ કરુણા મતિને;
આપી વળી વડ સાસુ જેવાં, સુખ વૈભવ સંતતિ તતિને;
નમી નમી નાથ ! તને નરપુંગવ, યાચે આટલું હિંદ પ્રભા;
નિત નિત મહારાણી મેરીને, વિશ્વંભર દે - અમલ.

રા. મણિલાલ છપારામ કૃત પુસ્તકો.

૧ રતિસુન્દરી-સાંસારિક નવલકથા.	૧-૪-૦
૨ પૃથુરાજઐહાણુ ને ચંદ્ર ખરદાયી.	૧-૮-૦
૩ લોર્ડ લૉરેન્સ-(ગુજરાતી પ્રેસ.)	૧-૪-૦
૪ ખર્નીયરનો પ્રવાસ-(શુ. વ. સોસાઇટી) ૧-૦-૦	
૫ ગુજરાતની જુની વાર્તાઓ.	૧-૮-૦
૬ ઝાંશીની રાણી.	૧-૮-૦
*૭ ઋતુવર્ણન.	૧-૦-૦
*૮ સીમંતિની આખ્યાન.	૦-૨-૦
*૯ પતિવ્રતા સતીઓ. (શા. પ્રા. હ. સાથે) ૨-૦-૦	
૧૦ સુન્દર ખેન.	૦-૧૨-૦
*૧૧ અનિલ દૂત (ખંડ કાવ્ય)	૦-૪-૦
*૧૨ મુંબાઇની શેઠાણી.	૧-૪-૦
૧૩ આત્મપુરાણ.	૬-૦-૦
*૧૪ ખેના (એક નાની વાર્તા)	૦-૧૦-૦
૧૫ કાવ્ય પીયૂષ.	૦-૬-૦

મેસર્સ. એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની.
બુકસેલર્સ. પ્રિન્સેસરોડ-મુંબાઈ.

* આ નિશાનીવાળાં પુસ્તકો હાલમાં મળતાં નથી.

પ્રભુ મહેર કરી રાણી મેરીને,
આળગોપાળ સહ રાખો ખુશ-જીવો જ્યોર્જ પાંચમો. ૭

આજે ઓગણીસે અગિઆરના,
જીન બાવીસમી ગુરુવાર-જીવો જ્યોર્જ પાંચમો. ૮

અલિષેક થયો ઇંગ્લાંડમાં,
તેનો ખોલીએ જ્યજ્યકાર-જીવો જ્યોર્જ પાંચમો. ૯

રાણીને પ્રજાની આશીષ.

રુચિરા-સવૈયો.

પ્રેરી વિભૂતિ, ઇતિ પ્રતિ ક્ષતિ અતિ, રૈયત રતિ કરુણા મતિને;
આપી વળી વડ સાસુ જેવાં, સુખ વૈભવ સંતતિ તતિને;
નમી નમી નાથ ! તને નરપુંગવ, યાચે આટલું હિંદ પ્રજા;
નિત નિત મહારાણી મેરીને, વિશ્વંભર દે મોજમજા.

રા. મણિલાલ છપ્પારામ કૃત પુસ્તકો.

૧ રતિસુન્દરી-સાંસારિક નવલકથા.	૧-૪-૦
૨ પૃથુરાજચૌહાણ ને ચંદ ખરદાયી.	૧-૮-૦
૩ લોર્ડ લૉરેન્સ-(ગુજરાતી પ્રેસ.)	૧-૪-૦
૪ ખર્નીયરનો પ્રવાસ-(શુ. વ. સોસાઇટી) ૧-૦-૦	
૫ ગુજરાતની જુની વાર્તાઓ.	૧-૮-૦
૬ અંશીની રાણી.	૧-૮-૦
*૭ ઋતુવર્ણન.	૧-૦-૦
*૮ સીમંતિની આખ્યાન.	૦-૨-૦
*૯ પતિવ્રતા સતીઓ. (શા. પ્રા. હ. સાથે) ૨-૦-૦	
૧૦ સુન્દર ખેન.	૦-૧૨-૦
*૧૧ અનિલ કૃત (ખંડ કાવ્ય)	૦-૪-૦
*૧૨ મુંબાઈની શેઠાણી.	૧-૪-૦
૧૩ આત્મપુરાણ.	૬-૦-૦
*૧૪ મેના (એક નાની વાર્તા)	૦-૧૦-૦
૧૫ કાવ્ય પીયૂષ.	૦-૬-૦

મેસર્સ. એન. એમ. ત્રિપ્રાઠી એન્ડ કંપની.

બુકસેલર્સ. પ્રિન્સેસરોડ-મુંબાઈ.

* આ નિશાનીવાળાં પુસ્તકો હાલમાં મળતાં નથી.